Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШИНКАРЧУК АНАСТАСІЯ ЯРОСЛАВІВНА

УДК 343.2+342.8

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. Я. Шинкарчук

Науковий керівник:
Ященко Андрій Миколайович
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2021; Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних положень кримінального права та судової практики щодо заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, у результаті якого розроблено науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства з нормативно-правової їх визначеності та практики застосування.

Зазначено, що сучасні розробки заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства знаходяться на початковому етапі свого становлення, оскільки у вже наявних роботах низки вітчизняних науковців вивчення проблем кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства пов’язано лише з можливим одним варіантом його прояву – кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Водночас кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством, не вичерпуються лише цим протиправним посяганням й комплексне кримінально-правове дослідження не лише різних за ступенем своєї суворості каральних та некаральних обмежувальних, але й деяких інших примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового реагування на інші передбачені кримінальним законом кримінальні правопорушення, пов’язанні з домашнім насильством, ще не здійснювалося. Зокрема, фактично вільною зоною наукового пошуку на сьогодні залишається проблематика можливого звільнення від покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та застосування деяких інших некаральних заходів

кримінально-правового характеру за вчинення окремих кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством.

Констатовано, що під кримінальним правопорушенням, пов’язаним з домашнім насильством, слід розуміти суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства, що вчиняється у стосунках інтимних партнерів (теперішнього і колишнього чоловіка і дружини або партнера) або між поколіннями (батьками і дітьми) незалежно від місця їх проживання та того, чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України, а також призводить до настання кримінально-правових наслідків у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру. За зовнішнім виявом ці кримінальні правопорушення можуть бути репрезентовані суспільно небезпечними діяннями у формі фізичного, сексуального, психічного та економічного насильства.

В основу класифікації таких кримінальних правопорушень можуть бути покладені різні критерії, до яких належать: а) положення ст. 12 КК України; б) специфічний зв’язок «спеціальний суб’єкт – спеціальний потерпілий»; в) форма зовнішнього вияву цих кримінальних протиправних посягань; г) врахування або неврахування фактору домашнього насильства в конструкції основних чи кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК України; ґ) кримінально-правові наслідки, що настають у разі їх вчинення щодо фізичної або юридичної особи.

Визначено систему національних заходів протидії різним проявам кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством з урахуванням трьох рівнів протидії злочинності, а саме: загальносоціального, спеціально-кримінологічного та кримінально-юстиційного.

Вивчення зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства дало підстави дійти висновку, що водночас з призначенням певних видів покарань, скажімо, у кримінальному законодавстві Польської Республіки передбачається можливість

застосування стосовно винної фізичної особи окремих інших заходів кримінально-правового характеру, які в певних своїх аспектах є подібними до тих обмежувальних заходів кримінально-правового характеру, що регламентовані у ст. 91-1 КК України. Однак у кримінальному законодавстві Французької Республіки, Королівства Іспанії, Чеської Республіки такі подібні заходи кримінально-правового характеру постають у вигляді основних або додаткових видів покарань, хоча насправді окремі з таких видів покарань є завуальованими проявами інших відмінних від покарання заходів кримінально-правового характеру. Зважаючи на це, наголошено, що наявна у кримінальному законодавстві України та Республіки Польща система «багатоколійності» кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства виглядає більше розгалуженою порівняно із системою таких заходів впливу у кримінальному законодавстві вказаних країн.

В результаті дослідження каральних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, зазначено, що їх система, зважаючи на загальну систему покарань, визначену у ст. 51 КК України, може бути репрезентована наступними різними за ступенем своєї суворості видами покарань: 1) штрафом; 2) позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3) громадськими та виправними роботами; 4) арештом; 5) обмеженням та позбавленням волі; 6) довічним позбавленням волі. Водночас за офіційною статистичною інформацією каральні заходи кримінально-правового реагування на різні прояви домашнього насильства наразі постають, як правило, у вигляді таких видів основних покарань як: 1) штраф; 2) громадські та виправні роботи; 4) арешт; 5) обмеження та позбавлення волі (ст. ст. 125, 126, 126-1, 134, 152, 153, 154 КК України). На підставі аналізу спеціальної літератури, чинного законодавства України та судової практики надано характеристику вказаним видам покарань.

Дослідження обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства дозволило констатувати, що такі заходи можуть бути застосовані до кривдника одночасно

з покаранням за вчинення ним кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством. Під обмежувальними заходами, які, до речі, належить відрізняти за підставою, метою, порядком і строком застосування, а також за суб’єктним складом контролю виконання від подібних за назвою нормативно визначених заходів в інших галузях національного законодавства, запропоновано розуміти інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов’язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки, і застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільненням з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання.

Метою цих заходів є примирення з потерпілим та запобігання вчиненню кривдником щодо потерпілого нового кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, а сутністю – захист потерпілого від кривдника та мінімізації на певний час взаємодії між цими учасниками кримінально-правових відносин.

На підставі аналізу чинного законодавства України обґрунтовано необхідність нормативного закріплення можливості застосування обмежувальних заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх осіб у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством.

Зроблено висновок, що правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, може бути також й застосування щодо кривдника окремих інших примусових заходів кримінально-правового характеру, а саме: примусових заходів медичного характеру, примусового лікування, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Аналіз проблемних аспектів застосування каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, дозволив зазначити, що, зокрема, під час вирішення питання про застосування до винних осіб різних за ступенем своєї суворості каральних заходів кримінально-правового характеру певні труднощі можуть виникати як на етапі реалізації законодавчих положень щодо загальних засад призначення покарання та інших примусових заходів кримінально-правового характеру, так й на етапі виконання певних видів покарань та інших примусових заходів кримінально-правового характеру. Крім того, звернено увагу також й на окремі проблеми судового провадження щодо певних кримінальних проступків, пов’язаних з домашнім насильством. У зв’язку з чим пропонуються варіанти їх розв’язання.

На підставі дослідження інших заохочувальних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства встановлено, що звільнення від покарання з обмеженнями статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, може бути реалізоване щодо певної категорії спеціальних суб’єктів на певних стадіях кримінальної процесуальної діяльності за такими передбаченими кримінальним законом України нормами: а) за ч. 4 і 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84 КК України – звільнення від призначення кривднику покарання на стадії ухвалення вироку; б) за ст. 75–77, ч. 1–3 ст. 79, ст. 85–86 КК України – звільнення від відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного кривднику покарання на стадії ухвалення вироку; в) за ст. 78, ч. 4–6 ст. 79, ст. 80, 81, ч. 4 ст. 83, ч. 1, 2 і 3 ст. 84, ст. 85, 87 КК України – звільнення від подальшого відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного покарання на стадії виконання вироку після набрання ним чинності. Констатовано, що більшість з вказаних видів звільнення від покарання засновані на заохоченні позитивної посткримінальної поведінки кривдника. Однак серед них є й такі види звільнення від покарання, що засновані на

гуманному ставленні держави до кривдника. Надано опис передумов та підстав застосування вказаних видів звільнення від покарання у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

Наголошено, що у разі звільнення від покарання на підставі ст. 75 КК України суд має право покладати обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України, замість імперативних і факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 1 і 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них. При цьому звернута увагу на те, що право покладання судом обов'язків та заборон, передбачених статтею 91-1 КК України, лише на засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, є технічним недоліком законодавця, зумовленим впровадженням у КК України інституту кримінальних проступків.

Розглянуто особливості звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Зокрема вказано, що таке звільнення може бути застосовано судом переважно на підстави норм Загальної частини КК України (ст. ст. 45–49). Здійснено наскрізний аналіз передумов та підстав застосування вказаних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення певних кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Наголошено, що у жодних випадках звільнення від кримінальної відповідальності за цими нормами Загальної частини КК України одночасно з таким звільненням до спеціального суб'єкта (кривдника) не було застосовано жодного з передбачених ст. 91-1 КК України обмежувальних заходів кримінально-правового характеру. Зроблено висновок, що якщо з фактом незастосування обмежувальних заходів у випадку звільнення від кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта (кривдника) у зв'язку з його примиренням з потерпілим ще й можна погодитися, то навряд чи з такою практикою можна погодитися у разі звільнення кривдника від кримінальної відповідальності за іншими статтями, зокрема за ст. 45, 47, 48 КК України. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 91-1 КК України положеннями, згідно з якими не застосування одного або декількох обмежувальних заходів

щодо кривдника у разі звільнення його від кримінальної відповідальності має бути належним чином вмотивовано судом.

На основі аналізу спеціальної літератури та судової практики виявлено проблеми застосування звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності з обмеженнями статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством та запропоновано варіанти їх розв'язання.

Отримані у дослідженні висновки, пропозиції й рекомендації зумовили обґрунтування необхідності та доцільності запровадження низки інших змін та уточнень чинного законодавства України щодо нормативної визначеності кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства та практики їх застосування.

Ключові слова: домашнє насильство, насильство щодо жінок, кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, покарання, заходи кримінально-правового характеру, обмежувальні заходи, кривдник, звільнення від покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, примусове лікування кривдника.

Shynkarchuk A. Ya. Criminal legal measures to respond domestic violence. – The qualification scientific work published as manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree in Specialty 081 – Law. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2021; Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2021.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of theoretical provisions of criminal law and judicial practice on measures of criminal-and-law response to domestic violence, as a result of which scientifically well-founded proposals and recommendations to improve national legislation and its application.

It is noted that modern developments of measures of the criminal-and-law response to domestic violence are at the initial stage of formation, as in the existing works of a number of domestic scientists the study of criminal-and- law measures to

respond to domestic violence is associated with only one possible variant of its manifestation - a criminal offense under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. At the same time criminal offenses related to domestic violence are not limited to this illegal encroachment, and a comprehensive criminal-and-law investigation has not been fulfilled yet with not only punitive and non-punitive measures, but also some other coercive or incentive measures of criminal-and-law response to other criminal offenses related to domestic violence. In particular, nowadays a free area of research is an issue of possible release from punishment, release from criminal liability and application of some other non-punitive criminal-and-law law measures for committing certain criminal offenses related to domestic violence.

It is stated that a criminal offense related to domestic violence should be understood as a socially dangerous act in the form of physical, sexual, mental or economic violence committed against intimate partners (current and former husband and wife or partner) or between generations (parents and children) regardless of their place of residence and whether the signs of domestic violence are identified in the relevant article (part of the article) of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine which leads to criminal consequences in the form of punishment and other criminal measures. Externally, these criminal offenses can be represented by socially dangerous acts in the form of physical, sexual, mental and economic violence.

The classification of such criminal offenses can be based on various criteria which include: a) the provisions of Article 12 of the Criminal Code of Ukraine; b) specific connection «special subject – special victim»; c) the form of external manifestation of these criminal unlawful encroachments; d) taking into account or not taking into account the factor of domestic violence in the construction of the main or qualified components of criminal offenses provided in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; e) criminal and legal consequences that occur in the case of commiting an offence against an individual or legal entity.

A system of national measures to combat various manifestations of criminal offenses related to domestic violence has been identified, taking into account three

levels of crime prevention, namely: general social, special criminological and criminal -and-judicial.

A study of foreign experience in the legislative regulation of criminal measures to respond to domestic violence led to the conclusion that at the same time with the imposition of certain types of punishment, for example, in the Criminal Law of the Republic of Poland other criminal measures, applied with regard to a guilty person, are similar to those restrictive measures of criminal-and-law nature which are regulated in Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine. However, in the Criminal Law of the French Republic, the Kingdom of Spain, and the Czech Republic such similar criminal measures appear as basic or additional types of punishment, although some of these types of punishments are veiled manifestations of other non-punitive measures. In view of this, it is emphasized that the system of «multi-layered» criminal law measures to respond to domestic violence in the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Poland looks more diversified compared to the system of such measures of influence in the criminal law of these countries.

As a result of the study of punitive measures of criminal-and-law response to domestic violence, it is noted that their system, taking into account the general system of punishment defined in Article 51 of the Criminal Code of Ukraine, may be represented by the following different types of punishment according to the degree of their severity: 1) fine; 2) deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities; 3) public and correctional work; 4) arrest; 5) restriction and imprisonment; 6) life imprisonment. At the same time, according to official statistical information, punitive measures of criminal-and-law response to various manifestations of domestic violence now appear, as a rule, in the form of such types of basic punishments as: 1) fine; 2) community and correctional work; 4) arrest; 5) restriction and imprisonment (Articles 125, 126, 126-1, 134, 152, 153, 154 of the Criminal Code of Ukraine). Based on the analysis of special literature, current legislation of Ukraine and judicial practice, a description of these types of punishments is given.

A study of restrictive and other coercive measures of criminal-and- law response to domestic violence revealed that such measures can be applied to the offender at the same time as punishment for committing criminal offenses related to domestic violence. Restrictive measures, which, incidentally, should be distinguished from similar regulatory measures in other areas of national law according to the grounds, purpose, procedure and term of application, as well as the subjective composition of execution control. It is proposed to understand other measures of criminal-and-law nature distinguished from punishment which are specified in the Criminal Law of Ukraine as per prohibition and restriction on the rights and freedom of the offender, the obligations to perform certain actions aimed at correcting their social behavior and applied in the interests of the victim of the criminal offense related to domestic violence, simultaneously, by imposing the punishment, as well as releasing from criminal liability or punishment on the grounds provided in this law.

The purpose of these measures is to reconcile with the victim and prevent the offender from committing a new criminal offense related to domestic violence, essentially, to protect the victim from the offender and minimize for some time the interaction between these participants in criminal relations.

Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, it is justified that the possibility of applying restrictive measures of criminal nature against juveniles in case they commit criminal offenses related to domestic violence should be enshrined in legislative regulation.

It is concluded that the legal consequence of committing the criminal offense related to domestic violence may also be applied to the offender are certain other coercive measures of a criminal nature, namely: coercive measures of a medical nature, coercive treatment, measures of criminal nature as per legal entities.

Analysis of problematic aspects of applying the punitive, restrictive and other coercive measures of criminal nature in the case of the criminal offense related to domestic violence revealed that, in particular, when deciding to apply diffferent degrees of punishment measures of criminal law nature as per perpetrators, certain difficulties may arise both at the stage of the implementation of legislative provisions

on the general principles of sentencing and other coercive measures of criminal law nature, and at the stage of he execution of certain types of punishment and other coercive measures of criminal law nature. In addition, it is focused to certain problems of court proceedings regarding certain criminal offenses related to domestic violence. Therefore, options to solve them are offered.

Based on the study of other incentive measures of criminal-and- law response to domestic violence, it is established that release from punishment with restrictions of the status of the offender or without in the case of the criminal offense related to domestic violence can be implemented as per certain category of special entities at certain stages of criminal procedural activity according to the following norms provided by the Criminal Law of Ukraine: a) under part 4 and 5 of Article 74, part 2 of Article 84 of the Criminal Code of Ukraine - release from sentencing the offender at the stage of sentencing; b) for Article 75–77, parts 1–3 of Article 79, Article 85–86 of the Criminal Code of Ukraine - release from serving the sentence, i.e release from the sentence already imposed on the offender at the stage of sentencing; c) for Article 78, parts 4–6 of Article 79, Article 80, 81, part 4 of Article 83, parts 1, 2 and 3 of Art. 84, Arrticle 85, 87 of the Criminal Code of Ukraine – release from further serving the sentence, i.e. release from the punishment already imposed at the stage of executing the sentence after coming into force. It is stated that the most of these types of release from punishment are based on encouraging positive post-criminal behavior of the offender. However, among them there are such types of release from punishment which are based on the humane attitude of the state to the offender. The description of preconditions and bases of application of the specified types of release from punishment in case of committing the criminal offense connected with domestic violence is provided.

It is emphasized that in case of release from punishment on the basis of Article 75 of the Criminal Code of Ukraine, the court has the right to impose obligations and prohibitions under Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine, instead of mandatory and optional obligations, which are defined in Part 1 and 3 of Article 76 of the Criminal Code of Ukraine, whereas in the annex. Attention is drawn to the fact

that the right of the court to impose duties and prohibitions under Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine only on convicts for crimes related to domestic violence is a technical fault of the legislator due to the introduction of criminal offences in the Criminal Code of Ukraine .

The peculiarities of exemption from criminal liability in case of committing the criminal offense related to domestic violence are considered. In particular, it is stated that such a dismissal may be applied by a court mainly on the basis of the norms of the General Part of the Criminal Code of Ukraine (Articles 45–49). The analysis of the preconditions and grounds for applying these types of exemption from criminal liability for committing certain criminal offenses related to domestic violence. It is emphasized that in no case of the exemption from criminal liability as per these provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine simultaneously with such release to a special entity (offender) no restrictive measures of criminal law nature under the provisions of Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine were applied. It is concluded that if the fact of not applying the restrictive measures in case of release from criminal liability of a special entity (offender) in connection with reconciliation with the victim can still be agreed, then it is unlikely to agree with such practice in case of release of the offender from criminal liability under other articles, in particular under Article 45, 47, 48 of the Criminal Code of Ukraine. In this regard, it is proposed to supplement Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine according to which the non-application of one or more restrictive measures against the offender in case of his release from criminal liability must be duly motivated by the court.

Based on the analysis of special literature and court practice, the problems of application of exemption from punishment and exemption from criminal liability with or without restriction on the status of the offender in the case of a criminal offense related to domestic violence are identified. The solutions of these problems are suggested.

The conclusions, proposals and recommendations obtained in the study led to the substantiation of the necessity and feasibility of introducing a number of other changes and clarifications of the current legislation of Ukraine on the normative

definition of criminal-and- law measures to respond to domestic violence and their practice.

Key words: domestic violence, violence against women, criminal offense related to domestic violence, punishment, criminal -and-law measures, restrictive measures, offender, release from punishment, release from criminal liability, compulsory treatment of the offender.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Шинкарчук А. Я. Заходи протидії проявам домашнього насильства: кримінологічний та кримінально-правовий аспект. *Європейські перспективи.* 2017. № 4. С. 76–84.

2. Шинкарчук А. Я. Злочини, пов'язані з домашнім насильством: поняття, ознаки основні форми та види. *Наше право*. 2018. № 3. С. 124–130.

3. Shinkarchuk A. Responsive measures to domestic violence: a comparative analysis of criminal legislation of ukraine and european countries. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal.* 2019. 04 (24). URL: https://sp-sciences.io.ua/s2664191/shinkarchuk_anastasia_2019_._responsive_measures_to_domestic_violence_a_comparative_analysis_of_criminal_legislation_of_ukraine_and_european_countries._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_24_ (дата звернення: 10.03.2021).

4. Шинкарчук А. Я. Каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, що не пов'язані із позбавленням волі: поняття, види та випадки їх заміни на некаральні заходи кримінально-правового впливу // Актуальні питання юридичної науки та практики: тези доп. учасників І Наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 23 квітня 2020 р.). С.179–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/shynkarchuk (дата звернення: 10.03.2021).

5. Шинкарчук А. Я. Деякі міркування щодо ефективності спрощеного порядку провадження щодо кримінальних проступків, пов’язаних з домашнім насильством, в суді першої інстанції // Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності: тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 травня 2020 р.). С. 51–54. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200514/article/view/shynkarchuk (дата звернення: 10.03.2021).

ЗМІСТ

ВСТУП..... 18

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 27

1.1 Стан наукових досліджень кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства..... 27

1.2 Кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством: поняття, форми, види та система національних заходів із запобігання їх можливим потенційним проявам й реагування на вже вчиненні випадки 36

1.3 Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства у законодавстві зарубіжних країн..... 54

Висновки до розділу 1..... 74

РОЗДІЛ 2 КАРАЛЬНІ, ОБМЕЖУВАЛЬНІ ТА ІНШІ ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА..... 79

2.1 Каральні заходи кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством 79

2.2 Обмежувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру в системі кримінально-правових заходів реагування на випадки вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством 92

2.3 Проблеми застосування каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством..... 123

Висновки до розділу 2..... 143

РОЗДІЛ 3 ІНШІ ЗАОХОЧУВАЛЬНІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 148

3.1 Звільнення від покарання з обмеженням статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством 148

3.2 Звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством 173

3.3 Проблеми застосування звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності з обмеженням статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством 187

Висновки до розділу 3 196

ВИСНОВКИ 201

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 212

ДОДАТКИ 241

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одними з найбільш відомих сучасних міжнародно-правових документів у сфері захисту прав жінок та дітей, в яких поєднано кращі світові стандарти та практики боротьби з домашнім насильством, є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) та Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська Конвенція), основні положення яких сьогодні впроваджені у чинне національне кримінальне законодавство України. Отже, забезпечення охорони суспільних відносин зусиллями кримінального законодавства України саме від кримінальних протиправних діянь, пов'язаних з домашнім насильством, як, до речі, і запобігання їх вчиненню знову, є одними з основних завдань, що стоять перед чинним кримінальним законодавством України. Досягнення цих завдань зводиться не лише до визначення в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) тих кримінальних правопорушень, які пов'язані з домашнім насильством, але й до позначення різних за ступенем своєї суворості кримінально-правових заходів, що застосовуються до осіб, які їх вчинили. Ті з цих заходів, що належать до каральних заходів кримінально-правового реагування, тобто покарань, знаходять своє нормативне вираження в нормах Загальної частини КК України, а також в санкціях заборонних норм його Особливої частини у вигляді загрози застосування власне покарання за вчинення передбаченого у диспозиції таких норм кримінального правопорушення. Своєю чергою, ті з них, що належать до некаральних заходів кримінально-правового характеру, як відомо, знаходять своє висвітлення в нормах Загальної частини. Актив таких інших заходів державного реагування на прояви домашнього насильства може бути репрезентований заходами, змістом яких є не лише примус, але й заохочення. У зв'язку з цим, аналіз кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства з

метою осмислення повноти нормативної їх визначеності, ефективності практичного застосування та виконання є вельми цікавим не лише з теоретичної, але і з практичної точки зору.

Проблематика протидії домашньому насильству знаходилися у сфері уваги низки вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Д. О. Балабанової, А. Б. Благої, О. О. Дудорова, А. А. Васильєва, О. О. Книженко, Д. Ю. Кондратова, В. М. Куца, О. М. Литвинова, Т. О. Павлової, А. С. Пащенко, В. Ф. Примаченка, Я. В. Ступника, О. М. Фатєєва, М. І. Хавронюка, О. В. Харитонової, О. М. Храмцова, Г. О. Христової, В. В. Шаблистого, О. А. Шаповалової, К. В. Юртаєвої, А. М. Ященка та багатьох інших. Віддаючи належне цінності наукових розробок вказаних авторів, зазначимо, що у фаховому середовищі вказана проблематика розглядалася переважно в аспекті аналізу питань кваліфікації домашнього насильства як окремого складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, його відмежування від інших суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, кримінологічного аналізу проявів домашнього насильства в сім'ї, його детермінант, кримінологічних заходів запобігання цьому негативному явищу. Комплексне кримінально-правове дослідження різних за ступенем своєї суворості заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства вказаними авторами не здійснювалося. Наявні ж окремі фрагментарні наукові розробки з названої проблематики присвячені переважно опосередкованому дослідженню обмежувальних (спеціальних) заходів кримінально-правового реагування на випадки вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Отже, у науці кримінального права України теоретичні доробки та всебічний аналіз проблем кримінально-правових заходів реагування на різні прояви домашнього насильства лише започатковується. Все це зумовлює необхідність наукового дослідження обраної проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі кримінально-правових

дисциплін Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди в межах цільової комплексної програми «Шляхи протидії злочинності в Україні» (номер державної реєстрації 0111U006435), узгоджується з положеннями Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015; р. 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015. Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (протокол № 7 від 25.10.2018 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є комплексний аналіз теоретичних положень кримінального права та судової практики щодо заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, розроблення на цій основі науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного законодавства України та практики його застосування.

Вказана мета зумовлює постановку й необхідність вирішення таких *завдань***:**

– проаналізувати стан наукових досліджень кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства;

– встановити поняття, форми, види кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством та визначити систему національних заходів із запобігання їх можливим потенційним проявам та реагування на вже вчиненні випадки;

– вивчити зарубіжний досвід закріплення та використання кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства;

– узагальнити теоретичні напрацювання щодо нормативної визначеності каральних заходів кримінально-правового характеру як наслідків вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– охарактеризувати обмежувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру в системі кримінально-правових заходів реагування на

випадки вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– проаналізувати проблеми застосування каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– проаналізувати звільнення від покарання з обмеженнями статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– охарактеризувати звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– проаналізувати проблеми звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності з обмеженнями статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України в аспекті оптимізації нормативної визначеності кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства та діяльності, пов’язаної з їх практичною реалізацією.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв’язку з вчиненням кримінального правопорушення та застосуванням заходів кримінально-правових характеру щодо особи, яка його вчинили.

Предметом дослідження є кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства.

Методи дослідження обрані з урахуванням мети та завдань дослідження, його об’єкта та предмета. У процесі дослідження використовувались сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, використання яких дозволило досягти поставленої мети й забезпечити достовірність отриманих результатів. Зокрема, *філософський (діалектичний)* метод як загальнонауковий метод пізнання соціально-правових явищ в їх протиріччях,

розвитку та змінах, використовувався при дослідженні правової природи каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства (підрозділ 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *догматичний* – при тлумаченні окремих доктринальних та законодавчих положень і розкритті їх змісту (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *порівняльно-правовий* (*компаративістський*) – при аналізі змісту положень законодавства зарубіжних країн в частині особливостей закріплення кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства (підрозділи 1.3, 2.2); *системно-структурний* – при дослідженні місця обмежувальних заходів в системі некаральних примусових заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства (підрозділи 2.2); *формально-логічний* – при встановленні підстав (критеріїв та ознак) класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, здійсненні на їх основі розподілу системи покарань та інших заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства на окремі підсистеми, а також при формулюванні понять та виробленні пропозицій з удосконалення практики застосування окремих положень КК України (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *статистичний* (*емпіричний*) – при аналізі кількісних показників застосування каральних, обмежувальних та інших примусових та заохочувальних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1. 3.2); *метод моделювання* – при виробленні пропозицій з удосконалення окремих положень КК України та інших нормативно-правових актів.

Нормативною та інформаційною основою дослідження є Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, інші нормативні та правові акти України, правові позиції вищих судових інстанцій України, а також кримінальне законодавство зарубіжних країн.

Теоретичну базу дисертаційного дослідження склали фундаментальні праці з теорії держави і права, кримінального, кримінального процесуального, права, кримінології та інших галузей наук гуманітарного профілю.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Генеральної прокуратури України про зареєстровані в Україні кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, за період з 2018–2020 рр.; дані статистичної звітності судової влади України за період з 2019–2020 рр. щодо осіб, які були засуджені за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством; дані Єдиного державного реєстру судових рішень України щодо ухвалених судом рішень із кримінальних проваджень, пов'язаних з вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (вивчено 270 судових рішень).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним з перших в Україні комплексних теоретичних досліджень кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України в частині оптимізації нормативної визначеності кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати та сформулювати наукові положення, які, на думку дисертантки, становлять його новизну:

вперше:

– з урахуванням зарубіжного досвіду кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства доведено необхідність нормативного визначення підстави кримінальної відповідальності у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

– обґрунтовано необхідність нормативного закріплення можливості застосування обмежувальних заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх осіб у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;

– запропоновано внесення окремих уточнень до чинного законодавства України щодо примусового виконання покарання у вигляді штрафу за вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, за відсутності добровільності в його виконанні як передумови розв’язання питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо місця обмежувальних заходів в системі правових наслідків вчиненого кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством;

– наукові уявлення щодо системи державного реагування на прояви домашнього насильства, зокрема зазначено, що протидія різним проявам домашнього насильства здійснюється на трьох рівнях соціально-управлінської та кримінально-юстиційної діяльності: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та кримінально-юстиційному; кожний з цих рівнів представлений низкою заходів попереджувальної діяльності та діяльності, яка виникає після вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством;

– наукові уявлення щодо відмежування обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, від подібних за назвою заходів, передбачених у Кримінальному процесуальному, Цивільному процесуальному кодексах України (далі – КПК та ЦПК України) та Законах України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

дістало подальший розвиток:

– аналіз та оцінка обставин, що виключають можливість застосування каральних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства;

– теоретичні уявлення про сутність, поняття та види звільнення від покарання та кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу кривдника або без такого;

– система наукових поглядів про підстави та умови застосування щодо кривдника обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України;

– теоретичні уявлення про відмінність обов'язку пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин (п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України) від примусового лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК України).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження питань, пов'язаних із застосуванням заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 11 листопада 2020 р.);

– у нормотворчій діяльності – для уточнення та вдосконалення окремих норм кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого та іншого законодавства України;

– у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики реалізації заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства;

– в освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять із дисциплін «Кримінальне право» (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 18 листопада 2020 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й висновки роботи обговорювались на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди. Окремі результати дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання юридичної науки та практики» (м. Київ, 23 квітня 2020 р.), «Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності» (м. Харків, 14 травня 2020 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображено у п’яти наукових працях, зокрема у трьох наукових статтях, з яких дві опубліковано у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одна – у наукових виданнях іноземних держав з напряму, за яким підготовлено дисертацію, а також у двох тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації зумовлюються постановленою метою і завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (228 найменувань) та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основний текст займає 194 сторінки, список використаних джерел – 29 сторінок, додатки – 5 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1 Стан наукових досліджень кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства

Аналіз сучасного стану наукових досліджень проблем кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства хотілося б розпочати з теоретичної та етимологічної інтерпретації ключового поняття предмету цього наукового дослідження – «заходів» реагування. Річ у тім, що останнім часом у науковому середовищі дедалі частіше звертається увага на те, що у кримінальному праві (законодавстві) краще вживати термін «засіб» реагування замість передбаченого в чинному КК України «захід» такого реагування. На думку прихильників такого підходу, під терміном «засіб», «засоби» необхідно розуміти матеріально-правові інструменти реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення. Тоді як законодавчо визначений термін «заходи», описуючи фактично те саме, формально містить опис не інструментів, а організацію діяльності з їх застосування, включаючи й процесуальні норми [102; 101, с. 53–56; 133, с. 34–35, 41, 88–92]. Навіть в концепції створення нового КК України робоча група використовує вже термін «засіб» для позначення категорії «захід» [149]. Подібна позиція відстоюється дослідниками попри те, що за тлумачним значенням терміни «засоби» та заходи» фактично є близькими або тотожними за своїм змістом.

У зв’язку з цим, зазначимо, що, на наше переконання під використаним законодавцем у ч. 1 ст. 50 КК України формулюванням «1. Покарання є заходом примусу … » розуміється ні що інше, як «міра примусу», російською «мера принуждения». Це також стосується й примусових заходів медичного та виховного характеру, заходів кримінально-правового характеру щодо

юридичних осіб і т. ін. Міри примусу, що знаходять свій вияв у кримінально-правових нормах-установленнях, завжди статичні. Однак, оскільки їх застосування очевидно, що зумовлює здійснення певної організаційної діяльності, вони можуть мати й динамічний характер та набувати в решті решт вигляду кримінально-правових наслідків вчиненого протиправного діяння [220, с. 231–233]. При цьому варто зауважити, що в російській мові «меры принуждения» та «мероприятия по их применению, в результате которых наступают определенные негативные последствия» мають різний змістовний сенс, але українською такі слова як «меры» та «мероприятия» у їх зв'язці зі словами «вплив», «примусові», «запобіжні», «застережні», «припинні» прийнято традиційно перекладати одним звучним словом – «заходи». Зважаючи на це, законодавець власне й використовує у ч. 1 ст. 50 КК України формулювання «покарання є заходом примусу» замість «покарання є мірою примусу». О. В. Козаченко, який певним чином також звертає увагу на те, що у КК України терміну «захід» відповідає російський термін «меры», з цього приводу зауважує, що вживати слово «міра» в контексті дослідження прийомів і способів впливу на осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, представляється неможливим, оскільки це калька з російської мови [96, с. 12–13].

Отже, твердження цитованих вище науковців про те, що законодавчо визначений термін «заходи» формально містить виключно організацію діяльності з застосування матеріально-правових інструментів реагування державою на вчинене кримінальне правопорушення (тобто засобів), виглядає сумнівним. У кримінальному праві (законодавстві) під терміном «захід» фактично розуміється слово «міра», в тому сенсі, що це певний матеріально-правовий інструмент реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення, а не якась одиниця виміру або межа прояву будь-чого. У Кримінальному кодексі Республіки Польща (далі – КК Республіки Польща), до речі, Глава V у сучасному перекладі на українську мову виглядає як «Кримінальні міри» [159, с. 16]. Отже, уявляється, що в українській мові термін

«міра», попри традиційний його переклад як «захід», також може бути використаний для позначення матеріально-правового інструменту реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення і, можливо, таке використання нівелювало б виниклу у науковому середовищі дискусії з приводу доцільності чи недоцільності у кримінальному праві (законодавстві) вживання терміну «засіб» реагування замість передбаченого в чинному КК України «захід» такого реагування. При цьому, уявляється, що в цьому випадку йдеться не про точне копіювання іншомовних слів, а про точний дослівний переклад таких слів на українську мову та говорити про те, що це «неправильно» є великим перебільшенням. Звідси, у випадку віддання переваги у використанні у кримінальному законодавстві терміну «засоби» над терміном «заходи», виходячи з того, що термін «заходи» містить виключно організацію діяльності з застосування «засобів», ми вдаємося до своєрідної підміни понять і не більше. Кримінально-правові заходи не можуть бути організаційною діяльністю із застосування засобів, оскільки такі заходи власне і є засобами (способами) або мірами та можуть набути вигляду кримінально-правових наслідків вчиненого кримінального правопорушення. Зважаючи на це, при позначенні варіантів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства ми будемо використовувати термін «заходи» реагування, а не «засоби» такого реагування.

Переходячи далі власне до аналізу сучасного стану наукової розробленості проблем кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства, хотілося б ще раз підкреслити висловлену у вступі дійсного дослідження тезу про те, що Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) та про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська Конвенція), є одними із найбільш відомих сучасних міжнародно-правових документів у сфері захисту прав жінок та дітей, в яких поєднано кращі світові стандарти та практики боротьби з усіма формами домашнього насильства. Остання Конвенція

ратифікована з заявами Законом України № 4988-VI від 20.06.2012 на відміну від першої, яка ще не ратифікована, але підписана у 2011 р. Ці Конвенції є основним загальним нормативним підґрунтям дослідження проблем кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства. Однак, окрім них дійсне дослідження ґрунтується ще й на положеннях інших міжнародно-правових документів, зокрема: 1) Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок [54]; 2) Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. [80]; 3) Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р., згоду на обов'язковість якої надано Законом України від 03.08.2006 р. [59]; 4) Рекомендації R(85)4 Комітету Міністрів державам-членам «Про насильство в сім'ї» тощо [153].

Зазначимо, що основні положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), а також Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська Конвенція) були впроваджені у чинне законодавство України. У зв'язку з цим, на національному рівні дослідження кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства також базується й на чинному КК, КПК та ЦПК України, а також Законах України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та інших нормативно-правових актах України, більш детальний аналіз яких нами буде проведений в інших підрозділах дійсного дослідження. В межах підрозділу, що розглядається, доречно звернути увагу на те, що на доктринальному рівні проблеми протидії насильницькій злочинності у цілому постійно привертають увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. В цьому контексті варто загадати фундаментальні наукові розробки як минулих років, так і сьогодення, завдяки яким сформовано суттєвий теоретичний доробок у сфері протидії насильницьким кримінальним правопорушенням, а саме С. М. Алфьорова [3], Ю. М. Антоняна [6], О. М. Бандурки [12], О. В. Бойка [17], В. І. Борисова [19], Б. М. Головкіна [49],

О. В. Грищенка [52], О. М. Гуміна [53], О. В. Денисової [55], О. М. Ігнатова [68], А. О. Йосипіва [69], В. М. Куца [19], О. М. Литвинова [12], О. В. Тавлуй [165], О. М. Храмцова [209; 210], В. В. Шаблистого [3].

Серед сучасних наукових розробок кримінально-правових заходів реагування на прояви безпосередньо домашнього насильства на особливу увагу заслуговує дослідження О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка «Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України)» (2019 р.). У цьому науково-практичному коментарі авторами зображено й прокоментовано зміни, які були внесені до КК України згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 6 грудня 2017 року [56].

Привертає увагу також і робота О. В. Харитонової «Ключові засади ґендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству» (2018 р.), в якій аналізуються законодавчі зміни до КК України 2001 р. у зв’язку з підготовкою до ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції), а також досліджуються ключові засади політики гендерного мейнстримінгу в національному кримінальному праві та висвітлюються основні фокуси реформ у сфері запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами [208].

Цікавою насамперед з практичної точки зору є навчально-методична розробка колективу авторів (В. Л. Андрієнкова, Ю. В. Аносова, В. В. Байдик, В. І. Бондар та ін.) «Запобігання та протидія проявам домашнього насильства: діяльність закладів вищої освіти» (2020 р.). Вона присвячена висвітленню сутності та показників профілактики насильства в освітньому середовищі,

методів його дослідження та умов створення безпечного освітнього простору [66].

Значний позитивний внесок у розв'язання питань, пов'язаних із реагуванням на вже наявні прояви домашнього насильства, зробила у своїй роботі й Т. Бугаєць «Судовий розгляд справ про видачу обмежувального припису у справах домашнього насильства: міжнародні стандарти та огляд національної практики» (2020). Ця праця цікава тим, що вона хоча й присвячена більше цивільно-процесуальним аспектам запобігання домашньому насильству, але все ж таки сприяє більшому розумінню міжнародних стандартів, що стосуються обмежувальних приписів і знаходять своє висвітлення у відповідній практиці Європейського суду захисту прав людини по справах зазначеної категорії. Крім того, дослідження містить також аналіз національної судової практики задля підвищення ефективності застосування суддями першої, апеляційної та касаційної інстанцій такого спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству, як обмежувальні приписи [21, с. 7].

Заслуговує також особливої уваги й дослідницька робота у формі практичного посібника Е. Вілса, О. Калашник «Протидія домашньому насильству» (2018 р.). Посібник розроблений для представників органів Національної поліції України та є корисним у діяльності з протидії домашньому насильству та іншим видам гендерно зумовленого насильства. В ньому представлена ситуація з поширенням явища домашнього насильства та інших видів гендерно зумовленого насильства в Україні, наведено аналіз нового законодавства з протидії домашньому насильству чи насильству за ознакою статі, у тому числі пов'язаного з застосування відповідних заходів державного реагування. У посібнику також можна знайти корисну інформацію, що стосується оцінки потенційних ризиків для постраждалих від насильства, особливостей опитування дітей-жертв та свідків насильства та міжнародного досвіду протидії домашньому насильству [46].

Не менш цікавим як з теоретичної, так і з практичної точки зору є науково-практичний посібник М. В. Євсюкової, Г. О. Христової,

О. А. Шаповалової «Судовий розгляд справ, пов’язаних з вчиненням насильства в сім’ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення» (2001 р.), який містить ґрунтовний аналіз норм міжнародного та національного права у галузі запобігання та протидії насильству в сім’ї, практики Європейського суду з прав людини та Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у справах цієї категорії, особливостей юридичної відповідальності за вчинення насильства в сім’ї в Україні [164], а також одноособова публікація О. А. Шаповалової «Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов’язаних із вчиненням насильства в сім’ї», в якій міститься аналіз результатів моніторингу національної судової практики розгляду судами справ про правопорушення, пов’язані із вчиненням насильства в сім’ї, та рекомендації щодо удосконалення законодавства та підвищення ефективності роботи суддів та працівників правоохоронних органів у сфері протидії цьому негативному явищу [109]. До цього переліку також доцільно додати й підготовлену колективом авторів (Ю. В. Аносова, А. Капур, М. М. Легенька, К. В. Черепаха та ін.) публікацію «Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статті: 2019», яка є продовженням діяльності щодо покращення реагування системи кримінального правосуддя на випадки насильства за ознакою статі, в тому числі домашнього насильства, яка реалізовувалася в рамках Проєкту ЄС «PRAVO-Justice» (2014 р.) [4].

Доречно зазначити, що проблематика протидії різним проявам домашнього насильства розглядалася вченими й в аспекті аналізу загальних питань кваліфікації домашнього насильства як окремого складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, його відмежування від інших суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, кримінологічного аналізу проявів домашнього насильства в сім’ї, його детермінант, загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання цьому негативному явищу. У контексті цього можна виділити

наукові розробки, що зображені у працях монографічного характеру, а також статтях, опублікованих у наукових періодичних (фахових) виданнях, таких вчених як: А. О. Байди [9, с. 79–95], П. С. Біленка [15, с. 95–102], О. С. Бондаренко [18, с. 102–107], А. Б. Благої [16], А. А. Васильєва [23, с. 279–284; 48, с. 21–26], А. А. Вознюка [47, с. 6–14], О. О. Книженко [73, с. 45–52], Л. К. Садонцевої [155, с. 149–153], К. В. Юртаєвої [23, с. 279–284] та ін.

Крім того, не можна не звернути увагу й на те, що питання запобігання потенційним проявам домашнього насильства, а також державного реагування на вже наявні факти цього негативного явища були предметом низки науково-практичних конференцій, круглих столів, симпозіумів тощо. Так, 31 травня 2019 р. у Класичному приватному університету був проведений круглий стіл «Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи» [120]. Крім того, проблематика кримінальної відповідальності за домашнє насильство доповідалася окремими вітчизняними науковцями та обговорювалася на низці міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, присвячених іншим темам [9, с. 84–86; 157, с. 132–136].

Проблеми протидії різним проявам домашнього насильства становили предмет наукових пошуків та дискусій не лише вітчизняних, але й низки зарубіжних дослідників. Серед них заслуговують на увагу дисертаційні дослідження А. С. Пащенко «Особливості розслідування злочинів, пов’язаних з домашнім насильством» (2006), в якому авторкою аналізуються питання, пов’язані із визначенням поняття та видів домашнього насильства, криміналістичною характеристикою злочинів, пов’язаних з домашнім насильством, організацією розслідування таких злочинів, а також особливостями провадження окремих слідчих дій під час розслідування подібної групи протиправних посягань (особливостями проведення допиту жертви домашнього насильства й інших слідчих дій та використання спеціальних знань) [124; 125]. У цьому контексті не можна не відзначити й роботу А. М. Фатєєва «Домашнє насильство: досвід кримінологічного дослідження» (2006), в якому автором вивчаються, зокрема такі питання:

домашнє насильство як приватний прояв девіантної поведінки; види домашнього насильства та його наслідки; особистість суб'єкта, який вчинив насильницький злочин у сім'ї; загальні та спеціальні кримінологічні заходи попередження домашнього насильства; віктимологічна профілактика насильницьких злочинів, що вчиняються в сім'ї; удосконалення законодавства у сфері боротьби з домашнім сімейним насильством [206; 207].

Віддаючи належне цінності наукових розробок вказаних авторів, зазначимо, що в них переважно досліджено широкий спектр загальних питань кваліфікації домашнього насильства як окремого складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, його відмежування від інших суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, кримінологічного аналізу проявів домашнього насильства в сім'ї, його детермінант, кримінологічних заходів запобігання цьому негативному явищу. Це надає підстави говорити про те, що у роботах наведених авторів закладено основи вивчення кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства, головним з яких, власне, і є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України. Однак, комплексне кримінально-правове дослідження різних за ступенем своєї суворості каральних та некаральних примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового реагування на інші передбачені кримінальним законом прояви домашнього насильства вказаними авторами не здійснювалося. Наявні ж окремі фрагментарні наукові розробки з названої проблематики, на що ми вже звертали увагу у вступі нашого дослідження, присвячені переважно опосередкованому дослідженню обмежувальних (спеціальних) заходів кримінально-правового реагування на випадки вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України, як різновиду кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Отже, у науці кримінального права України теоретичні доробки і всебічний аналіз проблем кримінально-правових заходів реагування на різні передбачені кримінальним законом прояви домашнього насильства ще не здійснювався.

1.2 Кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством: поняття, форми, види та система національних заходів із запобігання їх можливим потенційним проявам й реагування на вже вчиненні випадки

Дослідження кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства неможливе без з’ясування питання про те, що ж являє собою кримінальне правопорушення, й насамперед кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством, які ознаки формують його поняття, нарешті, які основні форми та види подібних кримінальних протиправних діянь можна виокремити в Особливій частини КК України.

У зв’язку з цим, передчасно зауважимо, що згідно з ч. 1 ст. 11 КК України кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб’єктом кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 12 КК України кримінальні правопорушення поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також кримінальні проступки, під якими розуміються визначені кримінальним законом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов’язане з позбавленням волі [93].

Аналіз спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що серед вітчизняних та зарубіжних науковців у питанні визначення поняття кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, «присутня» єдність в тому, що змістовні ознаки кримінального правопорушення, пов’язаного із домашнім насильством, не слід обмежувати виключно ознаками кримінального правопорушення, передбаченого у диспозиції ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство». Так, О. В. Харитонова зазначає, що зокрема злочин, пов’язаний з домашнім насильством, – це: 1) злочин, передбачений ст. 126-1 КК; 2) злочин, що містить кваліфіковану ознаку

«вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; в) злочин, поєднаний з обставиною, що обтяжує покарання, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення злочину … у присутності дитини» [208, с. 37, 45]. На думку Т. І. Нікіфорової, під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, слід розуміти усі суспільно небезпечні діяння, що підпадають під визначення домашнього насильства, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України Про запобігання та протидію домашньому насильству» [116, с. 142]. А. С. Пащенко вважає, що поняття кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, охоплює низку суспільно небезпечних діянь, передбачених в Особливій частині КК, що вчиняються особами в колі сім'ї (як офіційної, так і неофіційної) або щодо членів сім'ї, внаслідок деформованих сімейних відносин [124, с. 4]. У зв'язку з цим, О. М. Фатєєв зазначає, що домашнє насильство як кримінально каране діяння характеризується наступними ознаками: 1) насильницькі дії найчастіше вчиняються стосовно жінок і дітей; 2) психологічне і фізичне насильство є найбільш поширеними формами насильства; 3) насильниками найчастіше виступають родичі, а не чужі люди; 4) насильство, явище, що повторюється; 5) потерпілі та родичі не звертаються до правоохоронних органів, а шукають підтримку у друзів або в спеціальних установах; 6) частота насильства не пов'язана з етнічною приналежністю, рівнем освіти; 7) насильство частіше відбувається в сім'ях, де шлюб зберігається заради дітей; 8) сімейне насильство має циклічний характер [206, с. 13, 15].

Отже, на думку О. Харитонової та І. Тітко прирівняння вищою судовою інстанцією в окремих кримінальних провадженнях (справа № 653/666/19 провадження № 51-4906ск19; справа № 474/442/19 провадження № 51-5124ск19) злочину, пов'язаного з домашнім насильством» виключно до ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК «Домашнє насильство», є невірним та таким, що суперечить чинному кримінальному законодавству України [115].

Таким чином, з вищенаведених доктринальних позицій випливає, що кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством, це не лише кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України. До такого кримінального правопорушення можуть належати й інші кримінальні правопорушення. Але відповідь на питання, які конкретно інші суспільно небезпечні діяння, передбачені в Особливій частині КК, безпосередньо належать або можуть належати до кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, залишається відкритим. Скажімо, В. О. Казміренко вважає, що кримінальна відповідальність за прояви домашнього насилля знаходить свій вияв у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 117, ч. 2 ст. 135, ст. 148, п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 135, ч. 2 ст. 136, ч. 2 ст. 146, ч. 3 ст. 149, ст. 150-1, ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153, ч. 2 ст. 156, ст. 150, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 156, ч. 2 та 3 ст. 300, ч. 2 і 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ст. 304 КК. Причому наведений перелік не є вичерпним [70, с. 79–80]. На думку О. Шаповалової, факти домашнього насильства знаходять свій вияв у кримінальних правопорушеннях, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 115, ст. 116, 118, 121, 122, 125, 126, ч. 1 ст. 129 та ч. 1 ст. 296, ст. 152, 153, 155, 156 КК. При цьому для переважної більшості таких кримінальних протиправних діянь є характерним вчинення їх, як правило, в стані алкогольного сп'яніння соціально дезадаптованими особами, які ніде не працюють [109, с. 45–55]. Вже цитована нами А. С. Пащенко переконана в тому, що до кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, належать вбивство особи, яка завідомо для винного перебуває в безпорадному стані, вбивство жінки, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності, вбивство вчинене з особливою жорстокістю; вбивство, вчинене в стані афекту; заподіяння смерті через необережність; доведення до самогубства; заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості; заподіяння тяжкого або середньої тяжкості шкоди здоров'ю в стані афекту; побої; катування; погроза вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю; образа; зґвалтування; насильницькі дії сексуального характеру; спонукання до дій сексуального характеру; розпусні дії; втягнення

неповнолітнього у вчинення кримінального правопорушення та антигромадських дій; невиконання обов'язків по вихованню неповнолітнього [124, с. 4].

Висловлюючи своє ставлення до наведених позицій зазначимо, що визначення поняття кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, та виявлення його ознак, виокремлення форм і видів таких кримінальних правопорушень доцільно здійснювати як, виходячи із загального поняття домашнього насильства, так і зважаючи на загальне розуміння поняття і ознак кримінального правопорушення як такого.

А. С. Пащенко з цього приводу зазначає, що домашнє насильство – це процес, який складається з протиправного, винного, систематичного фізичного або психічного впливу на членів сім'ї, що здійснюється проти їх волі з метою змусити людей зробити небажані для них дії шляхом заподіяння болю, образи, фізичного обмеження як загрози або покарання [125, с. 24–26]. Домашнє насильство комплексно. Це цикл, що повторюється зі збільшенням частоти фізичного, словесного, емоційного, духовного й економічного приниження, залякування заради підтримки контролю над жертвою. Про насильство в сім'ї говорять в тих випадках, коли факти грубого і жорстокого поводження непоодинокі, невипадкові та ситуативні, а регулярні, систематичні та постійно повторюються [121, с. 8].

На думку окремих вітчизняних дослідників, домашнє насильство – це дії дискримінаційного характеру, що виражаються в обмеженнях певних сфер життєдіяльності однієї особи, залежної від іншої: впливі на фізичний або психічний стан, сексуальних стосунках (за наявності статевої свободи), економічній складовій частині буття тощо [23, с. 282]. Водночас згідно з положеннями національного законодавства домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) у формі фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не

перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [142]. Інакше кажучи, домашнє насильство являє собою суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність) у певній формі насильства, що вчиняються в сім'ї чи в окремих місцях проживання або між певними особами у стосунках інтимних партнерів або між поколіннями, а також погрозу вчинення таких діянь у вказаних формах в соціальних групах, окремих місцях або між певними особами.

До нормативно визначених у ч. 1 ст. 11 КК України ознак кримінального правопорушення належать наступні ознаки: 1) кримінальним правопорушенням є суспільно небезпечне діяння; 2) це діяння є протиправним, а, відтак, караним; 3) вказане діяння є винним; 4) кримінальним правопорушенням є діяння, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [89, с. 32–33; 91, с. 70–71]. У зв'язку з цим, можна дійти висновку, що як соціальне та правове явище, кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, характеризується наступними ознаками: 1) це суспільно небезпечне діяння; 2) його сутністю є насильство; 2) воно вчиняється в сім'ї чи в окремих місцях проживання або між певними особами; 3) це діяння є протиправним, а тому караним або таким, що зумовлює настання інших кримінально-правових наслідків. Його вчинення тягне застосування до особи різних за ступенем суворості видів покарань та інших заходів кримінально-правового характеру передусім обмежувальних заходів, передбачених розділом XIII-1 Загальної частини КК України. При чому за вчинення домашнього насильства щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, покарання має бути призначене більш суворе, ніж якщо потерпілою була б випадкова, жодним чином не пов'язана з винною особою людина [122, с. 163]; 4) це діяння є таким незалежно від того чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК як ознаки основного чи кваліфікованого складу

кримінального правопорушення чи ні. У зв'язку з цим, при констатуванні цього кримінального правопорушення необхідно виходити із конкретних фактичних обставин вчиненого насильства щодо особи, які можуть бути не лише такими, що обтяжують покарання, але і такими, що його пом'якшують; 5) це діяння може бути вчинено суб'єктом кримінального правопорушення. При чому у разі вчинення його суб'єктом кримінального правопорушення, який не досяг 18-ого віку, правовими наслідками такого кримінального правопорушення можуть бути покарання або інші заходи кримінально-правового характеру, за виключенням обмежувальних заходів, передбачених розділом XIII-1 Загальної частини КК України, хоча такий висновок, з огляду на чинну законодавчу регламентацію ст. 91-1 КК України, не може бути категоричним, про що більш детально нами буде зазначено у підрозділі 2.2 дійсного дослідження. Щодо окремих форм домашнього насильства, то ми схильні підтримати тих вітчизняних науковців, які зазначають, що використаний у ст. 126-1 КК України термін «психологічне насильство» є нічим іншим, як «традиційним» психічним насильством, і не потребує окремої, додаткової аргументації його використання [23, с. 282].

Отже, кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, – це суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства, що вчиняється у стосунках інтимних партнерів або між батьками й дітьми незалежно від місця їх проживання та того, чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України, а також призводить до настання кримінально-правових наслідків у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру.

Окремо хотілося б звернути увагу на виокремлення форм і видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Аналіз спеціальної літератури схиляє нас до думки, що проблематика таких понять як «форма» та «вид» знаходиться поза сферою уваги переважної більшості вітчизняних й зарубіжних науковців. У зв'язку з цим, окремі дослідники певні

правові явища в межах здійснюваних ними досліджень розглядають в аспекті форм, а інші ті ж самі явища сприймають, навпаки, як види. Є група вчених, які форми і види будь-якого правового явища ототожнюють. На наше переконання ці поняття не можуть повністю збігатися. Так, в одному зі своїх значень під терміном «форма» пропонується розуміти спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз. Натомість під терміном «вид» – одиничні різновиди, що розкривають багатоманітність змісту форми [2]. Зважаючи на це, а також, враховуючи положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», на наше переконання, подібні кримінальні протиправні посягання мають чотири форми зовнішнього прояву: 1) суспільно небезпечні діяння, вчиненні у формі фізичного насильства; 2) суспільно небезпечні діяння, вчиненні у формі сексуального насильства; 3) суспільно небезпечні діяння, вчиненні у формі психічного насильства; 4) суспільно небезпечні діяння, вчиненні у формі економічного насильства.

В основу поділу кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, на види, можуть бути покладені різні критерії. Причому перелік таких критеріїв, у порівнянні з їх виокремленням у наших більш ранніх публікаціях [215, с. 98–104], сьогодні дещо розширений внаслідок внесених змін до чинного кримінального законодавства України. Зокрема, зважаючи на вищевказані форми кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством, можуть бути поділені на такі види: 1) різновиди кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, проти життя і здоров’я – ст. 115, 116, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 126-1, 127, 129, 134, 142, 143 КК України; 2) різновиди кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, проти волі, честі, гідності особи, статевої свободи і недоторканості, а також моральності – ст. 149, 150, 150-1, 151-2, 152–156-1, 301-1–304 КК України; 3) різновиди кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, проти власності – ст. 194, 195 КК України; 4) різновиди кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством,

проти соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина – ст. 164, 165, 166, 167 КК України.

З огляду на приписи ст. 12 КК України такі кримінальні правопорушення поділяються на: 1) злочини, пов'язані з домашнім насильством; 2) кримінальні проступки, пов'язані з домашнім насильством.

Зважаючи на зв'язок «спеціальний суб'єкт – спеціальний потерпілий» можна виділити: 1) насильницькі кримінальні правопорушення, вчинені під час стосунків інтимних партнерів; 2) насильницькі кримінальні правопорушення, вчиненні під час стосунків між батьками та дітьми [114, с. 386].

Крім того, залежно від врахування фактору домашнього насильства в конструкції основних чи кваліфікованих складів кримінальних правопорушень можна виділити: 1) різновиди кримінальних правопорушень, в яких фактор домашнього насильства не врахований в основних чи кваліфікованих складах; 2) різновиди кримінальних правопорушень, в яких фактор домашнього насильства є обов'язковою ознакою їх законодавчих конструкцій [164, с. 68, 69–70].

Нарешті, від тих заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути наслідками вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, можна виокремити: 1) кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, що вчиняються виключно фізичною особою, і тягнуть настання кримінальної відповідальності щодо такої особи та можливу реалізацію інших заходів кримінально-правового характеру (до них належать переважна більшість вже наведених видів таких кримінальних правопорушень; 2) кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, що вчиняються уповноваженою фізичною особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи (ст. 152–156-1, 301-1–303 КК України), і тягнуть настання кримінальної відповідальності щодо такої уповноваженої фізичної особи та застосування щодо відповідної юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у

вигляді штрафу (ст. 96-7 КК України) або ліквідації юридичної особи (96-9 КК України) та конфіскації її майна (ст. 96-8 КК України).

Вищенаведене поняття кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, виокремлені їх форми, види та можливі кримінально-правові наслідки у випадку вчинення, уявляється, що істотно виділяють подібні протиправні посягання із загальної системи кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК України. Тут доречно звернути увагу на те, що за офіційною статистичною інформацією у 2019 та 2020 роках, як правило, превалюють випадки засудження кривдників за вчинення переважно кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Водночас ми схильні вважати, що насправді випадків засудження за вчинення інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, набагато більше, про, що свідчать відомості Генеральної прокуратури України про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством за період з 2018–2020 рр. [60; 61; 62]. Але відповідна офіційна статистична інформація щодо засуджених осіб, на жаль, відсутня, що можна пояснити лише складністю їх практичного виявлення, оскільки констатація подібних кримінальних правопорушень зумовлює здійснення достатньо кропіткої роботи, пов'язаної з аналізом значного масиву судової практики, в якій насправді присутні змістовні ознаки домашнього насильства. У зв'язку з цим, вважаємо, що формула кваліфікації кримінальних правопорушень та хоча б приблизний їх перелік має бути закріплені на законодавчому рівні. Показовим з цього приводу є досвід законодавця Грузії. Так, за Кримінальним кодексом Грузії (далі – КК Грузії) кримінальна відповідальність за сімейні злочини, на кшталт регламентованої вітчизняним законодавцем кримінальної відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення (ст. 16 КК України), визначається відповідною статтею КК Грузії, зазначеної в ст. 11-1, з посиланням на статтю 11-1. Зважаючи на це, пропонуємо розділ XIII-1 Загальної частини КК України «Обмежувальні заходи» доповнити статтею 91-2 такого змісту: «***Стаття 91-2. Кримінальна***

відповідальність за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством

1. Кримінальними правопорушенням, пов'язаними з домашнім насильством, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 115, 116, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 134, 142, 143, 149, 150, 150-1, 151-2, 152–156-1, 164, 165, 166, 167, 194, 195, 301-1–304 вчиненні одним з інтимних партнерів щодо іншого або однією з близьких осіб щодо іншої близької особи, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтею 126-1 цього Кодексу, та інші кримінальні правопорушення, якщо їх вчинення поєднано з насильством фізичного, сексуального, психічного або економічного характеру щодо одного з таких осіб.

2. Кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім кримінальних правопорушень, в яких ознаки домашнього насильства впливають на його кваліфікацію, настає за статтею 91-2 і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення».

Що стосується системи національних заходів із запобігання можливим потенційним проявам кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, та заходів реагування на вже вчиненні такі кримінальні правопорушення, то зазначимо, що в у своїх більш ранніх публікаціях ми вже звертали увагу на те, що важливою складовою системних дій щодо протидії будь-яким негативним явищам є комплексна реалізація вироблених кримінологічною наукою загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів протидії таким явищам. Зважаючи на це, дослідження системи кримінально-правових заходів протидії різним проявам домашнього насильства доцільно здійснювати з урахуванням вивчення кримінологічних заходів впливу на ці явища. Отже, у цьому підрозділі дослідження, з урахуванням сьогодення, нами буде здійснений аналіз системи заходів протидії домашньому насильству,

що ґрунтується на проведеному нами такому аналізі у більш ранніх своїх публікаціях [214, с. 76–84].

У зв'язку з цим, зазначимо, що протидія будь-яким кримінальним протиправним проявам, як відомо, здійснюється на різних рівнях попереджувальної діяльності. Традиційно у кримінологічній літературі виділяють два таких рівні: загальносоціальний та спеціально-кримінологічний [85, с. 159–161; 98, с. 54–56; 86, с. 106–107]. Водночас останнім часом, окремими науковцями обґрунтовано висновок про існування ще одного її рівня – кримінально-юстиційного, сутність якого зводиться до протидії кримінальним правопорушенням зусиллями виключно органів кримінальної юстиції в межах процесуального провадження за фактом вчиненого конкретного правопорушення. Так, на думку В. М. Куца, на кожному з цих трьох рівнів наявний автономний, але однотипний механізм протидії злочинності, який характеризується за двома взаємопов'язаними напрямами: 1) запобігання потенційним кримінальним правопорушенням); 2) правове реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення [103, с. 105–106]. Нам імпонує подібна позиції. Вона, до речі, покладається в основу дослідження елементів механізму протидії злочинності й іншими науковцями. Зокрема, така позиція використана Я. О. Триньовою під час здійснення нею аналізу кримінологічного та кримінально-правового механізмів забезпечення протидії злочинності як об'єктів біоетизації [166, с. 131–148], а також О. В. Єрмаком в межах здійсненого ним дослідження конфіскація майна в механізмі протидії кримінальним правопорушенням [63, с. 11– 16]. Отже, взявши її за основу проаналізуємо далі механізм протидії проявам домашнього насильства саме на цих трьох рівнях попереджувальної діяльності.

Загальносоціальний і спеціально-кримінологічний рівень запобігання проявам домашнього насильства. Загальносоціальне запобігання злочинності являє собою комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов

злочинності [98, с. 54–55]. Інакше кажучи, загальносоціальну протидію злочинності, за справедливим зауваженням О. В. Єрмака, уявляють як ефективне правомірне функціонування всіх інституцій суспільства та держави, що спеціально не спрямовуються на протидії злочинності, але опосередковано впливає на фактори існування та відтворення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень [63, с. 12]. Спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів протидії злочинності, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [98, с. 54–55].

На відміну від загальносоціальної протидії спеціально-кримінологічна протидія злочинності містить заходи, цілеспрямовані саме на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення осіб, що можуть вчинити кримінальні правопорушення. Саме спеціальна цілеспрямованість на боротьбу зі злочинністю відрізняє ці заходи від загальносоціальної профілактики [85, с. 160–161]. Отже, загальносоціальна протидія злочинності не є предметом кримінологічної науки. Водночас не враховувати ці заходи під час організації протидії будь-якому різновиду злочинності неможна, адже вони створюють умови для усунення або послаблення криміногенних факторів, що детермінують злочинність [11, с. 386].

За справедливим зауваженням А. Б. Благої спеціально-кримінологічне запобігання безпосередньо насильству в сім’ї здійснюється спеціальними суб’єктами, які у процесі своєї професійної діяльності, чинять вплив на криміногенні фактори, а також встановлюють причини та умови вчинення кримінальних правопорушень та вживають заходи щодо їх усунення [16, с. 245]. За механізмом дії як спеціально-кримінологічні, так й загальносоціальні заходи протидії різним проявам домашнього насильства можуть бути поділені на певні категорії. Опрацювання спеціальної кримінологічної літератури

дозволяє ці категорії репрезентувати у вигляді наступних груп заходів: 1) заходи соціально-економічного характеру; 2) організаційно-управлінські заходи; 3) заходи медичного характеру; 5) правові заходи тощо [85, с. 163–166]. Коротко проаналізуємо ці заходи попереджувальної діяльності.

Заходи соціально-економічного і організаційно-управлінського характеру. За справедливим твердженням окремих зарубіжних науковців, заходи соціально-економічного характеру впливають на усунення, послаблення і нейтралізацію криміногенних факторів, пов'язаних з падінням життєвого рівня населення, кризовими явищами в соціальній і політичній обстановці у суспільстві. У цьому випадку йдеться не лише про заходи соціального захисту найбільш вразливих верств населення, але і про заходи оздоровлення економіки в цілому [85, с. 163]. У зв'язку з цим, О. М. Фатєєв зазначає, що сучасну соціальну політику в державі потрібно здійснювати з урахуванням таких загальносоціальних причин масового відтворення злочинності, як протиріччя між багатими й малозабезпеченими сім'ями, між професійною і сімейною ролями жінки, а також з урахуванням так званого «квартирного питання», яке відбувається в багатьох країнах пострадянського простору. Це означає, що як важливі складові державної політики попередження злочинів повинні виступати соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, а також соціальна підтримка материнства і дитинства. Для тих же, хто не хоче і не може більше жити разом, необхідно створення умов своєчасного і дієвого розмежування в просторі [207, с. 116–117].

Доречно звернути увагу на те, що на місцевому рівні у 2015 р. Департаментом соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації була розроблена Комплексна Програма соціального захисту населення Харківської області на 2016–2020 роки, в якій з метою підтримки найбільш незахищених верств населення, збереження сімейних цінностей, попередження насильства в сім'ї, протидії дискримінації за ознакою статі були визначені конкретні відповідні заходи, спрямовані на її виконання, у тому числі й економічного характеру [79]. Крім того, наприкінці 2016 р. Харківською

міською радою була затверджена Програма сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення міста Харкова на 2017–2020 роки [148]. До того ж у третій чверті 2017 р. Харківською міською радою затверджена Комплексна програма реалізації гендерної та сімейної політики в місті Харкові на 2018–2021 роки, в якій, зокрема, з метою підвищення соціального захисту сімей, які потребують допомоги, були визначені заходи із: а) сприяння у наданні гуманітарної допомоги сім'ям, які потребують допомоги; б) забезпечення надання комплексу послуг особам, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу, наркоманії, алкоголізму; в) забезпечення функціонування клубів спілкування «Клуб зустрічі друзів», «Клуб довіри», «Сімейний клуб» для соціально вразливих сімей та осіб; г) створення умов для організації безпечного харчування дітей раннього віку, в тому числі із малозабезпечених сімей і т. ін. [78].

Заходи організаційно-управлінського характеру тісно пов'язані із заходами соціально-економічного характеру. З цього приводу окремі вітчизняні науковці зазначають, що в цілому організаційно-управлінські заходи мають полягати у створені органів та організацій, покликаних здійснювати реалізацію державної політики з протидії різним проявам злочинності, розробки та підтримки проєктів розвитку правоохоронних органів, визначення напрямків програм і практики протидії злочинності [82, с. 210 – 217; 14, с. 77–82]. Тут доречно зазначити, що ще у 2017 р. у Дарницькому районі м. Києва, Малиновському районі м. Одеси та в місті Сєвєродонецьку Луганської області в органах Національної поліції був запущений пілотний проєкт під умовною назвою «Поліна» – поліція проти насильства. Це групи реагування, які обслуговують виключно виклики по домашньому насильству. На сьогодні результати роботи таких груп такі, що вражають. Тому прийнято рішення запустити цей проєкт по всіх регіонах України [156]. До кола організаційно-управлінських заходів також належать заходи з удосконалення спеціальної профілактики різних проявів домашнього насильства, її нормативного, інформаційного і навчально-методичного забезпечення [85, с. 164]. Нормативно

ці заходи визначені у ст. 19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017) [142].

Щодо *медичних заходів* хотілося б зазначити таке. Вже цитований нами О. М. Фатєєв зазначає, що заходи кримінологічного впливу повинні бути спрямовані й на детермінанти сімейного насильства, які можуть бути оцінені як різного виду варіанти девіантної поведінки особи. Йдеться, перш за все, про пияцтво, алкоголізм і наркотизм, на що, до речі, ми звертали увагу під час аналізу заходів соціально-економічного характеру. У зв'язку з цим, на думку дослідника, попередження злочинної поведінки осіб з наркотичною та алкогольною залежністю, які здійснюють насильницькі посягання в сімейно-побутовій сфері, необхідно проводити в поєднанні з заходами медичного характеру. З огляду на це, таким особам у разі потреби необхідно надавати психіатричну допомогу. В основу запобігання необхідно покладати принцип поєднання і взаємодоповнення соціальних і медичних заходів; зближення спеціально кримінологічних і медико-реабілітаційних програм, що може бути забезпечено шляхом поєднання консультативної допомоги психіатра і заходів, пов'язаних з лікувальним впливом [207, с. 130]. Тут варто зауважити, що вказані заходи медичного характеру не слід ототожнювати з примусовими заходами медичного характеру, які є наслідком вже вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, неосудною або обмежено осудною особою-кривдником. Ці заходи також медичні, але вони, в окремих випадках бувши також примусовими, мають інший характер, оскільки спрямовані на попередження девіантної поведінки особи у сфері сімейних відносин, що не пов'язана із вчиненням домашнього насильства у різних його формах. Зважаючи на це, доречно звернути увагу на те, що Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», визначено систему заходів, спрямованих на протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними. Згідно зі ст. 14 і 16 цього нормативно-правового акту одним із таких заходів є добровільне або

примусове лікування осіб хворих на наркоманію [144]. Показовим з цього приводу є такий приклад судової практики. Так, Чугуївський міський суд Харківської області, розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Чугуєві матеріал по Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» у відношенні ОСОБА_1, встановив, що ОСОБА_1 тривалий час вживає наркотичні речовини, від добровільного лікування від наркоманії ухиляється, та порушує громадський порядок, за що піддавався адміністративним стягненням. Згідно з актом медичного обстеження ОСОБА_1 страждає синдромом опійної залежності та потребує примусового лікування від наркоманії. У зв'язку з цим, суд постановив ОСОБА_1 піддати примусовому лікуванню від наркоманії строком на 3 (три) місяці в умовах Харківського обласного наркологічного диспансеру [138].

Правові заходи. Національне законодавство України, що спрямоване на запобігання потенційним проявам насильства в сім'ї, може бути репрезентовано низкою актів нормативно-правового характеру. Базовим нормативним актом, в якому знаходять своє закріплення правові заходи запобігання домашньому насильству, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Окремі положення цього нормативно-правового акту засвідчують, що до таких заходів належатимуть спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству у вигляді: 1) термінового заборонного припису щодо кривдника, що виноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції; 2) обмежувального припису щодо кривдника, що ухвалюється рішенням суду на підставі ЦПК України [142].

Доречно звернути увагу, що окремі з наведених спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, знаходять своє висвітлення й в інших нормативно-правових актах. Зокрема, можливість реалізації деяких спеціальних заходів щодо запобігання домашньому насильству передбачена у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [141], Кодексі України про адміністративні правопорушення (ст. 39-1, 173-2)

[75], ЦПК України (ст. 290-1–290-5) [211], Законі України «Про охорону дитинства» (ст. 21-5) [145], Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [147], Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [143]. Тут також окремо хотілося б звернути увагу й на Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» від 19.12.2019 р. [140].

Кримінально-юстиційний рівень протидії проявам домашнього насильства полягає переважно у правовому реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. На думку В. М. Куца, на зазначеному рівні правове реагування чітко відокремлене від запобігання, воно є пріоритетним, хоча водночас не можна ні в якому разі виключати й можливість на цьому рівні протидії проявам домашнього насильства реалізації запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень, що здійснюється під час кримінального провадження через профілактику кримінальних правопорушень, попередження вчиненню кримінального правопорушення та припинення розпочатого кримінального правопорушення наданими правопорушнику законом засобами [103, с. 110]. Отже, сутність цього рівня полягає в протидії кримінальним правопорушенням зусиллями винятково органів кримінальної юстиції в межах процесуального провадження за фактом вчинення конкретного правопорушення [63, с. 12–13]. У кримінологічній літературі цей рівень іноді ще називають кримінально-правовим рівнем протидії злочинності та тлумачать його як систему оперативно-розшукових та кримінально-процесуальних заходів запобігання,

припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що спирається на можливості спеціальної й загальної превенції, яка ґрунтується на застосуванні покарання, що реалізуються у зв'язку та з приводу вчинення або підготовки кримінальних правопорушень [97, с. 160].

Щодо безпосередньо правового реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, то протидія їм вже сьогодні може здійснюватися у формі розслідування кримінальних правопорушень та ухвалення судових рішень, в яких практично реалізуються конкретні визначені чинним кримінальним законом заходи кримінально-правового характеру. На думку О. В. Козаченка, система кримінально-правових заходів, яка закріплена в сучасному українському законодавстві, може бути представлена у вигляді примусових та заохочувальних заходів. Кожному кримінально-правовому заходу притаманні два способи правового впливу: примус та заохочення, особливість поєднання яких утворює унікальність правового впливу, який здійснюється в процесі застосування того або іншого кримінально-правового заходу [96, с. 38–39]. Розвиваючи запропоновану А. М. Ященком систему національних кримінально-правових заходів реагування на вчиненні кримінальні правопорушення та інші суспільно небезпечні діяння [221, с. 25 – 42, 386–387], ми все ж таки схильні вважати, що протидія домашньому насильству може здійснюватися через призму каральних і некаральних заходів кримінально-правового характеру. Так, до каральних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства належить група заходів кримінально-правового реагування, що пов'язані або не пов'язані з позбавленням волі кривдника. Некаральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства можуть бути представлені примусовими або заохочувальним заходами кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства щодо фізичної або юридичної особи, що можуть бути реалізовані як в межах кримінальної відповідальності, так і поза межами такої відповідальності. Окреме місце в системі правового реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення

займають також заходи кримінального процесуального характеру. Детальний аналіз таких заходів впливу обов’язково стане предметом наших подальших наукових розвідок.

1.3 Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства у законодавстві зарубіжних країн

Дослідження будь-яких кримінально-правових явищ з використанням порівняльно-правового (компаративістського) методу наукового пізнання полягає в аналізі тих чи інших кримінально-правових інститутів, категорій та понять шляхом порівняння їх змісту у кримінальному законодавстві зарубіжних країн [99, с. 61–62], з метою виявлення схожого і відмінного, оцінки переваг та недоліків, що є необхідним для можливого запровадження світового досвіду регулювання суспільних відносин в українських реаліях або, навпаки, відмови від такого запровадження, з огляду на негативні аспекти відповідного закордонного досвіду. Доречно зазначити, що сучасні наукові праці з різних проблем кримінального права, яким не бракує фундаментальності, сьогодні майже не здійснюються без використання їх авторами порівняльно-правового методу наукового пізнання. Не може бути винятком з цього й дослідження кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства. У зв’язку з цим, порівняльно-правове дослідження положень кримінального законодавства зарубіжних країн в частині особливостей регламентації власне кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства хотілося б розпочати з аналізу кримінального законодавства тих окремих країн, які сьогодні географічно мають з нашою державою спільні кордони. До таких країн, як відомо, належать деякі країни Європейського Союзу, порівняльно-правовий аналіз яких, до речі, нами вже здійснювався раніше [1], та країни пострадянського простору.

Отже, взявши за основу наші попередні наукові публікації з приводу окресленої проблематики, зазначимо, що опрацювання положень

кримінального законодавства польської держави, як одного зі стратегічних партнерів України та ключових її лобістів у напрямі подальшої євроінтеграції, дозволяє стверджувати, що у Кримінальному кодексі Республіки Польща (далі – КК Республіки Польща) передбачена низка заборонних або роз'яснювальних чи дифенетивних кримінально-правових норм, наслідком застосування яких є настання кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства. Так, згідно § 12 ст. 115 КК Республіки Польща найближчою особою є один із подружжя, предок, потомок, родичі по браку у тій самій лінії чи ступеню, усиновлена особа та її чоловік чи дружина, а також особа, яка проживає спільно зі злочинцем. Законодавець у КК Республіки Польща не наводить безпосередньо переліку обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, а вказує на їх врахування. Так, у ст. 57 КК Республіки Польща зазначено, якщо знаходиться декілька незалежних одна від одної підстав для надзвичайного пом'якшення або обтяження покарання, суд може надзвичайно пом'якшити чи обтяжити покарання. Згідно з § 3 ст. 197 КК Республіки Польща, якщо злочинець, скажімо, вчиняє зґвалтування, щодо предка, потомка, усиновленого, усиновителя, брата чи сестри, він підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк не коротший п'яти років. Відповідно до ст. 207 КК Республіки Польща той хто завдає фізичних або психічних страждань найближчій особі або іншій особі, яка перебуває у постійній або тимчасовій залежності від злочинця, або малолітньому, або особі, яка є безпомічною з точки зору свого психічного або фізичного стану, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років. При цьому, якщо ж ці дії вчиняються з особливою жорстокістю, відповідно до ч. 2 ст. 207, покарання призначається в межах від 1 до 10 років позбавлення волі. Якщо в наслідок цих дій потерпілий здійснить замах на власне життя, винний підлягатиме покаранню на строк від 2 до 12 років позбавлення волі (ч. 3 ст. 207 КК Республіки Польща) [159, с. 78, 82; 155, с. 152].

Зважаючи на те, що за КК Республіки Польща проявом домашнього насильства за наявності відповідних ознак може бути у цілому будь-яке

насильницьке кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність може бути наслідком вчинення правопорушень у сім'ї, наприклад, у випадку вбивства, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, позбавлення людини волі тощо. Зокрема, згідно зі ст. 148 КК Республіки Польща вбивство карається позбавленням волі від восьми років, а також позбавленням волі строком на двадцять п'ять років або довічним позбавленням волі. Передбачене ст. 156 КК Республіки Польща заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю карається позбавленням волі на строк від одного року до десяти років. Згідно зі ст. 189 КК Республіки Польща той хто позбавляє людину волі, карається покаранням у виді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років. Відповідно до ст. 191 КК Республіки Польща застосування насилля або незаконної погрози відносно особи з метою змушення іншої особи до певної дії, бездіяльності або відміни вчиненої дії, карається позбавленням волі на строк до трьох років. А згідно зі ст. 217 КК – той, хто вдарив людину або в інший спосіб порушив її тілесну недоторканість, підлягає покаранню у виді штрафу, обмеження волі або позбавлення волі на строк до одного року [159, с. 62, 64, 75–76, 77, 85].

Отже, робимо висновок, що за кримінальним законодавством Республіки Польща вчинення кримінальних правопорушень (злочинів), пов'язаних із домашнім насильством, карається в передбачених законом випадках покараннями у вигляді штрафу, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі. Доречно також звернути увагу на те, що згідно зі ст. 39 КК Республіки Польща суд одночасно з призначенням окремих із зазначених видів покарань може застосувати стосовно винної фізичної особи деякі міри кримінально-правового характеру, змістом яких є певні позбавлення, заборони та обмеження: 1) позбавлення публічних прав; 2) заборона на зайняття певної посади, виконання певної роботи або здійснення певної господарської діяльності; 2a) заборона здійснення діяльності, пов'язаної з вихованням, лікуванням, освітою малолітніх або з опікою над ними; 2b) обов'язок утримуватися від перебування у визначених середовищах або місцях, заборона мати контакт з визначеними особами, заборона наближатися до

визначених осіб або заборона залишати місце проживання без згоди суду; … 2е) наказ залишити місце, що займається разом з потерпілим; 3) заборона керування транспортним засобом; конфіскація; обов'язок виправити або компенсувати завдану шкоду … та ін. [159, с. 16]. До цього доречно додати й те, що зі змісту § 1–4 ст. 41а КК Республіки Польща, за справедливим зауваженням А. М. Ященка випливає те, що, по-перше, кримінально-правові міри, змістом яких є певні обмеження, можуть бути застосовані до осіб, які вчинили злочини, пов'язані не лише з домашнім насильством. По-друге, такі заходи обов'язково мають бути застосовані судом у разі засудження особи до позбавлення волі без умовного звільнення від його виконання за злочин проти статевої свободи або пристойності проти малолітнього. По-третє, у разі повторного засудження особи до позбавлення волі без умовного звільнення від його виконання за злочин проти статевої свободи або пристойності проти малолітнього суд може застосувати такі заходи щодо винної особи назавжди [223, с. 35–45].

Кримінально-правове реагування на прояви домашнього насильства за кримінальним законодавством Республіки Молдова, як наступної країни, що має з Україною спільні кордони, здійснюється на підстави низки положень Кримінального кодексу цієї країни. Зокрема, у Кримінальному кодексі Республіки Молдова (далі – КК Республіки Молдова) передбачена відповідальність за умисне вбивство одного із членів сім'ї (п. е-1 ч. 2 ст. 145 КК Республіки Молдова), змістом якої є покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або довічного позбавлення волі. Позбавлення волі в різних своїх межах за строком повної ізоляції від суспільства є наслідком вчинення й інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством**,** зокрема передбачених ст. 146 «Вбивство вчинене у стані сильного душевного хвилювання», 151 «Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження чи іншої тяжкої шкоди здоров'ю», п. b-2 ч. 2 ст. 172 «Насильницькі дії сексуального характеру стосовно одного із членів сім'ї». Причому, наприклад, наслідком вчинення зґвалтування одного із членів сім'ї

може бути не лише строкове позбавлення волі, але й довічне позбавлення волі (п. b-2 ч. 2 ст. 171 КК Республіки Молдова). Своєю чергою, покарання у вигляді визначеного законом розміру штрафу, неоплачуваної праці на користь суспільства, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю або без такого чи альтернативно їм позбавлення волі є наслідком вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156 «Заподіяння тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження чи іншої тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю в стані сильного душевного хвилювання», ст. 160 «Незаконне здійснення хірургічної стерилізації», ст. 173 «Сексуальне домагання».

Варто звернуту увагу на те, що статтею 201-1 КК Республіки Молдова передбачена кримінальна відповідність безпосередньо за вчинення насильства у сім'ї, яке виражається: а) у нанесенні побоїв, вчиненні інших насильницьких дій, пов'язаних з легкими тілесними ушкодженнями або іншою незначною шкодою здоров'ю; б) ізоляції, залякуванні з метою нав'язування волі або особистого контролю над жертвою; в) позбавленні економічних благ, в тому числі благ до існування, нехтуванні, заподіянні жертві легких тілесних ушкоджень або іншої незначної шкоди здоров'ю. Вищенаведені протиправні дії караються неоплачуваною працею на користь суспільства на строк від 150 до 180 годин або позбавленням волі на строк до 3 років. У випадку вчинення насильства у сім'ї стосовно двох або більше членів сім'ї або насильства, що призвело до заподіяння тілесного ушкодження середньої тяжкості чи іншої середньої тяжкості шкоди здоров'ю, вказані дії караються неоплачуваною працею на користь суспільства на строк від 180 до 240 годин або позбавленням волі на строк від одного року до 6 років (ч. 2 ст. 201-1). Також згідно з ч. 3 ст. 201-1 такі самі дії, які призвели до тяжкого тілесного ушкодження чи іншої тяжкої шкоди здоров'ю або, що спричинили смерть жертви, караються позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років [177].

Отже, за КК Республіки Молдова негативним наслідком вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із домашнім насильством, є

покарання у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, неоплачуваної праці на користь суспільства, позбавлення волі та довічного позбавлення волі. Штраф та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю застосовується як основні, так і як додаткові види покарань. При цьому, доречно звернути увагу й на те, що у кримінально-правовій площині протидія домашньому насильству здійснюється шляхом застосування до кривдника не лише вказаних видів каральних заходів кримінально-правового характеру (основних та додаткових видів покарань), але й завдяки реалізації альтернативних їм інших некаральних заходів впливу (заходів захисту), які безпосередньо у КК Республіки Молдова й не регламентовані. Такий висновок на думку А. М. Ященко ґрунтується на підставі аналізу Кримінального процесуального кодексу Республіки Молдова (далі – КПК Республіки Молдова) [223, с. 189–197].

За Кримінальним кодексом Республіки Білорусь (далі – КК Республіки Білорусь) вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах не є обставиною, що обтяжує або пом’якшує покарання. Однак, за вчинення низки кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, може настати кримінальна відповідальність, змістом якої є покарання у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських або виправних робіт, арешту, обмеження волі, позбавлення волі. Вказані покарання альтернативно передбачені у санкціях ст. 139 «Вбивство», ст. 141 «Вбивство, вчинене в стані афекту хвилювання», ст. 147 «Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження», ст. 149 «Умисне заподіяння менш тяжкого тілесного ушкодження», ст. 150 «Умисне заподіяння тяжкого або менш тяжкого тілесного ушкодження в стані афекту», ст. 153 «Умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження», ст. 154 «Катування», ст. 156 «Незаконне проведення аборту, особою, яка має вищу освіту за профілем освіти «Охорона здоров’я», ст. 166 «Зґвалтування», ст. 167 «Насильницькі дії сексуального характеру», ст. 170

«Примушування до дій сексуального характеру». Згідно зі ст. 48 КК Білорусі, всі перелічені покарання є основними. Однак, такі покарання як громадські роботи, штраф, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовуються як основні, так і як додаткові. У зв'язку з цим, скажімо, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК Білорусі «Умисне заподіяння менш тяжкого тілесного ушкодження» штраф може застосовуватись як основне, так і як додаткове покарання. За вчинення катування (ст. 154 КК Білорусі) до арешту, обмеження волі або позбавлення волі також може бути застосовано додаткове покарання у вигляді штрафу [175].

Згідно з кримінальним законодавством Російської Федерації юридичним наслідком вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (ст. 105, 107, 111, 115, 116, 117, 123, 131, 132, ч. 3 ст. 150), є покарання у вигляді штрафу, обов'язкових та виправних робіт, примусових робіт, обмеження волі, арешту, позбавлення волі. Вказані покарання застосовуються як основі, при чому такі покарання як штраф та обмеження волі можуть застосовуватись як основні, так і як додаткові покарання. Доречно звернути увагу й на те, що згідно з пунктом «п» ч. 1 ст. 63 Кримінальним кодексом Російської Федерації (далі – КК РФ), вчинення злочину щодо неповнолітньої особи батьком або іншою особою, на яку законом покладено обов'язки по вихованню неповнолітньої особи, вважається обставиною, що обтяжує покарання [180].

Цікавим з позиції наукового осмислення є й аналіз законодавчої регламентації подібних заходів реагування на прояви домашнього насильства у кримінальному законодавстві інших країн Європейського Союзу. Скажімо, за Кримінальним кодексом Французької Республіки (далі – КК Французької Республіки) основним заходом державного реагування на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, є кримінальна відповідальність, змістом якої є різні види основних та додаткових покарань. Наприклад, ч. 2 ст. 221-4 КК Французької Республіки передбачено

покарання у вигляді довічного позбавлення волі за вчинення умисного вбивства стосовно законного родича по висхідній лінії, або стосовно прийомних батька або матері. Статтею 222-3 КК Французької Республіки передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк двадцять років за вчинення тортур або актів жорстокості стосовно законного родича по висхідній лінії, або стосовно прийомних батька або матері (ч. 3 ст. 222-3), а також якщо таке діяння було вчинено чоловіком або особою, яка знаходиться у позашлюбному співмешканні з потерпілим (ч. 6 ст. 222-3). Згідно зі статтею 222-8 КК Французької Республіки насильницькі діяння, які спричинили смерть без наміру її спричинити, по відношенню до законного родича по висхідній лінії, або по відношенню до прийомних батька або матері, або якщо такі діяння вчинені чоловіком або особою, яка знаходиться у позашлюбному співмешканні з потерпілим, караються позбавленням волі на строк до двадцяти років. Статтею 222-9 КК Французької Республіки передбачено також покарання у виді позбавлення волі на строк п’ятнадцять років за вчинення насильницького діяння, що спричинило каліцтво або хронічне захворювання, по відношенню до законного родича по висхідній лінії, або по відношенню до прийомних батька або матері, або якщо таке діяння було вчинено чоловіком або особою, яка знаходиться у позашлюбному співмешканні з потерпілим [160, с. 80–88].

Відповідно до статті 222-12 КК Французької Республіки за вчинення насильницьких дій, що спричинили повну втрату працездатності строком більше ніж 8 днів, по відношенню до законного родича по висхідній лінії, або по відношенню до прийомних батька або матері, або якщо таке діяння було вчинено чоловіком або особою, яка знаходиться у позашлюбному співмешканні з потерпілим законом передбачено покарання у виді тюремного ув’язнення на строк п’ять років та штрафу у розмірі 75 000 €. Згідно зі статтею 222-14 КК Французької Республіки систематичні насильницькі дії по відношенню до неповнолітньої особи, якій не виповнилося 15 років, або по відношенню до особи, яка через свою уразливість стосовно віку, хвороби, фізичної або психічної вади або стану вагітності відома виконавцю, караються: 1)

тридцятьма роками позбавлення волі, якщо вони спричинили смерть потерпілого; 2) двадцятьма роками позбавлення волі, якщо вони спричинили каліцтво або хронічне захворювання; 3) десятьма роками тюремного ув'язнення та штрафом у розмірі 150 000 €, якщо вони спричинили повну втрату працездатності на строк більше ніж 8 днів; 4) п'ятьма роками тюремного ув'язнення та штрафом у розмірі 75 000 €, якщо вони не спричинили повну втрату працездатності на строк більше ніж 8 днів. Варто також зазначити, що покарання, передбачені цією статтею застосовуються щодо систематичних насильницьких дій, вчинених чоловіком або співмешканцем жертви. Згідно зі статтею R. 624-1 КК Французької Республіки, окрім випадків передбачених ст. 222-14, умисні насильницькі дії, що не спричинили повної втрати працездатності, караються штрафом, передбаченим за порушення 4 класу. Також, особи, винні у цьому правопорушенні підлягають додатковим покаранням у вигляді: 1) позбавлення водійських прав строком до трьох років; 2) конфіскації зброї, що належить засудженому; 3) заборони зберігати чи носити зброю, на строк не більше трьох років; 4) вилучення дозволу на полювання із забороною клопотати про видачу нового дозволу протягом не більше трьох років; 5) конфіскації речі, що слугувала чи була призначена для вчинення злочинного діяння або речі, що була отримана в результаті злочинного діяння. Відповідно до статті 222-18-3 КК Французької Республіки погроза вчинити злочин або проступок проти особи, якщо така дія була вчинена співмешканцем чи опікуном жертви або партнером та якщо така дія виражена неодноразово, карається двома роками тюремного ув'язнення та штрафом у розмірі 30 000 €. Також карається п'ятьма роками тюремного ув'язнення та штрафом у розмірі 75 000 €, якщо мова йде про погрозу вбивства [160, с. 89–95].

Згідно зі ст. 222-24 КК Французької Республіки зґвалтування карається двадцятьма роками позбавлення волі, якщо воно було вчинене по відношенню до родича по висхідній лінії чи будь-якої іншої особи, яка має над жертвою вплив та, якщо воно було вчинене співмешканцем жертви чи партнером

жертви. Відповідно до ст. 222-28 КК Французької Республіки, сексуальна агресія, що не є зґвалтуванням, якщо вона була вчинена чоловіком, співмешканцем або партнером жертви, яка пов'язана з нею цивільними відносинами, карається сімома роками тюремного ув'язнення та штрафом у розмірі 100 000 €. Згідно ж зі статтею 222-30 КК Французької Республіки сексуальна агресія, що не є зґвалтуванням, вчинена законним родичем по висхідній лінії, прийомними батьками, щодо неповнолітньої особи, якій не виповнилося 15 років, карається тюремним ув'язненням на строк десять років та штрафом у розмірі 150 000 € [160, с. 100–102].

Доречно також звернути увагу на те, що сам факт вчинення кримінального правопорушення у сім'ї вважається обставиною, що обтяжує покарання. Зокрема, у статті 132-80 КК Французької Республіки, розташованій у «Розділі 3. Визначення деяких обставин, що спричинюють обтяження покарань», зазначено, що у випадку, передбаченому законом або регламентом, покарання призначенні за вчинення злочину або проступку, отримують обтяжливий характер, якщо злочин був вчинений чоловіком, співмешканцем або партнером жертви. Обтяжливі обставини, враховуються також, якщо злочин був вчинений колишнім чоловіком, співмешканцем або партнером жертви [160, с. 7–72].

Таким чином, за КК Французької Республіки вчинення кримінальних порушень (злочинів, правопорушень та проступків), пов'язаних із домашнім насильством, зводиться до призначення судом як основних кримінальних і виправних, так і деяких додаткових видів покарань. Зокрема, до основних покарань за вчинення злочину належать покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі (ст. 131-1). Основні виправні покарання за вчинення проступків представлені тюремним ув'язненням не більше десяти років (ст. 131-3, 131-4) або штрафом (ст. 131-3). Також, у певних випадках до винних фізичних осіб за вчинення окремих категорій кримінальних правопорушень застосовуються додаткові покарання у вигляді: а) позбавлення водійських прав на певний строк; б) конфіскації зброї, що належить

засудженому; в) заборони зберігати чи носити зброю, на строк не більше трьох років; г) вилучення дозволу на полювання, конфіскації речі, що слугувала чи була призначена для вчинення злочинного діяння або речі, що була отримана в результаті злочинного діяння (ст. 131-6).

Згідно зі статтею 148 Кримінального кодексу Королівства Іспанії (далі – КК Іспанії), той, хто у будь-який спосіб заподіяв іншій особі ушкодження, що порушують його тілесну цілісність або фізичний, або психічний стан здоров'я та якщо потерпілою є дружина або жінка, яка мала любовні або подібні до них стосунки зі злочинцем, навіть у випадках коли вони не проживали разом, карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Відповідно до ч. 1 ст. 153 КК Іспанії той хто у будь-який спосіб або будь-яким чином заподіює шкоду психічному стану або нанесе тілесні ушкодження не визначені як злочин у Кодексі, чи дарує іншу особу або фізично знущатиметься з неї, і якщо такою потерпілою особою є дружина чи колишня дружина, чи жінка, яка має подібні стосунки зі злочинцем, навіть не проживаючи з ним разом, чи особа залежна від нього, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до одного року чи громадськими роботами на строк від тридцяти до восьмидесяті днів, також в усіх випадках він буде позбавлений права володіти та носити зброю від одного року й одного дня до трьох років, а також він може бути позбавлений батьківських прав, прав на опіку і піклування, захист чи охорону до п'яти років. Частиною 4 статті 171 КК Іспанії передбачена відповідальність за погрози. Так, якщо особа погрожує в легкій формі дружині чи колишній дружині, або жінці, яка має подібні стосунки зі злочинцем, навіть не проживаючи з ним разом, таке діяння карається позбавленням волі від шести місяців до одного року чи громадськими роботами терміном від тридцяти одного до восьмидесяти днів, а також в усіх випадках він буде позбавлений права володіти і носити зброю від одного року і одного дня до трьох років і за потрібне він може бути позбавлений батьківських прав, прав на опікування і піклування, захист чи охорону до п'яти років [158, с. 82–83, 88–89].

Згідно зі ст. 173 КК Іспанії принизливе поводження, яке серйозним чином ущемляє гідність особи, та яке супроводжувалося насильницькими діями фізичного або психічного характеру відносно особи, яка є чи була членом подружжя, або мала близькі стосунки з винним, чи відносно неповнолітніх, які проживають з ним, чи відносно осіб, з якою він має стосунки іншого характеру і яка є членом сім'ї, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років з позбавленням права володіти і носити зброю від двох до п'яти років, а також, якщо Суд вважатиме за доцільне, позбавленням батьківських прав, прав на опікування і піклування та захист від одного до п'яти років. Відповідно до ст. 180 КК Іспанії, якщо сексуальна агресія вчиняється з використанням родинних зв'язків, висхідним, низхідним біологічним родичем або братом (сестрою), або які є такими внаслідок усиновлення чи інших подібних відносин, карається тюремним ув'язненням на строк від п'яти до десяти років. А сексуальна агресія, щодо визначених осіб, пов'язана із вагінальним, анальним чи оральним проникненням, чи введенням органів тіла чи предметів двома першими з вказаних шляхів, карається тюремним ув'язненням на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років [158, с. 91–92, 95–96].

За КК Іспанії на відміну від КК Французької Республіки вчинення кримінального правопорушення у сім'ї може бути не лише обтяжуючою, але і пом'якшуючою обставиною. Так у главі V «Про обставини родинного зв'язку» розділу I книги I статті 23 КК Іспанії зазначено, що обставинами, які пом'якшують або обтяжують, у зв'язку з характером, мотивами й наслідками вчинення кримінального правопорушення, є те що потерпілий є або був/була чоловіком/дружиною або особою, що знаходиться в близьких відносинах подібного характеру з потерпілим, а також знаходиться у спорідненості по висхідній і низхідній лініях, за походженням, внаслідок усиновлення або сумісного проживання [158, с. 23–24].

Отже, за кримінальним законодавством Іспанії за вчинення розглянутих кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків), пов'язаних

із домашнім насильством, до осіб застосовуються різні за ступенем своєї суворості основні та додаткові покарання у вигляді позбавлення волі (тюремного ув'язнення), позбавлення певних прав (позбавлення права володіти й носити зброю на певний строк; позбавлення батьківських прав, прав на опікування і піклування, захист чи охорону), громадських робіт тощо.

За Пенітенціарним кодексом Естонії (далі – ПК Естонії) кримінальна відповідальність є неминучим наслідком також низки кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Так, згідно з ч. 4 ст. 58 ПК Естонії, дії вчинені по відношенню до особи, яка знаходиться в економічній залежності від винного, а також по відношенню до колишнього або теперішнього члена сім'ї винного, особи, що проживає спільно з винним, або особи, яка знаходиться в іншій сімейній залежності від винного, вважаються обставинами, що обтяжують покарання. Відповідно до ч. 2 ст. 121 ПК Естонії, заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, а також застосування фізичного насильства, що заподіює біль, вчинене в близьких відносинах або залежних відносинах, карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до п'яти років. В цій статті дії вчинені в близьких стосунках або залежних відносинах є кваліфікуючою ознакою [126].

За ПК Естонії, як і за КК Республіки Польща проявом домашнього насильства за наявності відповідних ознак може бути також будь-яке насильницьке кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим, кримінальна відповідальність становить наслідок вчинення правопорушень у сім'ї у випадку вбивства, погрози вбивства, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, нанесення каліцтв геніталіям жінки чи дівчини, яка не досягла вісімнадцяти років, штучного переривання вагітності проти волі вагітної жінки, зґвалтування, вступу в статеві зносини особою чи інше діяння сексуального характеру проти її волі з використанням залежності потерпілого від винного, вступу батька, опікуна, дідуся чи бабусі в статеві зносини з дочкою, сином, онукою або онуком чи вчинення інших дій сексуального характеру (ст. 144) і т. ін. Змістом такої відповідальності відповідно до положень ст. 113, 118, 118-1, 120, 144, 169,

170 ПК Естонії є тюремне ув'язнення на певний строк, грошове стягнення, штраф в розмірі до 300 штрафних одиниць або арешт [126].

Таким чином, за кримінальним законодавством Естонської Республіки за вчинення зазначених кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків), пов'язаних із домашнім насильством, передбачена загроза застосування основного покарання у вигляді грошового стягнення (щодо злочину), штрафу (щодо кримінального проступку) або тюремного ув'язнення на певний строк (щодо злочину). При цьому відповідно до приписів ст. 49–55 ПК Естонії за вчинення вказаних правопорушень не виключається можливість призначення судом щодо винної фізичної особи й певних додаткових видів покарань.

Згідно з Кримінальним кодексом Чеської Республіки (далі – КК Чехії) вчинення кримінального правопорушення щодо близької особи вважається обтяжуючою обставиною при призначенні покарання (п. h ст. 42 КК Чехії). Під близькою особою слід розуміти родича прямого ступеня споріднення, усиновлю чача, усиновленого, братів і сестер, другого з подружжя та партнера, а також інших осіб, які належать до складу сім'ї або перебувають у подібних відносинах (ст. 125 КК Чехії «близька особа»). Зважаючи на це, вчинення різних видів суспільно небезпечних діянь щодо близьких осіб за КК Чехії, як і за ПК Естонії, КК Республіки Польща також вважається кримінальними правопорушеннями, пов'язаними із домашнім насильством. Зокрема, правовим наслідком вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 140 «Вбивство», ст. 146 «Тілесне ушкодження», ст. 146а «Шкода здоров'ю з виправданих мотивів», ст. 159 «Незаконне переривання вагітності без згоди вагітної», ст. 170 «Незаконне ув'язнення», ст. 177 «Гноблення», ст. 185 «Зґвалтування», ст. 188 «Статевий контакт між родичами», ст. 198 «Жорстке поводження з підопічним», ст. 202 «Спонукання до статевого проникнення», ст. 352 «Насильство над групою осіб та окремими особами» є покарання у вигляді або виключно позбавлення волі на певні строки (ст. 140, 146, 146а, 170, 185, 188, 198, 202, 352), або альтернативно позбавлення волі чи заборони діяльності

(ст. 177), грошового стягнення, або альтернативно позбавлення волі чи грошового стягнення [83, с. 30–32, 84, 89–90, 93–94, 100–101, 109, 113–114, 119–120, 121–122, 126 127, 129, 223]. Таким чином, за кримінальним законодавством Чехії порушення кримінально-правових заборон, пов'язаних із домашнім насильством, зважаючи на санкції зазначених статей, зумовлює загрозу застосування щодо винних осіб покарання у виді позбавлення волі, заборони діяльності або грошового стягнення.

Подальший порівняльно-правовий аналіз законодавчої регламентації заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, хотілося б також проілюструвати й на прикладі законодавчих положень деяких інших країн пострадянського простору, а саме Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Грузії, Киргизької Республіки, Республіки Казахстан, Республіки Таджикистан та Республіки Узбекистан. За кримінальним законодавством вказаних країн система кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, представлена переважно умисними вбивствами, вбивствами, вчиненими в стані сильного душевного хвилювання, умисним заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, заподіянням тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю в стані афекту, умисним заподіянням легкої шкоди здоров'ю, побоями або іншими насильницькими діями, катуваннями, незаконним проведенням штучного переривання вагітності, зґвалтуваннями, насильницькими діями сексуального характеру та іншими протиправними діяннями. Зокрема, згідно з Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки (далі – КК АР) юридичним наслідком вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із домашнім насильством (ст. 120, 122, 126, 129, 133, ч. 2 ст. 136, 149, 150, 151), є застосування до винних осіб покарання у вигляді: штрафу; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; виправних робіт; обмеження волі; позбавлення волі. Покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльності можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові покарання [171].

Відповідно до Кримінального кодексу Республіки Вірменія (далі – КК РВ) за вчинення злочинів, в яких наявні ознаки домашнього насильства (ст. 104. 105, 112, 114, 117, 118, 122, 136, 138, 139, 140), можуть бути застосовані наступні види покарань: штраф; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; виправні роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк. Покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю може бути застосовано як основне, так і як додаткове покарання [174].

Згідно з Кримінальним кодексом Грузії (далі – КК Грузії) підставою кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства є вчинення будь-якого злочину (протиправного та винного діяння), пов'язаного з домашнім насильством, тобто будь-якого сімейного злочину. Поняття сімейного злочину визначається у ст. 11-1 КК Грузії розділу II глави III «Підстави кримінальної відповідальності», зі змісту якої випливає, що сімейний злочин означає вчинення одним членом сім'ї щодо іншого члена сім'ї злочину, передбаченого статтями 109 «Умисне вбивство за обтяжуючих обставин», 115 «Доведення до самогубства», 117 «Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю», 118 «Умисне заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю», 120 «Умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю», 126 «Насильство», 133-1 «Стерилізація без згоди», 133-2 «Нанесення каліцтв жіночим статевим органам», 137 «Зґвалтування», 138 «Насильницькі дії сексуального характеру», 139 «Примус до статевих зносин або інших дій сексуального характеру», 140 «Статеві зносини або інші дії сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», 141 «Розпусні діяння», 143 «Незаконне позбавлення волі», 144 «Захоплення як заручника», 144-1 «Катування», 144-2 «Погроза тортурами», 144-3 «Що принижує або нелюдське поводження», 149 «Незаконне поміщення в психіатричну лікарню або утримання в психіатричній лікарні», 150 «Примус», 150-1 «Примус до укладання шлюбу», 151 «Погроза», 151-1 «Переслідування», 160 «Порушення недоторканності житла або іншого володіння», 171 «Залучення неповнолітнього до антигромадського діяння», 187 «Пошкодження

або знищення речі», 253 «Залучення до заняття проституцією», 254 «Сприяння заняття проституцією», 255 «Незаконне виготовлення або збут порнографічних творів чи інших предметів», 255-1 «Втягнення неповнолітнього у незаконне виготовлення і збут порнографічних творів чи інших предметів порнографічного характеру», 381-1 «Невиконання вимог або (і) зобов'язань, передбачених охоронним або стримувальним ордером. Непокора рішенням соціального працівника про видалення неповнолітнього», 381-2 «Невиконання вимог органу опіку та піклування» [172].

Доречно звернути увагу на те, що за КК Грузії вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого злочину, вважається обтяжуючою обставиною при призначенні покарання (ст. 53-1 КК Грузії). Сімейні злочини, передбачені статтями 109, 115, 117, 118, 120, 126, 1261, 137–139, 141, 143 і 144–144-3 КК Грузії, вважаються також такими, що вчиненні неодноразово, якщо їм передувало вчинення сімейного злочину, передбаченого статтею 126-1 або будь-якого іншого з вищевказаних статей КК Грузії (примітка 2 ст. 11-1 КК Грузії). Згідно зі ст. 126-1 КК Грузії насильство у сім'ї – це насильство одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, систематичні образи, шантаж або приниження, що спричинили фізичний біль або страждання і не спричинили наслідків, передбачених ст. 117 КК Грузії «Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю», ст. 118 КК Грузії «Умисне заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю» або ст. 120 КК Грузії «Умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю» [172].

Основним юридичним наслідком вчинення злочинів, перелік яких зазначений у статті 11-1 КК Грузії, є покарання у вигляді позбавлення волі. У переважній більшості до покарання у виді позбавлення волі судом може бути застосовано додаткове покарання у вигляді позбавлення прав пов'язаних зі зброєю. Крім позбавлення волі за вчинення таких злочинних діянь може бути застосовані й інші види покарань, зокрема у вигляді штрафу; позбавлення права обіймати посади або займатися діяльністю; суспільно корисної праці; виправних робіт; домашнього арешту, обмеженням прав, пов'язаних зі зброєю.

Безстрокове позбавлення волі застосовується за правопорушення передбачені ч. 3. ст. 109 «Умисне вбивство за обтяжуючих обставин», ч. 4 ст. 137 «Згвалтування», ч. 3 ст. 144-1 КК Грузії «Катування», 253 «Залучення до заняття проституцією», 255 «Незаконне виготовлення або збут порнографічних творів чи інших предметів» [172].

Відповідно до Кримінального кодексу Киргизької Республіки (далі – КК КР) за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (ст. 130, п. 13 ч. 2 ст. 130, 131, 138, п. 12 ч. 2 ст. 138, 139, 141, 144, 148, 161, 162, 163, 177), судом застосовуються як основні, так і додаткові покарання. До основних покарань належать кримінальні покарання у вигляді штрафу, виправних робіт, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі. Штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можуть застосовуватися не тільки як основні види, але і як додаткові види покарань [173].

За кримінальним законодавством Республіки Казахстан (далі – КК РК) вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (кримінальних проступків – 111, 115, 131, 145; злочинів – 99, 101, 106, 110, 120, 121, 123, 319), тягне застосування покарання у вигляді: 1) штрафу; виправних робіт; залучення до громадських робіт; або арешту (статті 111, 115, 131, 145); 2) штрафу; виправних робіт; залучення до громадських робіт; обмеження волі; позбавлення волі (статті 99, 101, 106, 110, 120, 121, 123, 319 КК РК) [176].

Згідно з Кримінальним кодексом Республіки Таджикистан (далі – КК РТ) до винних осіб за вчинення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством (ст. 104, 106, 110, 112, 113, 116, 117, 123, 138, 139, 140) застосовуються покарання у вигляді: штрафу; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; обов'язкових та виправних робіт; обмеження волі; позбавлення волі. Покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю також можу застосовуватися як основне, так і як додаткове покарання. Крім того, за КК РТ вчинення злочину

стосовно батьків вважається обтяжуючою обставиною (п. «о» ч. 1 ст. 62 КК РТ) [178].

Нарешті, за вчинення злочинів, в який наявні ознаки домашнього насильства згідно з Кримінальним кодексом Республіки Узбекистан (далі – КК РУ) (ст. 97, 98, 104, 106, 110, 114, 115, 118, 119, 136), до винного застосовуються покарання у вигляді: штрафу; обов'язкових та виправних робіт; обмеження волі; позбавлення волі. На відміну від кримінального законодавства інших згаданих вище країн штраф застосовується виключно як основне покарання [179].

Порівнюючи вищенаведені законодавчі положення із положеннями національного кримінального законодавства, варто зазначити, що за аналогічні кримінальні правопорушення (злочини та (або) кримінальні проступки), пов'язані із домашнім насильством, у КК України передбачені здебільшого основні покарання у вигляді позбавлення волі, обмеження волі, громадських і виправних робіт, а також арешту. При цьому, за вчинення окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, зокрема передбачених ст. 134 КК України «Незаконне проведення аборту або стерилізації», ст. 154 КК України «Примушування до вступу в статевий зв'язок», можливе застосування судом також й штрафу. Крім того, окрім покарання як негативного наслідку вчинення подібних правопорушень вітчизняним законодавцем у Загальній частині КК України, на що ми вже звертали увагу на початку дослідження, задекларовані також ще й обмежувальні заходи (ст. 91-1 КК України), які можуть бути застосовані до фізичної особи одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності чи покарання. За своєю сутністю, змістом й найменуванням окремі з таких обмежувальних заходів мають певну схожість з деякими мірами кримінально-правового характеру, передбаченими кримінальним законодавством Республіки Польща. Водночас за кримінальним законодавством Французької Республіки, Королівства Іспанії, Чеської

Республіки, Грузії такі подібні заходи кримінально-правового характеру постають, напроти, у вигляді основних або додаткових видів покарань. При чому окремі з таких видів покарань у кримінальному законодавстві України є предметом спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. Йдеться, у першу чергу, про конфіскацію зброї, що належить засудженому, вилучення дозволу на полювання, конфіскацію речі, що слугувала чи була призначена для вчинення кримінального протиправного діяння або речі, що була отримана в результаті вчинення такого діяння. Характеризуючи приналежність окремих обмежувальних заходів до різновидів покарань доречно звернути увагу на те, що у кримінально-правовій доктрині вказаних зарубіжних країн проблема сутності покарання стикається з двома відомими концепціями: сучасного неокласицизму й нового соціального захисту. Основні риси вказаних концепцій виражаються в цілях покарання. Так, теорія неокласицизму переслідує дві цілі – кару і залякування. Представники теорії нового соціального захисту вбачають цілі покарання у виправленні й ресоціалізації злочинця. Однак, цілі зазначених інших заходів кримінально-правового характеру істотно відрізняються від зазначених цілей покарання, оскільки такі заходи не переслідують мети кари, залякування чи виправлення. Ці заходи здебільшого переслідують превентивну мету, спрямовану на нейтралізацію «небезпечного стану» особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або певних речей, що є предметами таких кримінальних правопорушень [168, с. 341–342, 360–362; 64, с. 317]. У зв’язку з цим, попри офіційної відмови від визнання вказаних категорій як інших заходів кримінально-правового характеру вони фактично залишаються в арсеналі кримінально-правових заходів у кримінальному законодавстві вказаних країн. Мабуть, саме про це мав на увазі А. М. Ященко, який, досліджуючи обмежувальні заходи у кримінальному законодавстві окремих європейських країн, зазначав, що такі заходи впливу сьогодні наявні у кримінальному законодавстві більшості європейський країн. Зокрема, вони регламентовані у

кримінальному законодавстві Королівства Іспанії, Французької Республіки, Республіки Польща та багатьох інших країн [223, с. 35–45].

Наявна ж у КК України та Республіки Польща система «багатоколійності» кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства виглядає більше розгалуженою у порівнянні з системою таких заходів у кримінальному законодавстві інших розглянутих країн. Водночас арсенал інших заходів кримінально-правового характеру у кримінальному законодавстві України ширший, оскільки на законодавчому рівні, принаймні поки що, допускається можливість реалізації звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення певних кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, чого не існує у кримінальному законодавстві тих зарубіжних країни, що були розглянуті.

Висновки до розділу 1

1. Сучасний стан дослідження протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, характеризується переважно широким спектром загальних питань кваліфікації домашнього насильства як окремого складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, його відмежування від інших суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, кримінологічного аналізу проявів домашнього насильства в сім'ї, його детермінант, кримінологічних заходів запобігання цьому негативному явищу. Водночас комплексне кримінально-правове дослідження різних за ступенем своєї суворості каральних та некаральних примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового реагування не лише на зазначене кримінальне правопорушення, але й на інші передбачені кримінальним законом прояви домашнього насильства на жаль ще не здійснювалося. Наявні ж окремі фрагментарні наукові розробки з названої проблематики присвячені переважно опосередкованому дослідженню обмежувальних (спеціальних) заходів кримінально-правового реагування на

випадки вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України, як різновиду кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Отже, у науці кримінального права України теоретичні доробки й всебічний аналіз проблем кримінально-правових заходів реагування на різні передбачені кримінальним законом прояви домашнього насильства ще не здійснювався.

2. Під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, доцільно розуміти суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства, що вчиняється у стосунках інтимних партнерів (теперішнього і колишнього чоловіка і дружини або партнера) або між поколіннями (батьками й дітьми) незалежно від місця їх проживання та того, чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України, а також призводить до настання кримінально-правових наслідків у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру.

3. Ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, можуть характеризуватися як загальними ознаками будь-якого кримінального протиправного посягання, так і своєрідними специфічними рисами, притаманними лише цим проявам девіантної поведінки. Скажімо, подібні кримінальні правопорушення є протиправними, а тому караними та (або) є такими, що зумовлюють настання інших наслідків, зокрема насамперед у вигляді обмежувальних заходів, передбачених розділом XIII-1 Загальної частини КК.

4. За зовнішнім виявом кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством, можуть бути репрезентовані суспільно небезпечними діяннями у формі фізичного, сексуального, психічного й економічного насильства.

5. В основі класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, можуть бути покладені різні критерії, до яких належать: а) положення ст. 12 КК України; б) специфічний зв'язок

«спеціальний суб’єкт – спеціальний потерпілий»; в) форма зовнішнього вияву цих кримінальних протиправних посягань; г) врахування або неврахування фактору домашнього насильства в конструкції основних чи кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК; ґ) кримінально-правові наслідки, що настають щодо фізичної або юридичної особи.

6. Кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством, з огляду на їх можливі форми, види та кримінально-правові наслідки у випадку вчинення, істотно виділяють подібні протиправні посягання від інших кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК України. При цьому багато випадків різних проявів домашнього насильства не знаходять свого висвітлення в офіційній статистиці. У зв’язку з цим, вважаємо, що формула кваліфікації кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, та хоча б їх приблизний перелік мають бути закріплені на законодавчому рівні. Зважаючи на це, пропонується розділ XIII-1 Загальної частини КК України «Обмежувальні заходи» доповнити статтею 91-2 «Кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством».

7. Протидія різним проявам домашнього насильства здійснюється на трьох рівнях соціально-управлінської й кримінально-юстиційної діяльності: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та кримінально-юстиційному. Загальносоціальний і спеціально-кримінологічний рівень запобігання проявам домашнього насильства представлений низкою заходів попереджувальної діяльності, які за механізмом дії можуть бути поділені на наступні категорії заходів: 1) заходи соціально-економічного характеру; 2) організаційно-управлінські заходи; 3) заходи медичного характеру; 4) правові заходи тощо. Заходи організаційно-управлінського характеру, будучи тісно пов’язаними із заходами соціально-економічного характеру, свою чергою, можуть бути репрезентовані колом заходів із удосконалення спеціальної

профілактики різних проявів домашнього насильства, її нормативного, інформаційного і навчально-методичного забезпечення.

8. Кримінально-юстиційний рівень протидії проявам домашнього насильства представлений низкою каральних і некаральних примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, що є наслідком державного реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення, та заходами кримінального процесуального характеру або іншими заходами, що здійснюються уповноваженими суб'єктами протидії різним проявам домашнього насильства під час кримінального провадження через профілактику кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, попередження їх вчиненню тощо.

9. Кримінально-правове реагування на порушення заборон, пов'язаних з домашнім насильством (злочинів, кримінальних проступків або правопорушень), у кримінальному законодавстві Французької Республіки, Королівства Іспанії, Естонської й Чеської Республіки здійснюється переважно шляхом застосування щодо винних осіб різних за ступенем своєї суворості основних і додаткових покарань, у вигляді: 1) довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тюремного ув'язнення (КК Французької Республіки); 2) позбавлення волі (тюремного ув'язнення), позбавлення певних прав (позбавлення права володіти і носити зброю на певний строк; позбавлення батьківських прав, прав на опікування і піклування, захист чи охорону), громадських робіт (КК Іспанії); 3) штрафу, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі (КК Республіки Польща); 4) грошового стягнення (щодо злочину), штрафу (щодо кримінального проступку) або тюремного ув'язнення на певний строк (щодо злочину) (ПК Естонії); 5) позбавлення волі, заборони діяльності, або грошового стягнення (КК Чехії).

10. Кримінально-правове реагування на порушення встановлених кримінальним законом заборон, пов'язаних із домашнім насильством, у кримінальному законодавстві більшості країн пострадянського простору здійснюється шляхом застосування до винних осіб основних й додаткових

покарань у вигляді: довічного позбавлення волі; позбавлення волі на певний строк; обмеження волі; громадських робіт; виправних робіт; штрафу; суспільно корисної праці (КК Грузії); обов'язкових робіт (КК РТ); неоплачуваної праці на користь громадян (КК Республіки Молдова); примусових робіт (КК РФ). Як додатковий вид покарання застосовується позбавлення певних прав, наприклад позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльність. Також як додатковий вид покарання застосовується обмеження прав пов'язаних зі зброєю (КК Грузії).

11. Одночасно з призначенням окремих із зазначених видів покарань у кримінальному законодавстві Польської Республіки передбачається можливість застосування стосовно винної фізичної особи окремих інших заходів кримінально-правового характеру, які в певних своїх аспектах є подібними до тих обмежувальних заходів кримінально-правового характеру, що регламентовані у ст. 91-1 КК України. Однак у кримінальному законодавстві Французької Республіки, Королівства Іспанії, Чеської Республіки такі подібні заходи кримінально-правового характеру постають у вигляді основних або додаткових видів покарань, хоча насправді окремі з таких видів основних й додаткових покарань є завуальованими проявами інших відмінних від покарання заходів кримінально-правового характеру, які за своєю сутністю тяжіють до заходів безпеки.

РОЗДІЛ 2
КАРАЛЬНІ, ОБМЕЖУВАЛЬНІ ТА ІНШІ ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1 Каральні заходи кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

Одним із традиційно основних можливих юридичних наслідків вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, є призначення винним кривдникам різних за ступенем своєї суворості каральних заходів кримінально-правового характеру. На думку М. І. Хавронюка, – це заходи, що застосовуються судом від імені держави й полягають в примусовому обмеженні прав та свобод особи. Каральні заходи повинні застосовуватися тоді, коли за конкретних обставин наявний глибинний, гострий чи складний конфлікт. Ознаками цих заходів, на переконання вченого, є те, що: а) вони застосовуються виключно за вироком суду; б) в них яскраво виражена негативна реакція держави на кримінальне правопорушення та на його суб'єкта, що полягає в примусовому обмеженні прав та свобод особи; в) ці обмеження мають вимушений характер [57, с. 297–298].

До кола каральних заходів кримінально-правового характеру шанованим дослідником фактично включаються різні види покарань. Вочевидь таке розуміння каральних заходів кримінально-правового характеру заслуговує на підтримку, оскільки дійсно, що до таких заходів належить відносити лише ті заходи, змістом яких є кара. У зв'язку з цим, уявляється, що каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства являють собою визначені законом примусові засоби впливу, що полягають у зазнаванні винною особою певних обмежень майнового, фізичного або іншого характеру, які із дотриманням основних засад індивідуалізації покладаються на таку особу

обвинувальним вироком суду і виконуються спеціальними державними органами з моменту набрання ним чинності. За справедливим зауваженням О. В. Козаченка каральна функція, яка іманентно властива цим кримінально-правовим заходам, є певним напрямом правового впливу, який супроводжується позбавленням або обмеженням благ та інтересів винної особи [76, с. 341].

Зважаючи на вказане, зазначимо, що одним із традиційно основних каральних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства є покарання, поняття та різні види якого передбачені у ст. 50, 51, 53–64 КК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду, що набрав законної сили, до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

О. В. Козаченко зазначає, що наведене нормативне розуміння покарання базується на врахуванні таких суттєвих та змістовних ознак покарання: покарання виступає особливою формою здійснення державного примусу; його застосування базується на доведенні у встановленому законом порядку вини особи у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення, і цей факт відбивається в процесуальному рішенні – обвинувальному вироку суду, який набрав законної сили; застосування покарання супроводжується обмеженням прав і свобод засудженого, що має індивідуальний, особистий характер; публічний характер покарання забезпечує підстави для здійснення негативної оцінки з боку держави як самого факту вчинення протиправного діяння, так і особи, яка його вчинила; застосування покарання супроводжується і детермінує цілу низку наслідків правового характеру, одним з яких виступає судимість [96, с. 112–113]. Аналізуючи вказане законодавче положення, Ю. А. Пономаренко зазначає, що покарання становить собою передбачене кримінальним законом обмеження у реалізації прав і свобод людини, що застосовується у примусовому порядку за обвинувальним вироком суду до особи, визнаної

винною у вчиненні кримінального правопорушення, з метою її кари [133, с. 174–183, 186].

У цілому погоджуючись з таким розумінням шанованими вченими змістовних ознак покарання, все ж таки, належить зауважити, що, по-перше, на вряд чи судимість детермінована покаранням. Останнім часом у науковому середовищі дедалі частіше звертається увага на те, що судимість є природним наслідком не покарання, а засудження. Тому кримінальної відповідальності без судимості не існує. Отже, судимість є обов'язковою ознакою саме кримінальної відповідальності [101, с. 54–55]. По-друге, якщо покарання й має на меті кару, зважаючи на давно відому дискусію з цього приводу у науковому середовищі, то не лише її одну, а ще й поряд з нею й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [107, с. 300].

У чинному кримінальному законодавстві України нормативно визначені різні види покарань. Своєю чергою конкретні види покарань утворюють в сукупності їх систему, під якою розуміють встановлений законом обов'язковий та вичерпний перелік каральних кримінально-правових заходів примусу, розташований за ступенем їх порівняної тяжкості [169, с. 322]. Опрацювання нормативних положень, в яких можуть знаходити своє висвітлення кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, дозволяє виокремити наступні види покарань, які установлені у визначених кримінальним законом межах у санкціях норм Особливої частини КК України як загроза їх застосування за вчинення, передбачених у диспозиціях цих норм Особливої частини КК України кримінальних правопорушень:

1) штраф, що визначається: а) у ч. 1 ст. 125 КК «Умисне легке тілесне ушкодження» – у розмірі до 50 НМДГ; у ч. 2 ст. 125 КК – від 50 до 100 НМДГ; б) у ч. 1 ст. 126 КК «Побої і мордування» – у розмірі до 50 НМДГ; в) у ч. 1 ст. 134 КК України «Незаконне проведення аборту або стерилізації» – від 50 до 100 НМДГ; г) у ч. 1 ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок» – у розмірі до 50 НМДГ; у ч. 2 ст. 154 КК – у розмірі до 1000 НМДГ;

2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (або без такого), що передбачено у ч. 2–5 ст. 134 КК «Незаконне проведення аборту або стерилізації» – строком до 3 років;

3) громадські роботи, що визначені: а) у ст. 123 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» – в межах від 150 до 240 годин; б) у ч. 1 ст. 125 КК «Умисне легке тілесне ушкодження» – до 200 годин; у ч. 2 ст. 125 КК – в межах від 150 до 240 годин; в) у ч. 1 ст. 126 КК «Побої і мордування» – до 200 годин; г) у ст. 126-1 КК «Домашнє насильство» – в межах від 150 до 240 годин; ґ) у ст. 128 КК «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження» – в межах від 150 до 240 годин; д) у ч. 1 ст. 134 КК «Незаконне проведення аборту або стерилізації» – в межах від 100 до 240 годин;

4) виправні роботи, що визначені: а) у ст. 123 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» – на строк до 2 років; б) у ч. 1 ст. 125 КК «Умисне легке тілесне ушкодження» – на строк до 1 року; ч. 2 ст. 125 КК – строком до 1 року; в) у ч. 1 ст. 126 КК «Побої і мордування» – строком до 1 року; г) у ст. 128 КК «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження» – строком до 2 років; ґ) у ст. 134 КК «Незаконне проведення аборту або стерилізації» – строком до 2 років;

5) арешт, що визначений: а) у ч. 2 ст. 125 КК «Умисне легке тілесне ушкодження» – на строк до 6 місяців; б) ст. 126-1 КК «Домашнє насильство» – на строк до 6 місяців; в) ч. 1 ст. 151-2 КК «Примушування до шлюбу» – на строк до 6 місяців; г) у ч. 1 ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок» – на строк до 6 місяців; ґ) у ст. 390-1 КК «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» – на строк до 6 місяців;

6) обмеження волі, що визначено: а) у ст. 116 КК «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» – строком до 5 років; б) у ст. 123 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» – строком до 3 років; в) у ч. 2 ст. 125 КК «Умисне

легке тілесне ушкодження» – строком до 2 років; г) у ч. 2 ст. 126 КК «Побої і мордування» – строком до 5 років; ґ) у ст. 126-1 КК «Домашнє насильство» – строком до 5 років; д) у ст. 128 «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження» – строком до 2 років; е) у ч. 1 ст. 134 КК «Незаконне проведення аборту або стерилізації» – строком до 2 років; є) у ч. 2–5 ст. 134 КК – до 5 років); ж) ч. 1 ст. 151-2 КК «Примушування до шлюбу» – строком до 3 років; ч. 2 ст. 151-2 КК – до 5 років; з) у ч. 2 ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок» – на строк до 2 років; и) ч. 3 ст. 154 КК – строком до 3 років; і) у ст. 390-1 КК «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників – строком до 2 років;

7) позбавлення волі, що визначено: а) у ч. 1 ст. 115 КК «Умисне вбивство» – на строк від 7 до 15 років; б) п. 10 ч. 2 ст. 115 КК «Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством» – на строк від 10 до 15 років; у ст. 116 КК «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» – на строк до 5 років; в) у ч. 1 ст. 121 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження» – на строк від 5 до 8 років; у ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого» – на строк від 7 до 10 років; г) у ст. 123 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» – на строк до 2 років; ґ) у ч. 2 ст. 126 КК «Побої і мордування» – на строк до 5 років; д) у ст. 126-1 КК «Домашнє насильство» – на строк до 2 років; е) у ст. 128 КК «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження» – на строк до 2 років; є) у ч. 1 ст. 134 КК «Незаконне проведення аборту або стерилізації» – на строк до 2 років; у ч. 2 ст. 134 КК – на строк до 3 років; ч. 3 і 5 ст. 134 КК – до 5 років; ж) у ч. 1 ст. 151-2 КК «Примушування до шлюбу» – на строк до 3 років; ч. 2 ст. 151-2 КК – на строк до 5 років; з) у ч. 1 ст. 152 КК «Зґвалтування» – на строк від 3 до 5 років; ч. 2 ст. 152 – від 5 до 10 років; ч. 3 ст. 152 КК – від 7 до 12 років; ч. 4 і 5 ст. 152 КК – від 10 до 15 років; ч. 6 ст. 152 КК – 15 років; и) у ч. 1 ст. 153 КК «Сексуальне насильство» – на строк до 5 років; ч. 2 ст. 153 КК – від 3 до 7 років; ч. 3 ст. 153 КК – від 5 до 7 років; ч. 4 ст. 153 КК – від 5 до 10 років; ч. 5

ст. 153 КК – від 10 до 15 років; ч. 6 ст. 153 КК – 15 років; і) у ч. 3 ст. 154 КК «Примушування до вступу в статевий зв'язок» – на строк до 3 років;

8) довічне позбавлення волі, як альтернативне покарання строковому позбавленню волі, у випадку вчинення: а) умисного вбивства, поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК); б) зґвалтування (ч. 4 ст. 152 КК), вчиненого повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою або п'ятою статті 153, статтею 155 або частиною другою статті 156 цього Кодексу (ч. 6 ст. 152); в) сексуального насильства (ч. 4 ст. 153 КК), вчиненого повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 152, статтею 155 або частиною другою статті 156 (ч. 6 ст. 153 КК).

Коротко проаналізуємо наведені каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства.

Покарання у вигляді штрафу нормативно визначено у ст. 53 КК України. Згідно з цією статтею штраф – це захід примусу, що полягає в обмеженні права власності особи на певну суму грошових засобів, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування судом за вироком суду до такої особи грошового стягнення на користь державного бюджету України [134, с. 9].

Доречно звернути увагу на те, що штраф як вид покарання слід відрізняти від штрафу як адміністративного стягнення чи виду забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання. Так, В. О. Попрас зазначає, що попри єдність використовуваної законодавцем термінології, під штрафом слід розуміти три самостійні поняття різної галузевої належності: покарання; захід адміністративно-правової відповідальності та вид забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання. Відмінність властивостей цих явищ не дає підстав для їх ототожнення, а навпаки потребує їх послідовного розмежування [135, с. 33, 40–43]. А. М. Ященко з цього приводу зазначає, що варто розрізняти також й штраф як вид покарання та штраф як інший захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Зокрема, штраф як покарання,

будучи призначеним за обвинувальним вироком суду завжди тягне судимість. Штраф як захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, хоча і застосовується за вироком суду, але судимості не тягне. Крім того, за загальним правилом розмір штрафу як виду покарання визначається судом в межах від тридцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) до п’ятдесяти тисяч НМДГ, якщо статтями Особливої частини КК України не передбачено вищого розміру штрафу. При чому вищий розмір штрафу не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 53 КК України). Штраф як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб становить двократний розмір незаконно одержаної неправомірної вигоди. Тобто може бути вищим за розмір штрафу як покарання у разі отримання фізичною особою неправомірного доходу внаслідок вчинення кримінального правопорушення [226, с. 123–126].

Згідно зі ст. 53 КК України розмір штрафу визначається судом в певних межах неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Водночас останнім часом в юридичній літературі дедалі частіше звертається увага на те, що НМДГ не може надалі використовуватися як умовна одиниця для обчислення розмірів штрафу. Адже він насамперед є категорією податкового права, встановлюється і застосовується саме для цілей оподаткування, а не для потреб кримінального законодавства. У зв’язку з цим, пропонується штраф обчислювати у специфічних саме для кримінального законодавства розрахункових одиницях (яку визначально пропонується взяти за 100 грн) і встановлювати в межах від 10 до 10 000 розрахункових одиниць [133, с. 473, 480]. Зазначена пропозиція не позбавлена логіки, але потребує свого подальшого наукового осмислення та обговорення й обов’язково стане предметом наших подальших наукових розвідок. В межах дійсного дослідження ми будемо все ж таки далі оперувати чинними законодавчими умовними одиницями.

Кримінально-виконавчим законодавством України передбачений добровільний режим виконання засудженим покарання у вигляді штрафу. Добровільна сплата штрафу полягає у внесенні засудженим у місячний строк після набрання вироком законної сили суми штрафу в установу банку на спеціальний рахунок і надання до відповідного суду документа, який підтверджує сплату штрафу. Добровільна сплата штрафу у встановлений законом місячний строк означає, що покарання виконане. На практиці закріплення відомостей про закінчення виконання покарання здійснюється шляхом долучення до матеріалів кримінального провадження квитанції про сплату призначеної судом суми штрафу [95, с. 54]. У цілому порядок виконання цього виду покарання, у тому числі й у випадку його призначення за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, врегульований у ст. 26–28 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), однак він не позбавлений недоліків, про що більш детально нами буде зазначено у підрозділі 2.3 дійсного дослідження.

Покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю нормативно визначено у ст. 55 КК України. Суть цього виду покарання зводиться до встановлення обвинувальним вироком суду заборони засудженому обіймати певну посаду або займатись певним видом діяльності. У такий спосіб обмежується право особи на працю, зайняття службовою, професійною або іншою діяльністю. Цей вид покарання належить до кола змішаних покарань, оскільки може бути призначене як основне та як додаткове, строкових, а також спеціальних, оскільки застосовується не до будь-якого суб'єкта, а лише до тих осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення обіймали ті посади чи займалися тією діяльністю, з якими було пов'язане вчинення кримінального правопорушення. Призначення цього покарання зумовлює для суду необхідність конкретизувати у вироку ту посаду, права обіймати яку позбавляється особа, а так само той вид діяльності, права займатися якою він лишається [114, с. 160].

Порядок виконання цього виду покарання передбачений у ст. 30–35 КВК України.

Покарання у вигляді громадських робіт визначено у ст. 56 КК України. суть цього покарання зводиться до виконання засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. За загальним правилом громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день (ч. 1 і 2 ст. 56 КК). Отже, громадські роботи – це вид покарання, що обмежує особу в реалізації права на працю, шляхом покладання на неї обов'язку виконувати суспільно корисну, посильну, безоплатну працю у вільний від її зайнятості час [133, с. 458].

Покарання у вигляді громадських робіт як окремий кримінально-правовий наслідок вчинення домашнього насильства може бути представлений таким прикладом судової практики. Так, Буським районним судом Львівської області від 08.07.2019 було встановлено, що ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого проживання, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій, безпричинно, умисно, систематично вчиняв психологічне насильство щодо своєї матері ОСОБА_2, що проявилось у безпричинному конфлікті, тому що він словесно ображав останню нецензурними словами, що і призвело до її психологічних страждань. Після визнання своєї вини у вчинюваному кримінальному правопорушенні вирком Буського районного суду Львівської області від 08.07.2019 р. ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України та йому призначено покарання в межах санкції даної статті, а саме у вигляді сто п'ятдесяти годин громадських робіт [27].

Відповідно до ч. 1 і 2 ст. 36 КВК України покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засудженого. Виконання покарання у виді громадських робіт здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою відповідно до вимог

кримінально-виконавчого законодавства. Загалом порядок виконання цього виду покарання врегульований у ст. 36–40 КВК України.

Покарання у вигляді виправних робіт нормативно визначено у ст. 57 КК України та зводиться до участі засудженого в суспільно корисній праці, що виконується на підприємстві, в установі, організації, де він працевлаштований та виконує певні трудові обов'язки. При цьому із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в дохід держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків [114, с. 164].

Порядок виконання покарання у вигляді виправних робіт визначений у ст. 41–46 КВК України.

Покарання у вигляді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців (ч. 1 ст. 60 КК України). Під арештом розуміється короткочасне тримання засудженого в специфічній установі виконання покарань – арештному домі в умовах фізичної ізоляції та режимних умовах підвищеної суворості [167, с. 230].

Порядок виконання цього покарання визначений у ст. 50–55 КВК України.

Покарання у вигляді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці та призначається судом у межах від одного до п'яти років (ст. 61 КК України).

За своєю суттю це вид основного покарання є сучасним варіантом передбаченого в КК УРСР 1960 року позбавлення волі з відбуванням його в колонії-поселенні, який водночас не слід плутати з позбавлення волі як іншим основним видом покарання [118, с. 9]. Ю. А. Пономаренко з цього приводу зазначає, що особи, які відбувають обмеження волі, на відміну від засуджених до позбавлення волі, перебувають у виправних центрах без охорони, але під наглядом адміністрації, який охоплює спостереження і контроль за їх

поведінкою за місцем проживання і роботи, а також в неробочий час. Служба з нагляду за засудженими на території виправного центру та прилеглої місцевості забезпечується, як правило, шляхом патрулювання. На підставі цього дослідник доходить висновку, що хоч засуджений й обмежується певним чином у своїх правах і свободах, але такі обмеження не створюють тих обмежень, що виникають під час позбавлення волі в умовах повної ізоляції засудженого. У зв'язку з цим, відміну обмеження волі від позбавлення волі необхідно проводити не за наявністю або відсутністю ізоляції від суспільства, як це до речі безпосередньо випливає зі змісту ч. 1 ст. 61 і 64 КК України, а за ступенем такої ізоляції, більшою чи меншою її інтенсивності [132, с. 172–173]. Подібна позиція знаходить свою підтримку й серед інших науковців [119, с. 79].

Як окремий негативний юридичний наслідок вчинення домашнього насильства, тобто кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, покарання у вигляді обмеження волі так само як і покарання у вигляді громадських робіт та арешту також зустрічається в судовій практиці. Так, вироком Буринського районного суду Сумської області від 07.10.2020 ОСОБА_1 визнана винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 126, ст. 126-1 КК України і йому призначено покарання: 1) за ч. 1 ст. 126 КК України – у вигляді громадських робіт на строк 200 (двісті) годин; 2) за ст. 126-1 КК України – у вигляді обмеження волі строком на 1 (один) рік. Відповідно до ч. 1 ст. 70 КК України, за сукупністю злочинів, ОСОБА_1 шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим остаточно визначено покарання у вигляді обмеження волі строком на 1 (один) рік [26]. Засуджені до обмеження волі особи відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження [108, с. 411–412; 89, с. 335–336].

Порядок виконання покарання у вигляді обмеження волі визначений у ст. 56–70 КВК України. Зокрема, відповідно до ст. 16 КВК України виправні центри виконують покарання у виді обмеження волі стосовно осіб, засуджених

за кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно до статей 82, 389 КК України. Водночас Ю. А. Пономаренко справедливо зазначає, що в КК України міститься тяжкі злочини, в санкціях за які встановлено покарання у виді обмеження свободи. Більш того, на підставі ст. 69 КК України цей вид покарання може бути призначений практично не лише за будь-який тяжкий, але й за особливо тяжкий злочин. Між тим, якщо дослівно тлумачити ст. 16 КВК України, то у разі призначення засудженим обмеження волі за тяжкий або особливо тяжкий злочин, відбувати покарання їм буде ніде. У зв'язку з цим, дослідник вказує на те, що законодавцю очевидно, слід прибрати зі згаданої статті вказівку на категорії тяжкості злочину залишивши лише положення про те, що виправні центри виконують покарання у вигляді обмеження волі [132, с. 165–166].

Покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк нормативно визначено у ст. 63 КК України та полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Окремі вітчизняні науковці позбавлення волі визначають як поєднаний із виправним впливом захід державного примусу, який полягає у тому, що особа на підставі вироку суду, який набрав чинності, визнається винною у вчиненні злочину, повністю ізолюється від суспільства шляхом поміщення до установи виконання покарань, підлягає правовим обмеженням, набуває стану судимості, що тягне за собою ряд невигідних для неї наслідків після звільнення від відбування покарання [161, с. 962–963; 132, с. 207–219].

Позбавлення волі пов'язується з істотними правообмеженнями для засудженого, який не лише повністю ізолюється від суспільства, а й позбавляється свободи пересування, вибору виду трудової діяльності, обмежується в розпорядженні своїм часом, у спілкуванні з родичами та близькими йому особами тощо. На нього чиниться певний карально-виховний вплив: він ізолюється від суспільства, перебуває в умовах відповідного режиму, за бажанням залучається до праці, а у разі необхідності – до професійного та

загальноосвітнього навчання; з ним ведеться систематична освітньо-виховна робота (глави 16–19 КВК) [108, с. 415–417].

Порядок виконання покарання у вигляді позбавлення волі визначений у розділі ІІІ «Виконання покарання у виді позбавлення волі» КВК України.

Покарання у вигляді довічного позбавлення волі є найбільш суворим видом основного покарання, згідно з яким засуджений ізолюється від суспільства шляхом його примусового тримання в спеціальній кримінально-виконавчій установі (виправній колонії максимального рівня безпеки) без зазначення у вироку конкретного строку перебування там. Відповідно до ч. 1 ст. 64 КК України це покарання: 1) установлюється за вчинення особливо тяжких злочинів; 2) застосовується лише у випадках, спеціально передбачених у КК України; 3) призначається лише за умови, якщо суд не вважатиме за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. При цьому, згідно з частиною 2 ст. 64 КК України довічне позбавлення волі не застосовується: а) до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років; б) до осіб у віці понад 65 років; в) до жінок, які перебували в стані вагітності під час учинення кримінального правопорушення або на момент постановлення вироку [89, с. 336–338; 113, с. 160]. Показовим з приводу виключення можливості застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі за вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, є такий приклад слідчої практики. Так, у Києві 16-річний підліток вбив сім’ю. Підозрюваний заявив, що він убив рідних, тому що «його перемкнуло». У родині зловживали алкоголем і постійно сварилися. За фактом вбивства трьох осіб відкрито кримінальне провадження за ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство) КК України. Санкцією ч. 2 цієї статті альтернативно передбачена можливість призначення винному покарання у вигляді довічного позбавлення волі, але оскільки він неповнолітній, то йому загрожує покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років [117].

Порядок виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі визначений у ст. 150–151 КВК України.

Отже, робимо висновок, що система каральних заходів кримінально-правового реагування на різні прояви домашнього насильства, зважаючи на загальну систему кримінальних покарань, визначену у ст. 51 КК України, може бути репрезентована наступними різними за ступнем своєї суворості видами покарань: 1) штрафом; 2) позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3) громадськими роботами; 4) виправними роботами; 5) арештом; 6) обмеженням волі; 7) позбавленням волі; 8) довічним позбавлення волі. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в цьому переліку видів покарань за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, належить до додаткових видів кримінальних покарань. Всі інші до основних таких видів, що можуть бути застосовані судом альтернативно, з урахуванням загальних засад призначення покарання, передбачених ст. 65 КК України. Водночас за офіційною статистичною інформацією та наявною судово-слідчою практикою каральні заходи кримінально-правового реагування на різні прояви домашнього насильства наразі постають, як правило, у вигляді таких видів основних покарань як: 1) штраф; 2) громадські та виправні роботи; 4) арешт; 5) обмеження та позбавлення волі (ст. ст. 125, 126, 126-1, 134, 152, 153, 154 КК України).

2.2 Обмежувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру в системі кримінально-правових заходів реагування на випадки вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

У попередньому підрозділі дослідження ми звертали увагу на те, що різні за ступенем своєї суворості покарання є основним традиційним різновидом каральних заходів кримінально-правового характеру. Водночас доречно зазначити, що у кримінальному законодавстві України знаходить своє нормативне визначення не лише караність кримінальних протиправних діянь,

але й можливість настання інших некаральних кримінально-правових наслідків таких діянь.

На думку М. І. Хавронюка, відмінні від покарання інші некаральні примусові заходи кримінально-правового характеру – це заходи, що застосовуються судом від імені держави і полягають в примусовому покладанні на особу певних обов'язків. Ознаками цих заходів є те, що: а) вони застосовуються за вироком або ухвалою суду; б) в них яскраво виражена негативна реакція держави на кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння та на його суб'єкта, що полягає в примусовому покладанні на нього обов'язків, що, як правило, мають додатковий характер; г) правопорушник змушений виконати зазначені обов'язки [57, с. 297–298].

І. М. Горбачова зазначає, що сучасному кримінальному праву України відомі такі інші примусові заходи кримінально-правового характеру, що не є покаранням: спеціальна конфіскація, вилучення товарів, знищення вилучених товарів, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, примусові заходи виховного характеру, встановлення певних обмежень при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням. Всі вони, будучи за своєю суттю заходами безпеки, спрямовані на нейтралізацію криміногенних ситуацій, попередження вчинення нових суспільно-небезпечних діянь, передбачених КК України, як особами, до яких вони застосовуються, так і іншими особами, а також захист прав та інтересів особи, суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи у майбутньому, що є характерним саме для заходів безпеки [50, с. 15].

О. В. Козаченко вказує, що система інших некаральних примусових заходів кримінально-правових заходів, позбавлених ознак кари може бути представлена: а) примусовими заходами медичного і виховного характеру; б) примусовим лікуванням; в) спеціальними кримінально-правовими заходами; г) реституційно-компенсаційними кримінально-правовими заходами; ґ) превентивними та профілактичними заходами, а також д) заходами реабілітаційно-заохочувального характеру [76, с. 345–346].

Зважаючи на вже наведені доктринальні уявлення про поняття та систему інших некаральних примусових заходів кримінально-правового характеру, а також з урахуванням системного аналізу положень чинного кримінального законодавства України можна стверджувати, що в системі таких заходів кримінально-правового характеру як можливих правових наслідків кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, окреме місце посідають не лише так звані обмежувальні заходи, але й деякі інші примусові заходи кримінально-правового реагування.

Щодо насамперед обмежувальних заходів, то хотілося б зазначити таке. За твердженням М. І. Хавронюка та О. В. Харитонової обмежувальні заходи є яскравим проявом подальшого розвитку у сучасному кримінальному праві ідеї «багатоколійності». За своєю природою ці заходи тяжіють до так званих «заходів безпеки», що спрямовані перш за все на захист потерпілої особи та попередження вчинення особою повторного домашнього насильства [208, с. 73–74, 80]. А. М. Ященко зазначає, що ключовою особливістю інших некаральних, але примусових заходів кримінально-правового характеру є те, що ці заходи не є покаранням, тобто не мають на меті кару особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і не вичерпуються, окрім іншого, тим переліком, який передбачений, власне, у розділі XIV або XIV-1 Загальної частини КК України [219, с. 154] на чому наполягають окремі інші вітчизняні дослідники [91, с. 468].

Отже, в загальній системі заходів кримінально-правового характеру як правових наслідків кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, обмежувальні заходи належать до інших некаральних, хоча й примусових заходів кримінально-правового характеру. Будучи за своєю суттю дійсно заходами безпеки, вони можуть знаходити свою реалізацію, у першу чергу, в межах кримінальної відповідальності як особливого елементу у механізмі кримінально-правового реагування держави стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Такий висновок власне й випливає зі змісту ч. 1 ст. 91-1 КК України.

Тут доречно звернути увагу на те, що окремі вітчизняні науковці кримінальну відповідальність визначають як передбачені кримінальним законом обмеження у реалізації прав і свобод людини, що застосовуються у примусовому порядку за рішенням суду до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою її кари. Саме таке розуміння кримінальної відповідальності, на їх думку, видається універсальним, оскільки, воно повністю відповідає ч. 3 ст. 63 Конституції України, яка передбачає, що «засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду». Зважаючи на це, такі засоби кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація, примусові заходи медичного і виховного характеру, примусове лікування, обмежувальні заходи є заходами, які не охоплюються змістом кримінальної відповідальності [133, с. 162–166].

Висловлюючи своє ставлення до подібної доктринальної позиції, хотілося зазначити, що, по-перше, розуміння кримінальної відповідальності в такому вигляді фактично призводить до ототожнення кримінальної відповідальності з покаранням. Водночас у науковому середовищі напроти звертається увага на те, що минув час коли кримінальну відповідальність ототожнювали виключно з обов’язком зазнати покарання. Кримінальна відповідальність являє собою, у першу чергу, негативну оцінку в обвинувальному вироку суду факту вчинення забороненого законом діяння, а, у другу, – реалізацію державно-владного веління щодо додаткового покладання на винну особу правового примусу у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, позбавлених такого примусу. У зв’язку з цим, кримінальна відповідальність може зводитися лише до осуду особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання. Засудження особи обвинувальним вироком суду вже само по собі містить певний каральний потенціал, адже офіційне визнання особи злочинцем та негативна оцінка її вчинку ганьблять особу в очах інших, принижують соціальний статус [100, с. 53–55; 101, с. 53–56; 123, с. 7–13]. Подібне розуміння кримінальної

відповідальності, як відомо, повністю узгоджується з рішенням Конституційного Суду України від 27.10.1999 р. № 9-рп/99 [154].

Отже, робимо висновок, що обмежувальні заходи, будучи іншими некаральними, але примусовими заходами кримінально-правового характеру, у випадку їх реалізації одночасно з призначенням покарання або звільненням з підстав, передбачених КК України, від покарання, про що більш детально буде йти мова у наступному розділі нашого дослідження, очевидно, що можуть становити змістовні ознаки кримінальної відповідальності. Такий висновок ґрунтується на тому, що ознаки кримінальної відповідальності не вичерпуються лише обмеженнями прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру, а можуть проявлятися й в інших кримінально-правових наслідках, які можуть характеризуватися одночасним симбіозом як примусу, так і заохочення. Це також дає підстави стверджувати, що, принаймні поки що обмежувальні заходи кримінально-правового характеру мають подвійну правову природу, оскільки, з одного боку, вони можуть бути формою кримінальної відповідальності, а, з іншого, – бути іншими примусовими заходами кримінально-правового характеру, що належать до групи заходів безпеки та реалізуються поза межами такої відповідальності.

Що стосується власне визначення поняття обмежувальних заходів кримінально-правового характеру, то у КК України воно відсутнє**.** Немає єдності думок з цього приводу і в сучасній доктрині кримінального права. Так, Ю. М. Пліш зазначає, що обмежувальні заходи мають такі ознаки: 1) вони є заходом державного примусу, оскільки застосовуються до особи уповноваженим на те суб’єктом; 2) обмежувальні заходи передбачені ст. 91-1 КК України й належать до заходів кримінально-правового впливу; 3) мають додатковий характер, відносяться до категорії інших заходів кримінально-правового характеру, а саме заходів безпеки, оскільки застосовуються поряд із покаранням (окрім покарань, пов’язаних із позбавленням волі) [130, с. 121].

На думку А. А. Васильєва, обмежувальні заходи, будучи різновидом заходів кримінально-правового характеру, мають специфічні ознаки, оскільки

стосуються та є нерозривно пов’язаними зі специфічними обставинами вчинення окремих видів кримінальних правопорушень. До ознак таких заходів належать наступні ознаки: 1) визначеність їх положеннями КК України (відповідно до положень ч. 3 ст. 3 КК України); 2) наявність підстави застосування таких заходів – вчинення протиправного посягання; 3) призначення лише судом та від імені держави; 4) їх застосування має вимушений (примусовий), а не добровільний характер [89, с. 417].

У проєкті нового Кримінального кодексу України під обмежувальними заходами розуміються засоби, що полягають у забороні вчинення особою певних діянь, а також в обмеженні її прав та свобод з метою убезпечення суспільства від зловживання ними (ч. 1 ст. 3.6.5 КК) [149].

Н. Р. Лащук зазначає, що обмежувальні заходи мають такі ознаки: 1) такі заходи призначаються в інтересах потерпілого від злочину, пов’язаного з домашнім насильством, одночасно з покаранням, не пов’язаним з позбавленням волі, або звільненням від покарання в обвинувальному вироку. що свідчить про застосування таких заходів за вчинення передбаченого законом злочину; 2) їх застосування можливе й до осіб, звільнених від кримінальної відповідальності в ухвалі суду, що свідчить про їх застосування не за вчинення злочину; 3) ці заходи полягають в обмеженні особистих та майнових прав особи, яка вчинила домашнє насильство; 4) вони мають вимушений, а не добровільний характер; 5) контроль за їх дотриманням здійснюється органами пробації, а обов’язок дотримуватися вказаних обмежень покладається на особу, яка вчинила домашнє насильство [105, с. 161–162].

Висловлюючи своє ставлення до вищенаведених доктринальних позицій і законотворчих ініціатив, зазначимо, що в системі кримінально-правових наслідків протиправного діяння, обмежувальні заходи кримінально-правового характеру репрезентовані виключно примусовими такими заходами. При цьому, навряд чи можна погодитися з твердженням Н. Р. Лащук, згідно з яким їх застосування до осіб, звільнених від кримінальної відповідальності свідчить про те, що вони призначаються не за вчинення злочину, як окремої категорії

протиправного діяння. Таке твердження є помилковим, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності просто не може бути здійснено у випадку вчинення не кримінального протиправного діяння. У спеціальній літературі з кримінального права з цього приводу зазначається, що звільнити від кримінальної відповідальності можна лише особу у випадку, якщо є підстава для притягнення її до такої відповідальності (ст. 2 КК України) [91, с. 329].

У зв'язку з цим, зазначимо, що під обмежувальними заходами слід розуміти – інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки, і застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільненням з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання.

Зі змісту запропонованого поняття обмежувальних заходів кримінально-правового характеру можна виокремити наступні їх ознаки:

1) обмежувальні заходи є іншими заходами кримінально-правового характеру, оскільки передбачені у КК України;

2) вони мають примусовий характер, але не є покаранням;

3) їх застосування не тягне судимості;

4) такі заходи впливу застосовуються виключно в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

5) вони полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки;

6) ці заходи можуть бути застосовані одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від покарання, тобто в межах кримінальної

відповідальності або поза межами кримінальної відповідальності у разі одночасного застосування зі звільненням кривдника від кримінальної відповідальності;

7) вони можуть бути застосовані на строк від одного до трьох місяців і за потреби продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців;

8) адресатом їх застосування є суб'єкт кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, якому на момент вчинення домашнього насильства виповнилося 18-ть років.

На думку окремих вітчизняних дослідників, метою обмежувальних заходів кримінально-правового характеру є убезпечення потерпілого від особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, захист від учинення суспільно небезпечних дій стосовно потерпілого у майбутньому, мінімізація взаємодії між особою, що перебуває у небезпечному стані, з потерпілим, якщо така несе істотні ризики [130, с. 120].

На наше переконання, метою цих заходів є примирення з потерпілим та запобігання вчиненню кривдником щодо потерпілого нового кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Убезпечення або захист потерпілого від кривдника, а так само мінімізації на певний час взаємодії між кривдником і потерпілим, уявляється, що є сутністю обмежувальних заходів, зважаючи, власне, на те, що вони, як вже було зазначено, тяжіють до групи заходів безпеки як інших заходів кримінально-правового характеру.

Доречно звернути увагу й на те, що О. О. Дудоров і М. І. Хавронюк підставою застосування до особи обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК, вважають вчинення нею протиправного посягання, пов'язаного з домашнім насильством, а умовами, за яких такі заходи можуть бути застосовані, є: 1) призначення особі покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Йдеться про будь-який вид покарання, крім позбавлення волі на певний строк і довічного позбавлення волі, режим виконання яких сам по собі виключає необхідність застосування згаданих обмежувальних заходів; 2) звільнення особи з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності. Загальні підстави

звільнення від кримінальної відповідальності визначено у статтях 44–49 КК України, стосовно неповнолітніх – у ст. 97 КК, а спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні окремих злочинів – у ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 258-3, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 5 ст. 354 та деяких ін.; 3) звільнення особи з підстав, передбачених КК України, від покарання (розділ XII Загальної частини КК України) [56, с. 48].

Коментуючи вказану доктринальну позицію, зазначимо, що вочевидь належить погодитися з дослідниками в тому, що підставою застосування обмежувальних заходів є вчинення особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Водночас умовами, за яких такі заходи можуть бути застосовані, є: а) встановлені судом інтереси потерпілого від такого кримінального правопорушення; б) досягнення кривдником на момент вчинення домашнього насильства 18-річного віку, а також у випадку їх застосування одночасно із покаранням – призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк зазначають, що відповідно до ч. 1 ст. 91-1 КК України суд не зобов'язаний застосовувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, а може це зробити. Проте, оскільки ці заходи застосовуються «в інтересах потерпілого» та «в ситуаціях безпосередньої небезпеки», то суд не може не застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, проігнорувавши позицію потерпілого і не пояснивши у вироку чи ухвалі, чому саме він не застосував жоден із зазначених заходів [56, с. 48–49]. Однак, якщо такої небезпеки не існує, то їх застосування є недоцільним. Отже, обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, не можуть бути застосовані у випадках, якщо застосування будь-якого із них порушуватиме інтереси потерпілого і фактично призве до ще гіршого його становища у порівняні з фактом вчиненого кримінального правопорушення. Скажімо, не завжди в інтересах потерпілого може бути застосування взагалі будь-якого з обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, про що свідчать вищенаведені нами у

підрозділі 2.1 дослідження приклади судової практики щодо кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства у формі кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 125 та 126-1 КК України. Таке реагування, зауважимо, здійснювалося у вигляді застосування до винної особи виключно лише каральних заходів кримінально-правового характеру – покарань у формі громадських робіт та обмеження волі.

Крім того, іноді не завжди в інтересах потерпілого може бути застосування будь-якого окремого обмежувального заходу з кола тих заходів, що передбачені у ч. 1 ст. 91-1 КК України. Скажімо, в одному випадку застосування такого обмежувального заходу як «заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб» або «направлення особи для проходження програми для кривдників чи пробаційної програми» може бути цілком доцільним та відповідати інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. В інших випадках, навпаки, застосування таких різновидів обмежувальних заходів є недоцільним й не сприятиме захисту потерпілого від домашнього насильства. Зокрема, в одному випадку Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області вирішив, що застосування до ОСОБИ_2 водночас з призначеним покаранням у вигляді 200 (двохсот) годин громадських робіт таких обмежувальних заходів, що передбачені п. 4 і 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України (заборона листування, телефонних переговорів з потерпілою ОСОБА_1, інших засобів зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб, на строк 3 (три) місяці); направлення для проходження програми для кривдників на строк 3 (три) місяці), є доцільним та буде відповідати інтересам потерпілого від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України [28]. В іншому випадку Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області вирішив водночас із призначенням покарання у вигляді громадських робіт на строк сто п'ятдесят годин за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК

України, застосовувати щодо ОСОБА_1 разом з обмежувальними заходами, передбаченими п. 4 і 5 ще додатково й обмежувальний захід, передбачений п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України у вигляді заборони наближатися на відстань ближче ніж на 200 м до місця, де ОСОБА_2 може постійно чи тимчасово проживати [34].

Натомість в зовсім інший ситуації Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області вирішив одночасно з призначенням покарання у вигляді штрафу в розмірі п’ятдесяти НМДГ, що становить 850 (вісімсот п’ятдесят) гривень, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, застосувати щодо ОСОБА_2 лише один обмежувальний захід, передбачений п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України, зокрема у вигляді заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства строком на три місяці [37].

Що ж стосується випадків звільнення особи з підстав, передбачених розділом IX та XII Загальної частини КК України від покарання та кримінальної відповідальності, то такі випадки навряд чи є умовами застосування будь-якого, з передбачених у ч. 1 ст. 91-1 КК України, видів обмежувальних заходів. Уявляється, що покарання, звільнення від покарання та кримінальної відповідальності насправді є тими правовими явищами, одночасно з якими такі обмежувальні заходи можуть знаходити свою безпосередню практичну реалізацію.

Доречно звернути увагу й на те, що застосування обмежувальних заходів залежить не лише від констатації судом наявності відповідної підстави та умов їх здійснення, але ще й від урахування загальних засад їх призначення. Так, згідно з ч. 3 ст. 91-1 КК України заходи, передбачені ч. 1 цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців. На наше переконання, вказані законодавчі положення, хоча й визначають строки застосування обмежувальних заходів, вочевидь ще й свідчать про те, що прийняття рішення про визначення конкретного строку їх застосування, не

говорячи вже про подальше подовження раніше призначеного такого строку, здійснюється судом з урахуванням загальних правил їх застосування, до яких ми схильні вважати належить врахування: а) характеру та ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; б) характеристик особи винного кривдника; в) обставин, що пом'якшують або обтяжують кримінально-правовий вплив. Про це також свідчать й варіанти застосування різних обмежувальних заходів у вищенаведених прикладах судової практики.

Згідно з ч. 1 ст. 91-1 КК України до обмежувальних заходів належать:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Доречно зазначити, що у проєкті нового КК України перелік обмежувальних заходів значно розширений. Це обумовлено тим, відповідні обмежувальні заходи як кримінально-правові наслідки вчиненого кримінального правопорушення, покликані, за задумом його авторів, забезпечувати безпеку не лише потерпілого від домашнього насильства, але й суспільства у цілому. Відповідно до ч. 2 ст. 3.6.5. проєкту до вже відомих таких заходів зокрема належать: «… е) заборона здійснювати діяння щодо предметів, обіг яких обмежений або діяльність з використанням яких є джерелом

підвищеної небезпеки; є) обмеження права обіймати певні посади; ж) обмеження права здійснювати певні види діяльності; з) обмеження права керувати певними видами транспортних чи інших засобів, які здатні заподіяти шкоду; и) обмеження права брати участь у виборах або референдумі; і) обмеження іноземця або особи без громадянства, яка постійно не проживає в Україні, права перебування на її території» [149]. У чинному КК України обмежувальні заходи покликані насамперед убезпечувати потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством та сприяти можливому його примиренню з кривдником. Саме тому їх менший за обсягом перелік власне й передбачений у ч. 1 ст. 91-1 КК України.

Зазначимо, що тлумачення вказаних нормативно визначених у чинному КК України обмежувальних заходів достатньо вдало прокоментовано О. О. Дудоровим та М. І. Хавронюком. На думку вчених, *«заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства»,* зазвичай повинна передбачати обов'язок винної особи залишити житло. Отже, це положення кримінального закону наділяє компетентні органи повноваженнями, які дозволять їм наказувати винному в домашньому насильстві залишити житло і забороняти йому чи їй повертатися або спілкуватися з жертвою. *«Обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності»,* вважають дослідники, може означати накладення як повної заборони будь-якого спілкування з дитиною, так і заборону спілкування з дитиною за певних обставин (зокрема, під час перебування кривдника в стані алкогольного чи іншого сп'яніння, в нічний чи інший час, за відсутності інших осіб, за межами певної визначеної території тощо). «*Заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин»,* зауважують дослідники, передбачає заборону правопорушнику заходити до місця проживання жертви та до інших відповідних місць, які мають бути з

подачі потерпілого визначені у вироку чи ухвалі суду (дистанція не менше ніж у 100-200 м). Своєю чергою, «*заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб»* фактично означає заборону будь-якого небажаного для потерпілого віддаленого спілкування, а також через близьких до неї осіб, що поглиблює відчуття страху та втрати контролю над ситуацією. Що ж стосується *«направлення для проходження програми для кривдників»,* то орієнтир у визначенні змісту вказаного обмежувального заходу, на думку вчених, знаходиться у п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому зазначається, що його суть полягає в накладенні обов'язку пройти комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків, з метою зміни насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків [56, с. 49–51; 142].

У спеціальній літературі з цього приводу зазначається, що в Європі та США основу корекційних методик щодо кривдників становлять методи когнітивної психології. Такий підхід виправданий з огляду на те, що, по-перше, у цьому випадку йдеться не тільки про корекцію поведінки особи, яка вчинила насильство, а й про формування в неї нових гуманістичних цінностей. По-друге, ця методика націлена передусім на досягнення довгострокових і тривалих результатів через зміну переконань такої особи, мотивів її поведінки, розв'язання психосоціальних проблем. Нарешті, по-третє, робота скеровується на зміну дезадаптивних переконань особи, корекцію її когнітивних помилок, зміну її дисфункціональної поведінки. Досягнення вказаних цілей можливо лише на основі роботи психолога з когнітивною сферою особи [77, с. 6].

Нарешті, *«направлення для проходження пробаційної програми»*, на думку вчених, означає направлення для проходження програми, передбаченої

п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити (ст. 2 Закону «Про пробацію») [56, с. 48 – 51; 114, с. 273].

Вочевидь, що з наведеним тлумаченням більшості різновидів обмежувальних заходів ми схильні погодитися. Водночас останнє роз'яснення змісту такого обмежувального заходу як «*направлення для проходження пробаційної програми»* (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України), на наше переконання, є сумнівним, оскільки у такому разі цей обмежувальний захід фактично ототожнюється з можливим додатковим обов'язком забезпечення звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у випадку вчинення будь-якого кримінального правопорушення. Законодавець, закріплюючи його саме в п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, уявляється, що тим самим надає йому відмінного від п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України значення, про що більш детально буде йти мова у підрозділі 3.3 нашого дослідження. Тут лише зауважимо, що в одному з проаналізованих нами рішень суду з цього приводу справедливо підкреслено, що у ст. 76 КК України дійсно передбачено обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, серед яких є й виконання заходів, передбачених пробаційною програмою. Однак висновок або твердження про те, що «*направлення для проходження пробаційної програми*» ґрунтується на положенні п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України та з огляду на це може бути призначене лише у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням, є необґрунтованим, оскільки безпосередньо таке «*направлення для проходження пробаційної програми*» може відбутися й щодо особи, відносно якої питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням взагалі не стоїть [44].

Отже, безпосередньо у цьому підрозділі дослідження хотілося б далі звернути увагу на проблему співвідношення обмежувальних заходів кримінально-правового характеру від подібних за назвою заходів, що знаходять

своє нормативне визначення в інших галузях національного законодавства. І. Брус з цього приводу зазначає, що за своєю суттю обмежувальні заходи, передбачені у ч. 1 ст. 91-1 КК України, додатково сприяють припиненню протиправної діяльності та відновленню порушених прав і свобод потерпілої особи. Водночас на думку дослідниці, яка приєднується до позиції окремих інших вітчизняних науковців (О. М. Литвинова та Ю. Б. Данильченка), вони є не кримінально-правовими заходами, а скоріше заходами запобіжного характеру іншої галузі права. Це дає теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу окремих нормативно-правових актів, які доцільно вважати саме «спеціалізованим законодавством» у контексті протидії домашньому насильству та здійснення контролю за такою протидією [20, с. 115–116]. Натомість інші науковці обмежувальні заходи все ж таки вважають заходами кримінально-правового характеру та наводять порівняльну таблицю, завдяки якій можна цілковито розрізняти обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України від, скажімо, обмежувального припису стосовно кривдника, що знаходить своє закріплення у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [106, с. 95].

Доречно звернути увагу на те, що можливість застосування судами обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, передбачена не лише в КК, але і КПК України. Зокрема, окрім обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, суд може застосувати обмежувальні заходи щодо кривдника до набрання рішенням суду законної сили й на підставі ч. 6 ст. 194 КПК України. Згідно з цією частиною статті такі заходи можуть застосовуватися судом щодо підозрюваного або обвинуваченого при обранні йому запобіжного заходу, не пов’язаного з триманням під вартою.

О. О. Дудоров й М. І. Хавронюк з цього приводу зазначають, що ч. 6 ст. 194 КПК України передбачені практично ті самі обмежувальні заходи, що і в ст. 91-1 КК (крім «направлення для проходження пробаційної програми»), але як заходи не кримінально-правового, а кримінального процесуального

характеру. Водночас в обох випадках вони хоча й мають запобіжне значення, але відрізняються переважно підставами і порядком їх призначення [56, с. 47].

Таким чином, обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, слід відрізняти від обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК України. Крім того, належить відрізняти обмежувальні заходи, що можуть бути застосовані в порядку кримінального судочинства, від обмежувальних приписів, що передбачені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., а також Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. На думку окремих вітчизняних дослідників, різниця між ними полягає не лише в дещо різному наборі заходів, які вони можуть передбачати, та іншій галузі законодавства, в якій вони можуть бути застосовані. Головна їх відмінність з позиції захисту особи, яка постраждала від домашнього насильства, полягає в тому, що обмежувальні приписи видаються винятково за ініціативою постраждалої особи. Водночас обмежувальні заходи у кримінальному провадженні можуть застосовуватися судом в інтересах потерпілої особи незалежно від такого відповідного звернення [110, с. 38–41].

Отже, з урахуванням системного аналізу положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р., з огляду на вищенаведені доктринальні уявлення щодо самостійного існування обмежувальних заходів в межах кримінальної юрисдикції, можна стверджувати, що заходи щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов’язків на особу в аспекті протидії домашньому насильству можуть мати різну галузеву приналежність: а) кримінально-правову (обмежувальні заходи), б) кримінальну процесуальну (запобіжні заходи), в) адміністративно-правову або г) цивільно-правову (спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству: терміновий заборонний або обмежувальний припис стосовно кривдника). Більшість з конкретних видів таких заходів, хоча і подібні за назвою в різних галузях законодавства, але є різними за своїми

змістовними ознаками. У зв'язку з цим, їх слід розрізняти за підставою, метою, порядком і строком застосування, а також за суб'єктним складом контролю виконання.

Зокрема, скажімо, на думку А. М. Ященка підставою застосування обмежувальних заходів в площині кримінального законодавства є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а не складу будь-якого іншого кримінального чи адміністративного правопорушення. Метою їх застосування є попередження повторного вчинення суспільно небезпечного винного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Обмежувальні заходи можуть бути застосовані судом кримінальної юрисдикції на строк від одного до трьох місяців, а також за потреби продовжені на інший визначений судом строк, але не більше ніж на 12 місяців. Обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України, не можуть бути застосовані в порядку визначеному ЦПК України чи іншими відомчими інструкціями і наказами, а застосовуються в порядку визначеному КПК України. Суб'єктом контролю виконання обмежувальних заходів є орган пробації, або командир військової частини, у випадку вчинення посягання військовослужбовцем [222, с. 367–369].

У цілому погоджуючись з останньою доктринальною позицією, зазначимо, що навряд чи обмежувальні заходи застосовуються в окремому порядку визначеному КПК України відмінному від порядку їх застосування як заходів кримінального процесуального характеру, адже саме такий висновок випливає з цієї розмежувальної ознаки шановного дослідника. Опрацювання положень чинного КПК України засвідчують, що в ньому окремий порядок застосування обмежувальних заходів як заходів кримінально-правового характеру не передбачений. Натомість регламентовані правила застосування обмежувальних заходів як заходів кримінального процесуального характеру під час здійснення кримінального провадження. Зокрема, такі заходи є різновидом запобіжних заходів, які згідно з ч. 6 ст. 194 КПК України, крім обов'язків,

передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, можуть бути застосовані до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, в інтересах потерпілого від нього, в межах кримінального провадження [94]. Отже, заслуговує підтримки твердження О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, згідно з яким наявність різних можливостей щодо застосування таких заходів та різних процесуальних порядків їх застосування (у КК, КПК, ЦПК України) збільшує ймовірність того, що ті чи інші з таких заходів, залежно від конкретної ситуації, у разі необхідності, реально будуть вжиті з урахуванням найбільш прийнятного для постраждалої особи засобу захисту від повторення (продовження) насильницької поведінки з боку кривдника [56, с. 48].

Таким чином, у питанні розмежування обмежувальних заходів, нормативно визначених в різних галузях національного законодавства, слід виходити з того, що безпосередньо обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, у додаток до вже зазначеного, характеризуються тим, що:

1) підставою їх застосування є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а не складу іншого кримінального або адміністративного правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) метою їх застосування є примирення з потерпілим саме від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, та попередження повторного вчинення такого кримінального правопорушення на стадії виконання прийнятого судом рішення;

3) кримінально-правові обмежувальні заходи можуть бути застосовані судом кримінальної юрисдикції на строк від одного до трьох місяців, а також за потреби продовжені на інший визначений судом строк, але не більше ніж як на 12 місяців;

4) такі обмежувальні заходи можуть бути застосовані виключно судом на стадії судового розгляду кримінального провадження під час прийняття судом рішення про призначення покарання (ст. 374 КПК України), звільнення

від покарання або звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 284–289 КПК України);

5) адресатом їх застосування є засуджений кривдник, засуджений та звільнений від покарання кривдник, а також кривдник звільнений від кримінальної відповідальності;

6) суб'єктом контролю за виконанням обмежувальних заходів є орган пробації, або командир військової частини, у випадку вчинення кримінального правопорушення військовослужбовцем.

Своєю чергою обмежувальні заходи, передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України, характеризуються тим, що:

1) підставою їх застосування є вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) вони можуть бути застосовані в інтересах потерпілого лише на стадії досудового розслідування у порядку визначеному у ч. 6 ст. 194 КПК України;

3) адресатом їх застосування є підозрюваний або обвинувачений кривдник;

4) згідно з ч. 7 ст. 194 КПК України такі заходи можуть бути застосовані суб'єктом кримінальної юрисдикції на строк не більше двох місяців. Але тут варто зауважити, що загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: а) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої цієї статті; б) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину; в) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. У зв'язку з цим, у разі необхідності строки застосування таких обмежувальних заходів можуть бути продовжені за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому статтею 199 КПК України, якою визначається порядок продовження строку тримання під вартою. У такому разі строк їх застосування за вчинення нетяжкого злочину, тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством, може бути продовжений на певний строк

в межах фактично загального (первинного) строку досудового розслідування та не виключено, що й в межах строку судового розгляду кримінального провадження. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються (ч. 7 ст. 194 КПК України) [94]. Таким чином строки, протягом яких можуть застосовуватися обмежувальні заходи як запобіжні заходи мають свої особливості у порівнянні зі строками застосування обмежувальних заходів як заходів кримінально-правового характеру;

5) до кола обмежувальних заходів як запобіжних кримінально-процесуальних заходів не належить захід у вигляді *«направлення кривдника для проходження пробаційної програми»*. І навпаки, не є кримінально-правовим обмежувальним заходом такий запобіжний обмежувальний захід як *«направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих»*;

6) суб'єктом контролю за виконанням обмежувальних заходів як запобіжних заходів є органи Національної поліції України.

Нарешті, заходи тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, що становлять елементи обмежувального припису як спеціального заходу протидії домашньому насильству згідно з п. 2 ч. 1 ст. 24, п. 1–6 ч. 2 ст. 26, ч. 3–5, 8 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., а також окремих положень Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р., характеризуються тим, що:

1) у цих Законах України до таких заходів, окрім схожих з обмежувальними заходами як заходами кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру, належать: а) *«усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи»*; б) *«заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за*

власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею»;

2) визначені у цих нормативно-правових актах заходи можуть бути застосовані до кривдника лише у разі звернення особи, яка постраждала від домашнього насильства, або її представника до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника у випадках, визначених цими Законами України;

3) рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків;

4) обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців;

5) за заявою визначених законом осіб на підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням згідно з ч. 4 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. або ст. 21-5 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р.;

6) порядок видачі судом обмежувального припису визначається ЦПК України – Глава 13. «Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису», ст. ст. 350-1–350-8;

7) суб'єктом контролю за їх виконанням є уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад.

Насамкінець, зазначимо, що за загальним правилом обмежувальні заходи як заходи кримінально-правового або кримінального процесуального характеру можуть бути застосовані в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, лише щодо суб'єкта такого кримінального правопорушення, який на момент його вчинення досяг 18-річного віку (ч. 2 ст. 91-1 КК України).

У випадку вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, особою, яка на момент вчинення кримінального протиправного діяння не досягла 18-річного віку, одночасно з призначеним покаранням, не пов’язаним з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності чи покарання, до такої особи органом опіки та піклування, а також службою у справі дітей сьогодні можуть бути застосовані певні інші обмежувальні заходи не кримінально-правового чи кримінально-процесуального характеру в порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст. 9) та Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 21-8) [114, с. 273].

Звертання до нормативних приписів вказаних законодавчих актів засвідчує, що, наприклад, згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., до *повноважень органів опіки та піклування* у сфері запобігання та протидії домашньому насильству за участю дитини зокрема належать:

– розгляд у порядку, встановленому законодавством, питань про доцільність відібрання дитини в опікуна (піклувальника), прийомних батьків, батьків-вихователів, про звільнення особи від обов’язків опікуна (піклувальника) дитини, розірвання договору про патронат над дитиною, скасування рішення про влаштування дитини до дитячого будинку сімейного типу або до прийомної сім’ї у разі здійснення домашнього насильства за участю дитини;

– надання згоди на отримання соціальних послуг дитиною-кривдником, якщо батьки, інші законні представники дитини ухиляються від захисту прав та інтересів дитини;

– влаштування дитини в сім’ю патронатного вихователя у разі неможливості проживання дитини зі своїми батьками, іншими законними представниками у зв’язку із вчиненням домашнього насильства за її участі.

Відповідно до ч. 2 цієї статті Закону – до повноважень *служб у справах дітей* у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

– розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів дитини-кривдника;

– прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство за участю дітей, у тому числі повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству;

– інформування дитини-кривдника, її батьків, інших законних представників про права дитини, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися;

– влаштування дитини в центр соціально-психологічної реабілітації дітей, притулок для дітей служби у справах дітей, інші установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб, а також здійснення контролю за умовами її перебування та надання допомоги у разі неможливості проживання дитини зі своїми батьками, іншими законними представниками у зв’язку з вчиненням домашнього насильства за її участі;

– проведення профілактичної роботи з батьками, іншими законними представниками дитини із запобігання домашньому насильству за участю дітей [142].

Згідно зі ст. 21-5 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. постраждала особа або її представник, а також орган опіки та піклування мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника-дитини, в якому можуть бути встановлені один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника-дитини або покладення на нього таких обов’язків. Зважаючи на те, що обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо кривдником є особа, яка не

досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису, до таких заходів, на нашу думку, можуть належати:

– заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

– заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків. Такий обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців. Порядок його видачі судом визначається ЦПК України. Крім того, відповідно до ст. 21-8 цього Закону України до дитини-кривдника також можуть бути застосовані й заходи з коригування їх соціальної поведінки у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. У зв'язку з цим, виконання відповідних заходів стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей. З метою запобігання повторному вчиненню насильства за ознакою статі та забезпечення виконання програми для кривдника дитину-кривдника може бути тимчасово влаштовано до родичів, у сім'ю патронатного вихователя або в установу для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб [141].

Системний аналіз вищенаведених законодавчих положень яскраво засвідчує той факт, що суб'єктом кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути фізична особа будь-якого віку, у тому числі й особа, яка на момент вчинення домашнього насильства, ще не досягла 18-річного віку. Фактично такими суб'єктами, за справедливим зауваженням окремих дослідників, може бути будь-хто: особи будь-якого віку, будь-якої

статі, будь-якого соціально-економічного статусу, раси, етнічного походження, роду занять, рівня освіти чи належності до будь-якої релігійної спільноти [77].

Законодавча заборона можливості застосування судом обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, стосовно неповнолітніх осіб, на наше переконання, виглядає нелогічною та непослідовною не лише з вищенаведених практичних випадків, але ще й з позиції законодавчих приписів ст. 21-8 Закону України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», якими зокрема задекларовано, що у разі притягнення дитини-кривдника до кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства, судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробаційну програму відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України [141]. Тут звичайно ж доречно звернути увагу на те, що не зрозуміло: «Чому законодавець відсилає суб'єкта правозастосовної діяльності саме до п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України?». Як ми вже зазначали, у цій статті нормативно визначені обов'язки, які суд покладає на осіб у випадках вчинення ними інших кримінальних протиправних посягань, тобто тих кримінальних правопорушень, що не пов'язані з домашнім насильством. Але, залишаючи це питання відкритим, все ж таки варто зауважити, що специфіка вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а тим більше ще й вчиненого неповнолітньою особою, вимагає від держави особливого кримінально-правового ставлення до подібних проявів кримінальної активності, у тому числі й у вигляді обов'язку виконання заходів, передбачених пробаційною програмою [139, с. 192]. У зв'язку з цим, ми схильні вважати, що положення ч. 2 ст. 91-1 КК України, має бути уточнене у будь-який спосіб з позиції можливості особливого кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства з боку неповнолітніх кривдників, тим більше, що окремі положення вищенаведених законодавчих актів України безпосередньо орієнтують суб'єкта правозастосовної діяльності здійснювати державне реагування на прояви домашнього насильства з боку неповнолітніх осіб у

напрямі використання інших потенційно можливих заходів кримінально-правового характеру.

Доречно звернути увагу на те, що зокрема за кримінальним законодавством Литовської Республіки державне реагування на прояви домашнього насильства з боку неповнолітніх осіб має особливий обмежувальний й одночасно виховний характер та здійснюється на підставі ст. 87 «Обмеження поведінки особи» [92]. Вищевказане схиляє нас до думки запропонувати на законодавчому рівні закріпити можливість застосування обмежувальних заходів щодо осіб, яким на момент вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, не виповнилося 18-річного віку. У зв'язку з цим, взявши за основу положення ст. 87 КК Литовської Республіки, пропонуємо розділ XV Загальної частини КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» доповнити статтею такого змісту:

«***Стаття … Обмежувальні заходи, що застосовуються до неповнолітньої особи***

У разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, особою, якій на момент його вчинення не виповнилося 18-го віку, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, а також застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім направлення до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, суд може застосувати до неповнолітньої особи один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на неї можуть бути покладені такі обов'язки та заборони:

1) на прохання батьків або опікунів за згодою неповнолітнього пройти повний курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії або венеричної хвороби;

2) заборона відвідувати місця, де можливий негативний вплив на поведінку неповнолітнього, або обмеження в спілкуванні з людьми, які здійснюють на нього негативний вплив;

3) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

4) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітнього, а також рівня його інтелектуального розвитку».

Що стосується інших примусових заходів кримінально-правового характеру, які водночас з обмежувальними заходами складають систему інших кримінально-правових заходів реагування на випадки вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, то зазначимо, що такими можливими заходами є: а) примусові заходи медичного характеру; б) примусове лікування; в) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Згідно з наявною офіційною статистичною інформацією у 2019 р. за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, примусові заходи медичного характеру були застосовані щодо 3 осіб, а у 2020 р. – щодо 4 осіб [71; 72; 151; 152].

Згідно зі ст. 92 КК України примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, у спеціальний лікувальний заклад із метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь. За справедливим зауваженням більшості вітчизняних дослідників зазначені заходи не є покаранням, оскільки вони мають іншу юридичну природу та позбавлені властивостей покарання (ці заходи мають медичний характер і за своїм змістом не містять кари й негативної оцінки). Водночас примусові заходи медичного характеру не є видом звільнення від

кримінальної відповідальності чи звільнення від покарання та його відбування [89, с. 420–421].

У випадку вчинення домашнього насильства примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані переважно щодо кривдників, визнаних неосудними або обмежено осудними особами. Скажімо, факт вчинення ОСОБА_1 суспільно-небезпечного діяння, передбаченого ст. 126-1 КК України, знайшов своє підтвердження в ході дослідження доказів по справі. У зв'язку з цим, Трускавецький міський суд вирішив застосувати до ОСОБА_1, примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до закладу із надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом [200]. Інший подібний приклад. Ухвалою Вінницького міського суду Винницької області задоволено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному провадженні, відомості про яке внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 13.02.2019 р. за № 12019020010000288, відносно ОСОБА_1, у зв'язку із вчиненням ним суспільно-небезпечних діянь, передбачених ч. 1 ст. 125, ст. 126-1 КК України. Зважаючи на це, за вчинення вказаних суспільно небезпечних діянь щодо ОСОБА_1 застосовано примусові заходи медичного характеру у вигляді госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленим наглядом [182].

Отже, з наведених прикладів судової практики вбачається реалізація поза межами кримінальної відповідальності примусових заходів медичного характеру щодо неосудних кривдників, передбачених ч. 3 та 4 ст. 94 КК України. Застосування вказаних примусових заходів медичного характеру здійснено окремо без реалізації водночас з ними будь-яких обмежувальних заходів. Така практика, уявляється, виправданою не лише з огляду на те, що застосування таких примусових заходів медичного характеру, сутністю яких є тримання особи у спеціальних закритих закладах з надання примусової психіатричної допомоги, визначально унеможливлює реалізацію будь-яких обмежувальних заходів, але й зважаючи на те, що для застосування останніх немає правових підстав. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 93 КК України підставою

застосування примусових заходів медичного характеру є вчинення суспільно небезпечного діяння неосудною особою, а обмежувальних заходів – вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

При цьому слід зауважити, що застосування такого медичного заходу як *«надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку»* щодо обмежено осудних кривдників можливе одночасно із призначенням йому покарання та будь-якого одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України. Показовим з цього приводу є такий приклад судової практики. Так, вироком Богородчанського районного суду Івано-Франківської області встановлено, що ОСОБА_2 страждає психічним розладом – розладом особистості та поведінки змішаного ґенезу, внаслідок органічного ураження головного мозку (гідроцефалія, тривала алкогольна інтоксикація). На проміжок часу, що відноситься до інкримінованого йому злочину ОСОБА_2 перебував у стані й перебуває на даний час, при якому не здатний повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними. ОСОБА_2 рекомендовано застосування примусових заходів медичного характеру в амбулаторних умовах. Виявлений експертами психічний розлад обвинуваченого спричиняє зниження контролю за своєю поведінкою та здатністю її регулювати, але при цьому, обвинувачений не позбавлений розуміння протиправності вчинюваних дій. Отже, відповідно до ст. 20 КК України така особа є обмежено осудною, що враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. У зв'язку з цим, судом ОСОБА_2 була визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та йому призначено покарання у вигляді громадських робіт строком на 150 год. Крім того, до ОСОБА_2 були застосовані примусові заходи медичного характеру у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку [24].

Згідно зі ст. 96 КК України примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальні

правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, з метою поліпшення її здоров'я, а також запобігання поширенню наявного у неї захворювання У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах [91, с. 471]. Відповідно до наявної офіційною статистичною інформацією у 2019 р. за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, одночасно з призначеним покаранням примусове лікування було застосовано що однієї особи [71].

Нарешті, під примусовими заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб окремі вітчизняні науковці розуміють передбачені КК України інші відмінні від заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб засоби впливу, що не є покаранням та формою кримінальної відповідальності, але тягнуть негативні для юридичної особи наслідки майнового чи організаційно-правового характеру у випадку ухвалення судом рішення про їх застосування щодо юридичної особи поряд з покаранням, визначеним в обвинувальному вироку суду щодо уповноваженої фізичної особи, яка вчинила від імені та/або в інтересах такої юридичної особи будь-яке із передбачених у пунктах 1, 3–5 ст. 96-3 КК України кримінальне правопорушення, або щодо іншої особи, яка вчинила будь-який із тих кримінальних правопорушень, які вказано у пункті 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, через незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції [84, с. 151–152].

Відповідно до ст. 96-3 КК України у випадку вчинення уповноваженою особою юридичної особи від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156-1, 301-1–303 КК України, до

такої юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового характеру, передбачені ст. 96-7–96-9 КК України.

Таким чином, можливими правовими наслідками кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, які водночас з обмежувальними заходами складають систему кримінально-правових наслідків домашнього насильства, є примусові заходи медичного характеру, примусове лікування та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Окремі різновиди примусових заходів медичного характеру щодо обмежено осудних кривдників, а також примусове лікування щодо осудних кривдників можуть бути реалізовані одночасно з призначенням певних видів обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України. Натомість застосування як примусових заходів медичного характеру щодо неосудних кривдників, так і заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є самостійними іншими негативними наслідками вчиненого кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством.

2.3 Проблеми застосування каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством

Застосування каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, становить діяльність уповноважених суб’єктів щодо прийняття та закріплення у відповідному процесуальному документі рішення про призначення основного та додаткового регламентованого законом примусового або заохочувального чи такого, що заснований на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження засобу впливу [221, с. 94–95].

Вивчення наявної судової практики у провадженнях з кримінальних правопорушень у сфері домашнього насильства показує, що у судів під час

розгляду таких проваджень і вирішення питання про застосування до винних осіб різних за ступенем своєї суворості каральних та інших некаральних заходів кримінально-правового характеру виникають певні проблемні питання. Так, автори одного з моніторингів ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі зазначають, що в окремих кримінальних провадженнях суди кваліфікували факт вчинення домашнього насильства в присутності малолітніх дітей як обставину, що обтяжує покарання. Натомість у багатьох вироках наявні докази того, що діти були свідками домашнього насильства, а отже належать до категорії постраждалих від домашнього насильства. Цей факт ніяк не висвітлювався в мотивувальній чи резолютивній частині обвинувального вироку. Крім того, у низці вироків наявні випадки, коли суди врахували як обтяжуючу обставину вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України), попри те, що дана обставина вже передбачена диспозицією статті 126-1 КК України як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, що є істотним порушенням норм кримінального законодавства [110, с. 25–35].

Показовим з цього приводу є такий приклад судової практики. Так, колегією суддів судової палати у кримінальних справах Чернігівського апеляційного суду зазначено, що місцевий суд дійшов висновку, що дії ОСОБА_1 правильно кваліфіковані за ст. 126-1 КК України. Проте, призначаючи обвинуваченій покарання, місцевий суд, серед іншого врахував як обставини, які обтяжують її покарання – вчинення кримінального правопорушення щодо особи, з якою винна перебуває у сімейних відносинах. Враховуючи, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, у вчиненні якого обвинувачується ОСОБА_1, з об’єктивної сторони характеризується вчиненням умисного систематичного психологічного насильства щодо особи, з якою винна перебуває у сімейних відносинах (у нашому випадку матері), ця обставина не може бути повторно врахована, як

обставина, що обтяжує призначене покарання, а тому підлягає виключенню з мотивувальної частини вироку [187].

Доречно зазначити те, що під час судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з домашнім насильством, не виключені випадки констатації судами обставин, які виключають можливість застосування окремих видів покарань до певної категорії осіб-кривдників. У чинному КК України обставини, які виключають можливість застосування окремих видів покарань, нормативно визначені в деяких нормах його Загальної частини. Зокрема, громадські роботи не можуть бути застосовані до військовослужбовців строкової служби, вагітних жінок, інвалідів I і II групи, осіб, що досягли пенсійного віку (ч. 3 ст. 56 КК України). Виправні роботи не можуть бути застосовані до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, осіб, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 57 КК України). Арешт не може бути застосований до вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 3 ст. 60 КК України). Обмеження волі не може бути застосовано до військовослужбовців строкової служби, вагітних жінок, інвалідів I і II групи, осіб, що досягли пенсійного віку (ч. 3 ст. 61 КК України). Отже, покарання у вигляді громадських та виправних робіт, арешту та обмеження волі у відповідних конкретних ситуаціях не можуть бути застосовані до певної категорії спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (військовослужбовців, вагітних жінок, інвалідів I і II групи, осіб, що досягли пенсійного віку і т. ін.).

У юридичній літературі зазначається, що обставини, які виключають застосування покарань, – це визначені у КК обставинами, які з огляду на соціальні, юридичні чи інші чинники унеможливлюють або роблять

недоцільним чи неефективним застосування певного виду покарання до певної категорії осіб. Дослідники, які їх виділили серед різноманіття кримінально-правових явищ, вважають, що наявність таких обставин під час призначення покарання свідчить про безкарність певних осіб, і це не можна визнати виправданим. У зв'язку з цим, ними пропонується доповнити КК статтею 66-1, у частині першій якої безпосередньо визначити обставини, які виключають застосування покарання певного виду, а в частині другій закріпити правило, згідно з яким у випадку, якщо за результатами розгляду справи суд дійде висновку, що необхідним і достатнім для виправлення особи та попередження нових кримінальних правопорушень є покарання, застосування якого виключається, то відповідно він призначає це покарання із заміною його за правилами, передбаченими в частині першій статті 72 КК України, на те покарання, яке можливо застосувати за наявних обставин [5, с. 180–182].

Вочевидь, подібна пропозиція не позбавлена логіки. Водночас вона навряд чи заслуговує на підтримку. Річ у тім, що заміна покарання за своєю суттю, як ми вже зазначали, є корегуванням покарання. Це означає, що заміна покарання відбувається у ситуаціях, коли будь-який вид основного покарання, призначеного вироком суду, заміняється засудженому іншим, але більш м'яким видом покарання відповідно до ст. 51 КК України [127, с. 421]. Інакше кажучи, заміна покарання можлива лише тоді, коли покарання вже призначено або його призначення є потенційно можливим. Натомість у запропонованому авторами варіанті пропонується фактично призначати більш м'яке покарання у випадках, коли визначально призначення основного покарання з огляду на соціальні, юридичні чи інші чинники є недоречним, недоцільним чи неефективним. У зв'язку з цим, не зовсім зрозуміло, чому дослідники подібні ситуації оцінюють негативно. Наявність обставин, які виключають застосування окремих видів покарань, дійсно засвідчують безкарність певних осіб, але така безкарність, принагідно зауважимо, обумовлена насамперед недоцільністю чи неефективністю застосування певного виду покарання до визначеної законом категорії осіб, а не будь-якими прогалинами законотворення. У разі, якщо

безкарність певних осіб обумовлена іншими причинами, у тому числі й недосконалістю процесу законотворчої діяльності, то очевидно, що відповідне законодавче положення, що закріплює неможливість призначення окремим категоріям осіб певного основного виду покарання, необхідно переглянути та, можливо, виключити з тексту кримінального закону. Отже, якщо призначення покарання є недоцільним чи неефективним щодо певної категорії осіб, то навряд чи є доцільним призначення шляхом заміни цим особам іншого покарання навіть за умови, що воно є більш м'яким.

З цього приводу доречно звернути увагу на те, що у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» вищою судовою інстанцією надаються певні орієнтири виходу із ситуацій, коли під час призначення покарання наявні обставини, які унеможливлюють його призначення. Зокрема у цьому пункті зазначається, що суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, повинен постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання. Отже, за наявності обставин, які виключають можливість призначення певного покарання щодо певної категорії осіб, суди мають реалізувати щодо таких осіб передбачені законом положення про звільнення їх від призначення покарання [146; 216, с. 179–183].

Не можна не звернути увагу й на те, що згідно з ч. 1 ст. 91-1 КК один або декілька обмежувальних заходів можуть бути покладені на засудженого в інтересах потерпілого *від злочину*, пов'язаного з домашнім насильством. Зі змісту цієї частини статті вбачається, що один або декілька обмежувальних заходів в інтересах потерпілого *від кримінального проступку*, пов'язаного з домашнім насильством, вже не можуть бути покладені на засудженого одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від покарання чи навіть кримінальної відповідальності. Відповідно

до ч. 4 ст. 91-1 КК України контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, в разі вчинення *злочину* військовослужбовцем здійснює командир військової частини. Отже, обмежувальні заходи можуть бути покладені на засудженого в інтересах потерпілого *від злочину, пов'язаного з домашнім насильством*, попри те, що *кримінальним проступком, пов'язаним з домашнім насильством*, згідно з ч. 2 ст. 12 КК України є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого визначене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Зазначимо, що така позиція законодавця не зрозуміла не лише з огляду на те, що кримінальні протиправні діяння, пов'язані з домашнім насильством, можуть мати форму не лише злочину, але й форму кримінального проступку як окремої категорії кримінального правопорушення. Вона фактично є алогічною, оскільки призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, за вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, фактично ставить на один рівень за ступенем суспільної небезпечності такий злочин з кримінальним проступком, пов'язаним з домашнім насильством, наслідком вчинення якого просто не може бути покарання, пов'язане з позбавленням волі.

Серед низки кримінальних правопорушень кримінальні проступки, пов'язані з домашнім насильством, становлять суспільно небезпечні протиправні діяння, передбачені ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129, ч. 1 ст. 150, ч. 1, 2 ст. 154, 164, 165, 195, ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 302 КК. У зв'язку з цим, буквальне тлумачення ч. 1 ст. 91-1 КК України фактично унеможливлює їх застосування щодо вказаних різновидів кримінальних протиправних посягань. Однак в судовій практиці можна зустріти ігнорування цього законодавчого припису. Так, вироком Тростянецького районного суду Вінницької області від 26.11.2020 ОСОБА_1 визнана винною у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, та їй призначено покарання у вигляді ста п'ятдесяти годин громадських робіт.

Одночасно з призначеним покаранням до ОСОБА_1 застосовані обмежувальні заходи строком на 2 (два) місяці у вигляді: 1) заборони перебувати в місці спільного проживання з ОСОБА_2; 2) заборони наближатися на визначену відстань у 50 метрів до місця, де потерпіла ОСОБА_2 постійно проживає [42].

Отже, висловлюючи своє ставлення до наявної, хоча й поодинокої судової практики, належить зазначити, що вона навряд чи може бути оцінена як негативна. Що ж стосується вищенаведеної нормативної визначеності підстави застосування обмежувальних заходів, то ми схильні її певну алогічність пов'язувати передусім з технічними недоліками, які мимоволі виникли під час запровадження у кримінальне законодавство України інституту кримінальних проступків як окремої категорії кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим, вважаємо доречним запропонувати законодавцю уточнити диспозицію ч. 1 і 4 ст. 91-1 КК України та викласти її в такій редакції: «1. В інтересах потерпілого *від кримінального правопорушення,* пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, … .

4. Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює …, а в разі вчинення *кримінального правопорушення* військовослужбовцем – командир військової частини».

З огляду на те, що обмежувальні заходи, таким чином, можуть бути застосовані в інтересах потерпілого не лише від злочину, але й від кримінального проступку, пов'язаного з домашнім насильством, хотілося б звернути увагу на таке. Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції здійснюється у спрощеному порядку, передбаченому статтями 381 та 382 цього Кодексу, тобто суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорює встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акту за його відсутності. Тобто за наявності

вказаних підстав кримінальне провадження розглядається без виклику обвинуваченого у судове засідання.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 532, ч. ч. 1, 2 ст. 535 КПК України набрання вироком суду законної сили пов'язується з закінченням строку на апеляційне оскарження. Отже, про прийняття відповідного судового рішення у такому разі обвинувачений повідомляється в порядку, визначеному ч. 4 ст. 382 КПК України, тобто не пізніше дня, наступного за днем його ухвалення, копія такого рішення надсилається йому поштою. При цьому, згідно з ч. 1 ст. 394 КПК України вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому статтями 381 та 382 цього Кодексу, не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Інакше кажучи, в апеляційному порядку може бути оскаржена тільки міра покарання, призначена судом, з чим здебільшого і не погоджуються сторони кримінального провадження. Однак, відповідно до ч. 3 ст. 395 КПК, якщо вирок було ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, в порядку, передбаченому статтею 382 цього Кодексу, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення. Зважаючи на це, постає питання добросовісності учасників кримінального провадження щодо отримання копії вироку, ухваленого в порядку спрощеного провадження. Ризик можливості майбутнього засудження особи має наслідок ухилення цієї особи від отримання копії вироку суду. Дуже часто такий наслідок, з огляду на наявну судову практику, спостерігається у провадженнях як раз, пов'язаних з домашнім насильством. При цьому кримінальні процесуальні норми не містять правил примусового вручення судового рішення.

Зважаючи на викладене, доки обвинувачений не отримає копію вироку, постановленого за правилами спрощеного провадження, при розгляді кримінального провадження щодо кримінального проступку, пов'язаного із

домашнім насильством, не починається відлік строку на апеляційне оскарження і, відповідно, такий вирок не набирає законної сили. Як наслідок, неможливе звернення такого вироку до виконання, а відтак досягнення тих завдань і цілей, що стоять перед кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством. У зв'язку з цим, у випадках ухилення особи, щодо якої ухвалений обвинувальний вирок суду, від отримання нею копії такого вироку суду цікавим з позиції можливості його запозичення, як ми зазначали у більш ранніх своїх публікаціях, є досвід законодавчого врегулювання подібних ситуацій у кримінальному процесуальному законодавстві Республіки Молдова. Так, відповідно до ст. 404 Кримінального процесуального кодексу Республіки Молдова учасник процесу, який був відсутній як при розгляді справи, так і при проголошенні вироку і не був сповіщений через різні причини про винесення вироку, має право подати апеляційну скаргу і з пропуском строку, але не пізніше ніж в 15 денний строк після початку виконання покарання або стягнення матеріальної шкоди. Пропуск строку на подачу апеляційної скарги не зупиняє виконання вироку, тобто фактично він набуває законної сили. При цьому вже остаточно вирок набуває законної сили після спливу 15 днів після початку його виконання [170; 213, с. 51–54]. Корисними тут також можуть бути і положення ч. 5 та 6 ст. 242 ЦПК України. Отже, ч. 3 ст. 395 КПК України може бути доповнене абзацом третім, положення якого мають такий зміст: «*У разі ухилення особи, щодо якої ухвалений обвинувальний вирок суду, від отримання нею копії судового рішення, днем отримання копії судового рішення є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, яка зареєстрована у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншої адреси*».

Доречно звернути увагу й на те, що окремими вітчизняними науковцями пропонується диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення зокрема кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України

«Домашнє насильство». Авторами пропонується цю статтю викласти в такій редакції: «*Стаття 126-1. Домашнє насильство*

1. Домашнє насильство, тобто умисний дискримінаційний вплив фізичного, сексуального, психічного чи економічного характеру, що призвів до фізичних або психічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілого, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Домашнє насильство, вчинене щодо двох чи більше осіб або неповнолітньої особи, або вчинене особою, яка має судимість за цей злочин, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Примітка. Домашнє насильство, передбачене цією статтею, вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа» [48, с. 24–26].

Позитивно сприймаючи подібні доктринальні пропозиції з позиції поділу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, на злочин та кримінальний проступок зазначимо, що санкцію ч. 1 ст. 126-1 КК України доцільно доповнити такими видами основних покарань як штраф у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та виправні роботи на строк до одного року.

Уже цитовані нами автори моніторингу ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі звертають також увагу й на переважаюче застосування більш м'яких покарань за факти вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім

насильством. На думку дослідників, це можна пояснити тим, що в більшості випадків підсудний повністю визнає свою вину, а потерпіла особа зазвичай не наполягає на застосуванні суворішого покарання, пов'язаного з обмеженням чи позбавленням волі. Разом із тим, за відсутності належної оцінки доказів (розгляд провадження в порядку ст. 349 КПК або при затвердженні угоди про примирення) суд не завжди може об'єктивно оцінити суспільну небезпеку діяння та обсяг шкоди, завданої потерпілій особі. Тому застосовувані санкції можуть не завжди бути обґрунтованими та пропорційними. Так, в одному випадку суд, застосувавши ст. 69 КК України, призначив покарання у вигляді штрафу в розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700 гривень). Ще в одному випадку суд застосував покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ст. 126-1 КК України, а саме 100 годин громадських робіт. При цьому, обираючи таку міру покарання, суд не послався на ст. 69 КК України та не навів достатньо вагомі обставини, які б дозволили застосувати таке покарання [110, с. 37–38]. Отже, під час призначення більш м'якого покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, належить виходити з того, що його призначення на підставі ст. 69 КК України є можливим у такому разі лише за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного та належного мотивування такого рішення судом в обвинувальному вироку.

Не можна не звернути увагу й на проблему застосування штрафу як виду основного або додаткового покарання за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. У підрозділі 2.1 цього дослідження ми звертали увагу на те, що порядок виконання цього виду покарання врегульований у ст. 26–28 КВК України. Однак, ми схильні погодитися з тими вітчизняними науковцями, які звертають увагу на те, що положення чинного кримінально-виконавчого законодавства України не відповідає сучасним трендам кримінально-виконавчої політики [84, с. 147].

Значна кількість положень чинного КВК України не відповідає сучасним реаліям суспільного життя. Зокрема, скажімо, згідно з чинною редакцією ч. 1 ст. 26 КВК України засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це *кримінально-виконавчій інспекції* за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу. Однак, кримінально-виконавчих інспекцій як таких вже декілька років не існує. На заміну їм «прийшли» органи пробації. Але й в сучасній діяльності органів пробації під час виконання ними судових рішень про призначення покарання у вигляді штрафу виникають суттєві проблеми. Зокрема, загальне виконання призначеного судом покарання у вигляді штрафу сьогодні здійснюється на підставі Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 27.04.2018 № 1301/5 [136]. Згідно з цим Порядком виконання штрафу здійснюється органом пробації, який водночас не має повноважень для примусового стягнення призначеної судом суми штрафу. Отже, реальність виконання покарання у вигляді штрафу у будь-якому розмірі як основного чи додаткового покарання за відсутності добровільності в його виконанні (у місячний строк після набрання судовим рішенням законної сили через повідомлення про це орган пробації шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу) є мінімальним, якщо не сказати більше взагалі нездійсненим. Ми свідомі того, що п. 9 Порядку встановлено, що якщо засуджений не з'явився до органу пробації та не підтвердив сплату штрафу шляхом пред'явлення документа після закінчення місячного строку від набрання судовим рішенням законної сили, орган пробації надсилає подання до суду, який виніс судове рішення, для вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону. Однак, у такому разі вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу вказаними видами покарань лише засвідчує очевидну нездійсненність

виконання покарання у вигляді штрафу і покладає на суд додаткові вимоги щодо призначення нових видів покарань через заміну штрафу, що іноді може бути також нездійсненим, з огляду на нормативне визначення певних санкцій за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, та вищенаведені обставини, що унеможливлюють призначення певних видів покарань. Отже, очевидно, що положення хоча б вказаного Порядку мають бути якнайшвидше уточненні уповноваженими суб'єктами нормотворчої ініціативи та діяльності в частині регламентації примусового стягнення призначеної судом суми штрафу за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й пов'язаного з домашнім насильством. У зв'язку з цим, з позиції «de lege ferenda» пропонуємо п. 9 Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 27.04.2018 № 1301/5 доповнити положенням такого змісту: «*9. Якщо … , лише після вжиття заходів з примусового виконання рішень у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження»*.».

Окремо хотілося б звернути увагу й на таке. Згідно з ч. 1 ст. 91-1 КК України обмежувальні заходи в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, як ми вже неодноразово зазначали, можуть бути застосовані одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Так, наприклад, вироком Жовківського районного суду Львівської області від 04.06.2020 ОСОБА_1, визнана винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та йому призначено покарання у вигляді громадських робіт на строк 160 (сто шістдесят) годин. Відповідно до ст. 91-1 КК України в інтересах потерпілої від злочину особи, до ОСОБА_1 було застосовано обмежувальний захід у вигляді заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, на строк 1 (один) місяць [33].

Застосування інших обмежувальних заходів, зокрема у вигляді направлення для проходження програми для кривдників та пробаційної програми, а також у вигляді заборони наближатися на визначену відстань до місця (зокрема 10 метрів), одночасно із призначеним покаранням у вигляді громадських робіт може бути представлено вироком Трускавецького міського суду Львівської області від 12.08.2020, вироком Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 04.06.2019, вироком Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 12.05.2020 тощо [43; 29; 38].

Очевидно, що з наведеної або, можливо, іншої судової практики випливає, що виконання вказаних обмежувальних заходів застосованих одночасно із призначеним покаранням у вигляді штрафу, громадських або виправних робіт має здійснюватися власне в процесі виконання цих видів покарань. Водночас в якому порядку мають виконуватися обмежувальні заходи, призначені одночасно з такими покараннями як арешт та обмеження волі не зовсім зрозуміло. З одного боку, вказані види покарань є покараннями, що не пов’язані з позбавленням волі. З іншого боку, виконання покарання, скажімо, у вигляді арешту, як ми вже зазначали, здійснюється шляхом тримання на протязі від одного до шести місяців засудженого в умовах ізоляції, що фактично унеможливлює виконання обмежувальних заходів протягом відбування цього основного виду покарання. Не виключено, що певні труднощі з виконанням обмежувальних заходів можуть виникнути і під час відбування покарання у вигляді обмеження волі. Не можна знайти відповіді на це питання і в судовій практиці. Так, вироком Макарівського районного суду Київської області від 04.12.2020 ОСОБА_1 визнана винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, та йому призначено покарання у вигляді арешту строком 2 (два) місяці. Відповідно до ст. 91-1 КК України до ОСОБА_1 застосовані обмежувальні заходи у виді заборони перебувати у місці спільного проживання з особами, які постраждали від домашнього насильства строком три місяці [36]. Вироком Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської

області від 02.04.2019 до засудженого кривдника одночасно із призначеним покаранням у вигляді арешту застосований обмежувальних заходів у вигляді направлення для проходження програми для кривдників та пробаційної програми [29]. Вироком Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16.11.2020 ОСОБА_1 визнана винуватою у пред'явленому обвинуваченні за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України та їй призначено покарання у виді обмеження волі строком на 2 (два) роки. На підставі п. п. 1, 5 ч. 2 ст. 91-1 КК України, до засудженого застосовані обмежувальні заходи строком на 3 (три місяці) у вигляді заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, а також направлення його для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [39].

Отже, у питанні виконання обмежувальних заходів під час відбування покарань у вигляді арешту та обмеження волі, слід виходити з того, що обмежувальні заходи у разі їх призначення одночасно з арештом повинні виконуватися тільки після відбуття цього виду основного покарання, а у разі їх призначення одночасно з обмеженням волі можуть здійснюватися як під час його відбування, так і після закінчення строку його відбування. Тут доречно звернути увагу на те, що вказане питання певним чином вирішено у ч. 3 ст. 3.6.6. «Застосування обмежувальних заходів» проєкту нового КК України. Так, у ч. 3 цієї статті Проєкту вказано, що у разі призначення особі покарання у виді обмеження свободи пересування чи арешту обмежувальні засоби поширюються на весь час відбування цього покарання і, крім цього, на строк, визначений судом відповідно до частин 3 або 4 статті 3.6.5 цього Кодексу. Строк обмежувальних засобів у такому разі обчислюється з моменту закінчення відбування обмеження свободи, пересування чи арешту» [149].

Не можна не звернути увагу й на те, що окремими вітчизняними науковцями зазначається про те, що санкція ст. 126-1 КК України значно слабкіша, ніж санкція за аналогічні дії щодо сторонньої особи та це нівелює значення такої норми. Тоді як за катування (ст. 127 КК України) передбачено

покарання у вигляді позбавлення волі від двох до п’яти років. Аналогічною є й санкція стосовно доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній чи іншій залежності від винного (ч. 2 і 3 ст. 120 КК України) [10, с. 244]. З такою позицією ми погодитися не можемо. Річ у тім, що кримінальним правопорушенням, пов’язаним з домашнім насильством, як ми вже неодноразово зазначали, є не лише власне кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України. «Катування» (ст. 127 КК України), як і «Доведення до самогубства» (ст. 120 КК України) за умови вчинення таких протиправних посягань у ситуаціях, коли різні форми домашнього насильства є обставинами, що обтяжують покарання (п. 6, 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України), також постають у вигляді подібних кримінальних правопорушень. А тому ступінь суворості їх санкцій у порівнянні з покаранням за вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) очевидно, що є різною. У такому разі домашнє насильство є не спеціальним складом щодо цих складів кримінальних правопорушень, а окремим різновидом групи складів кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством.

Окремої уваги заслуговує й питання контролю за виконанням обмежувальних заходів. Так, І. Брус зазначає, що застосування санкцій щодо порушників з точки зору реального захисту осіб, потерпілих від домашнього насильства, є менш значним, ніж, наприклад, забезпечення виконання застосованого обмежувального заходу та припинення або профілактика його порушення. Інакше кажучи, держава має сформувати не тільки механізм дієвого та ефективного захисту прав людини, а й забезпечити його безперебійне функціонування, контролюючи виконання приписів, які стосуються, наприклад, обмежувальних заходів [20, с. 117–118].

З цього приводу, О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк підкреслюють, що кривдник може бути направлений судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року. У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб’єкти, відповідальні за виконання програм

для кривдників (а саме, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування), надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції для вжиття відповідних заходів. Притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму. За непроходження програми для кривдників, а також невиконання обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів передбачено кримінальну відповідальність у ст. 390-1 КК [56, с. 51].

Отже, суб'єктом контролю за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, можуть бути не лише орган пробації або командир військової частини, як це зазначено у ч. 4 ст. 91-1 КК України, але й суб'єкти, що відповідальні за виконання програм для кривдників – місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, хоча це й не безпосередньо не передбачено ч. 4 ст. 91-1 КК України.

При цьому, І. Брус, аналізуючи положення ст. 14 Закону України «Про пробацію» в аспекті суб'єктів контролю за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, зазначає, що в чинній редакції цієї статті закону відсутній фактичний суб'єкт, до якого згідно з рішенням суду застосовуються обмежувальні заходи, – особа, яка вчинила домашнє насильство, що навряд чи виправдано. Крім того, проблемні аспекти існують також і щодо іншого суб'єкта контролю за поведінкою засуджених-військовослужбовців, до яких застосовано обмежувальні заходи, – командира військової частини. Рій у тім, що в чинному КК та КПК України фактично відсутні положення, які б сприяли б вирішенню питання про встановлення порядку та змісту такого контролю. Ця ситуація наводить на думку, що фактично вимога законодавства про контроль за поведінкою військовослужбовця, до якого застосовано обмежувальні заходи, має декларативний характер. Отже, належить погодитися з дослідницею в тому, що у чинному законодавстві України, на жаль, можна спостерігати відсутність узгоджених норм у питанні контролю за виконанням обмежувальних заходів,

застосованих щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, і це не дає в повному обсязі супроводжувати виконання рішень суду щодо застосування відповідних обмежувальних заходів [20, с. 119–121]. Зауважимо, що в проєкті нового КК України, а саме в ст. 3.6.6. «Застосування обмежувальних засобів» вказано, що контроль за поведінкою осіб, до яких застосовано обмежувальні засоби, здійснює виключно орган пробації. Отже, питання щодо уточнення положень національного законодавства з приводу контролю за виконанням обмежувальних заходів не втрачає своєї актуальності й обов'язково стане предметом наших подальших наукових розвідок.

У цьому підрозділі дослідження, доречно звернути увагу й на неоднозначну, як на наш погляд, практику застосування за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, одночасно з обмежувальними заходами або без їх застосування такого іншого примусового заходу кримінально-правового характеру як примусове лікування. Так, вироком Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 23.02.2021 ОСОБА_2 визнана винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України і йому призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 (два) роки. Відповідно до ст. 71 КК України при складанні покарань за сукупністю вироків до покарання, призначеного за даним вироком частково приєднано невідбуту частину покарання за попереднім вироком Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 27.07.2020 і остаточно призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 (два) роки 1 (один) місяць із застосуванням до обвинуваченого відповідно до ст. 96 КК України примусового лікування від алкоголізму за місцем відбування покарання [40].

Коментуючи наведений приклад судової практики, зазначимо, що згідно зі ст. 96 КК України примусове лікування може бути застосовано до особи, яка захворіла до вчинення кримінального правопорушення або після його вчинення на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Традиційно до таких хвороб відносять туберкульоз, венеричні захворювання, СНІД та деякі інші хвороби. До них не належать алкоголізм, наркоманія, токсикоманія та

психічні захворювання [91, с. 472]. Отже, застосування Самбірським міськрайонним судом Львівської області до засудженого за вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, примусового лікування від алкоголізму викликає сумнів. Тут варто звернути увагу на те, що окремі дослідники, напроти, вважають, що примусове лікування від алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії повинно застосовуватись як альтернатива покаранню за вчинені кримінальні правопорушення відносно відповідно алко- чи наркозалежних осіб. Основним аргументом щодо необхідності запровадження примусового лікування від алкоголізму або наркоманії в кримінальному праві як альтернативу покаранню, на їх думку, повинна виступати наполеглива спроба суспільства та держави відновити здоровий стан члена суспільства, що вчиняє кримінальні правопорушення, вплинути на його неправомірну поведінку шляхом застосування певних обмежень його прав без будь-якого насилля у прямому розумінні цього слова (тобто, без застосування тортур, сили і т. п.) [150, с. 350, 352]. Отже, проблематика приналежності алкоголізму, наркоманії або токсикоманії не втрачає своєї актуальності й сьогодні, маючи як своїх прихильників, так і супротивників.

З цього приводу, зазначимо, що окремі вітчизняні науковці звертають увагу на те, що згідно зі ст. 53 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 хронічний алкоголізм, наркоманія та токсикоманія є *соціально небезпечними хворобами*, а не *хворобами що становить небезпеку для здоров'я інших осіб*. Останніми є ті хвороби, які є заразливими для оточуючих, оскільки збудник таких хвороб передається від хворої людини до здорової. У зв'язку з цим, доречно визнавати правильною ту судову практику, в якій до засудженого за вчинення кримінального правопорушення примусове лікування від алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії не застосовується, а там де воно все ж таки застосовано, вважається судами вищої інстанції незаконним і підлягає виключенню з обвинувального вироку. Вказана судова практика, до речі, також «присутня» і вже була предметом аналізу окремих вітчизняних науковців. Тому, за

справедливим зауваженням окремих дослідників, застосування примусового лікування від алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії буде відповідати закону лише тоді, коли на законодавчому рівні буде чітко зазначено, що таке лікування може бути застосовано як до осіб, які мають захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, так і до осіб, які мають суспільно небезпечні захворювання [221, с. 273–275].

Тут також окремо хотілося б звернути увагу й на те, що обов'язок *«пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин…»* (п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України), який може бути покладений судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, не є тотожним примусовому лікуванню від алкоголізму, наркоманії чи токсикоманії, за умови безперечно, якщо на законодавчому рівні примусове лікування від цих видів соціально небезпечних хвороб буде визнано таким. Це різні правові явища. На додаток, обов'язок *«пройти курс лікування від … захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб»* (п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України), необхідно відрізняти від примусового лікування «від захворювань, що власне становлять небезпеку для здоров'я інших осіб» (туберкульоз, венеричні захворювання, СНІД, лепру та деякі інші хвороби). Рій у тім, що лікування на підставі п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я [111, с. 226–227]. У зв'язку з цим, такий обов'язок має хоча й вимушений, але добровільний характер та може бути покладений на особу за умови, якщо, по-перше, вона страждає на специфічний різновид захворювань, що підтверджується матеріалами кримінального провадження, і, по-друге, потребує лікування від нього або від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин [114, с. 231].

Висновки до розділу 2

1. Каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства являють собою визначені законом примусові засоби впливу, що полягають у зазнаванні винною особою певних обмежень майнового, фізичного або іншого характеру, які із дотриманням основних засад індивідуалізації покладаються на таку особу обвинувальним вироком суду і виконуються спеціальними державними органами з моменту набрання ним чинності.

2. Система каральних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, зважаючи на загальну систему кримінальних покарань, визначену у ст. 51 КК України, може бути репрезентована наступними різними за ступнем своєї суворості видами покарань: 1) штрафом; 2) позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3) громадськими та виправними роботами; 4) арештом; 5) обмеженням та позбавленням волі; 6) довічним позбавленням волі. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в цьому переліку видів покарань за кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, належить до додаткових видів кримінальних покарань. Всі інші до основних таких видів, що можуть бути застосовані судом альтернативно, із урахуванням загальних засад призначення покарання, передбачених ст. 65 КК України.

3. Кримінальна відповідальність являє собою як негативну оцінку в обвинувальному вироку суду факту вчинення забороненого законом діяння, так й реалізацію державно-владного веління щодо додаткового покладання на винну особу правового примусу у вигляді не лише покарання, але й інших заходів кримінально-правового характеру, змістом яких можуть бути передбачені кримінальним законом обмеження статусу засудженої особи.

4. Обмежувальні заходи, будучи іншими заходами кримінально-правового характеру, у випадку їх реалізації одночасно з призначенням

покарання або звільненням з підстав, передбачених КК України, від покарання, очевидно, що становлять змістовні ознаки кримінальної відповідальності. Такий висновок ґрунтується на тому, що ознаки кримінальної відповідальності не вичерпуються лише обмеженнями прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру, а можуть проявлятися й в інших кримінально-правових наслідках, які можуть характеризуватися одночасним симбіозом як примусу, так і заохочення. Це також дає підстави стверджувати, що, принаймні поки що обмежувальні заходи кримінально-правового характеру мають подвійну правову природу, оскільки, з одного боку, вони можуть бути формою кримінальної відповідальності, а, з іншого, – бути примусовими заходами кримінально-правового характеру, що належать до групи заходів безпеки.

5. Під обмежувальними заходами слід розуміти – інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки, та застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільнення з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання.

6. Метою цих заходів є примирення з потерпілим та запобігання вчиненню кривдником щодо потерпілого нового кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Убезпечення або захист потерпілого від кривдника, мінімізації на певний час взаємодії між кривдником і потерпілим, є сутністю обмежувальних заходів.

7. На підставі аналізу чинного законодавства України обґрунтовано необхідність нормативного закріплення можливості застосування обмежувальних заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх осіб у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

8. Можливість застосування судами обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, передбачена як в КК, так і в КПК України, тобто такі заходи можуть бути застосовані як заходи кримінально-правового, а також кримінального процесуального характеру. Однак, вони все ж таки відрізняються між собою переважно набором таких заходів та підставами й порядком їх призначення. При цьому головна відмінність обмежувальних приписів, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також ЦПК України, від обмежувальних заходів, передбачених в КК та КПК України, полягає в тому, що обмежувальні приписи видаються винятково за ініціативою постраждалої особи. У кримінальному провадженні таке звернення особи не є обов’язковим для застосування обмежувальних заходів.

9. Зроблено висновок, що правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, може бути також й застосування щодо кривдника окремих інших примусових заходів кримінально-правового характеру, а саме: примусових заходів медичного характеру, примусового лікування, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Окремі різновиди примусових заходів медичного характеру щодо обмежено осудних кривдників, а також примусове лікування щодо осудних кривдників можуть бути реалізовані одночасно з призначенням певних видів обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України. Натомість застосування як примусових заходів медичного характеру щодо неосудних кривдників, так і заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є самостійними іншими негативними наслідками вчиненого кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством.

10. Аналіз судової практики та спеціальної літератури засвідчує той факт, що під час вирішення питання про застосування до винних осіб різних за ступенем своєї суворості каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у судів іноді виникають певні

проблеми, пов’язані з ігноруванням фактів вчинення домашнього насильства в присутності малолітніх дітей як обставини, що обтяжує покарання, а також навпаки врахування факту вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, як обставини, що обтяжує покарання, попри те, що ця обставина вже є конструктивною ознакою диспозицією ст. 126-1 КК України.

11. Під час розгляду таких проваджень й особливо при вирішенні питання про призначення покарання не виключені випадки наявності обставин, які виключають можливість застосування певних видів таких покарань до певних категорій винних осіб. У разі наявності подібних ситуацій вищою судовою інстанцією рекомендовано замість неможливості призначення певного виду покарання здійснювати заміну відповідних каральних заходів кримінально-правового характеру на окремі некаральні такі заходи та ухвалювати обвинувальні вироки зі звільненням їх від покарання.

12. У суді першої інстанції провадження щодо будь-яких кримінальних проступків, у тому числі й пов’язаних з домашнім насильством, здійснюється у спрощеному порядку. Виконання вироку суду за результатами спрощеного порядку, будучи можливим після набрання вироком суду законної сили, не завжди може бути реально здійснено, оскільки набрання чинності таким вироком пов’язується з обов’язковим його врученням підсудному. Водночас ризик можливості майбутнього реального зазнавання особою обмежень особистого, майнового або іншого характеру має наслідок ухилення цієї особи від отримання копії вироку суду. Своєю чергою норми КПК України не містять правил примусового вручення судового рішення. У зв’язку з цим, кримінальне процесуальне законодавство в цьому аспекті доцільно уточнити.

13. Під час призначення більш м’якого покарання, не пов’язаного з позбавленням волі, за вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, належить виходити з того, що його призначення на підставі ст. 69 КК України є можливим у такому разі лише за наявності кількох

обставин, що пом’якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного та належного мотивування такого рішення судом в обвинувальному вироку.

14. Реальність виконання покарання у вигляді штрафу у будь-якому розмірі як основного чи додаткового покарання за відсутності добровільності в його виконанні (у місячний строк після набрання судовим рішенням законної сили через повідомлення про це орган пробації шляхом пред’явлення документа про сплату штрафу) є мінімальним. У зв’язку з цим, окремі положення Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу мають бути уточненні уповноваженими суб’єктами нормотворчої ініціативи в частині регламентації примусового стягнення призначеної судом суми штрафу за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й пов’язаного з домашнім насильством.

15. У питанні виконання обмежувальних заходів під час відбування покарань у вигляді арешту та обмеження волі, слід виходити з того, що обмежувальні заходи у разі їх призначення одночасно з арештом повинні виконуватися тільки після відбуття цього виду основного покарання, а у разі їх призначення одночасно з обмеженням волі можуть здійснюватися як під час його відбування, так і після закінчення строку його відбування.

16. У результаті проведеного дослідження у цьому розділі дисертації пропонується низка інших змін у чинне законодавство України.

РОЗДІЛ 3
ІНШІ ЗАОХОЧУВАЛЬНІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1 Звільнення від покарання з обмеженням статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

Звільнення від покарання за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого суб'єкта-кривдника, як і звільнення від покарання за будь-які інші прояви кримінальної протиправної поведінки особи, має важливе значення у протидії злочинності у цілому, оскільки часто, як зазначається в спеціальній літературі, досягнення цілей, які стоять перед антикримінальним законом, можливе також й без відбування покарання. У визначених таким законом випадках його подальше відбування може стати зайвим, неефективним та, як наслідок, таким, що може зашкодити процесам ресоціалізації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [91, с. 423].

У зв'язку з цим, з'ясування зокрема змісту поняття звільнення від покарання за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника, а також виокремлення його видів варто розпочати зі встановлення безпосередньо змісту поняття звільнення від покарання як такого.

Заначимо, що у КК України звільнення від покарання нормативно визначено в розділі XII його Загальної частини, що має назву «Звільнення від покарання та його відбування». З цього приводу О. П. Горох зазначає, що вислів «звільнення від покарання» законодавець використовує в декількох значеннях, а саме в аспекті: 1) засудження без призначення покарання (ч. 4 і 5 ст. 74 та ін. КК України); 2) засудження з призначенням покарання, але звільненням від покарання на стадії ухвалення вироку (ч. 2 ст. 84 КК України);

3) звільнення від призначеного покарання після закінчення іспитового строку (ч. 1 ст. 78 КК України); 4) звільнення від призначеного покарання на стадії виконання вироку (ч. 2 ст. 74, ч. 1–3 ст. 84 КК України). Своєю чергою, під звільненням від відбування покарання законодавець теж розуміє різні кримінально-правові поняття, а саме: 1) випадки ухвалення судом рішення про тимчасове невиконання призначеного покарання з певною умовою протягом певного строку (ст. 75, 79, 104 КК України); 2) випадки незастосування призначеного судом покарання (ч. 5 ст. 72, ст. 80, 106, 86 КК України); 3) випадки ухвалення рішення про звільнення засудженої особи від подальшого відбування покарання, яке вже виконується щодо неї за вироком суду (ст. 81, 107, 83, ч. 1–2 ст. 84, ст. 86, 87 КК України) [51, с. 64–65].

У питанні розуміння нормативно визначених у розділі XII Загальної частини КК України висловів «звільнення від покарання та його відбування» ми схильні, у першу чергу, підтримати тих науковців, які вважають, що в законі та науковому спілкуванні краще використовувати термінологічний зворот «звільнення від покарання», замість «звільнення від покарання та його відбування», що лише заплутує уявлення суб'єкта правозастосовної діяльності про дійсну суть цього правового явища. Водночас з приводу власне його змістовного розуміння, хотілося б зазначити таке. На думку окремих вітчизняних дослідників під звільненням від покарання слід розуміти реалізацію судом свого повноваження за наявності підстав та умов, передбачених КК України, повністю або частково припинити виконання вже призначеного особі обвинувальним вироком покарання. Інакше кажучи, під звільненням від покарання належить розуміти випадки, коли особу засуджено обвинувальним вироком суду з визначенням виду і міри покарання, від яких вона повністю або частково, безумовно або за певних умов, обов'язково або на розсуд суду звільняється [227, с. 113].

Достатньо поширеним у теорії кримінального права є також і визначення звільнення від покарання як відмови держави від застосування покарання до особи, яку обвинувальним вироком суду було визнано винною у вчиненні

кримінального правопорушення [91, с. 423; 89, с. 382]. Розвиваючи надалі такий підхід О. П. Горох зазначає, що звільнення від покарання полягає у відмові держави на підставі положень кримінального закону і в порядку, передбаченому КПК та КВК України, від призначення засудженій особі покарання, застосування щодо неї покарання під час ухвалення вироку або під час його виконання, подальшого відбування призначеного покарання, а також виконання покарання у визначеному вироком суду виді та межах [51, с. 65]. Спільним для такого розуміння цього правового явища є те, що дослідниками звільнення від покарання визначально визначається через відмову від застосування щодо засудженої особи покарання під час ухвалення або виконання обвинувальному вироку. З приводу цього, В. М. Куц, А. М. Ященко та Р. І. Брящей зауважують, що звільнитися від покарання можна лише після його призначення судом, тому, традиційне уявлення про звільнення від покарання як про відмову від його застосування є алогічним, адже відмовитися можна лише від того, що ще не настало. Отже, звільнення і відмова – це різні явища, які неможливо визначити одне через інше. Відмова – це відсутність покарання в обвинувальному вироку суду, а звільнення – це повне або часткове невиконання призначеного судом покарання. У зв'язку з цим, коли мова йде про засудження особи без призначення в обвинувальному вироку покарання, то йдеться не про звільнення від покарання, а про відмову від покарання, під якою розуміється реалізація повноваження суду за наявності передбачених КК України підстав та умов не призначати покарання особі, засудженій за вчинення кримінального правопорушення (ч. 4 і 5 ст. 74 та ч. 2 ст. 84 КК України) [227, с. 113].

Коментуючи останню доктринальну позицію, зазначимо, що етимологія слова звільнення походить від латинського «exemptio», що означає «добувати». Водночас за даними Королівської іспанської академії, слово «звільнений» – це прикметник, значення якого – «вільний» або «вільний від чогось» [67]. Крім того, згідно з тлумачним словником української мови слово «звільнення», що є дією за значенням «звільнити», «звільняти», означає випускати кого-небудь з-

під арешту, з в'язниці і т. ін.; давати волю чи позбавляти кого-небудь чогось обтяжливого або зайвого, небажаного у майбутньому [2]. Своєю чергою, таке формулювання як «позбавляти кого-небудь чогось обтяжливого або зайвого, небажаного у майбутньому» є ні чим іншим, як, власне, роз'ясненням слова «відмова», що є за значенням слова «відмовляти», «відмовлятися» [45]. Отже, вищенаведена критика науковців щодо традиційного уявлення про звільнення від покарання як про «відмову від його застосування» виглядає сумнівною й навряд чи виправданою, адже звільнитися можна як і *від того, що вже настало*, так і *від того, що ще не настало*. У зв'язку з цим, звільнення і відмова – це не різні явища, які неможливо визначити одне через інше. Навпаки, не призначення покарання (відмова), як і повне або часткове невиконання призначеного судом покарання – це окремі дві складові ознаки, що з різних сторін характеризують таке правове явище як звільнення від покарання. Тому, уявляється, що близькі до більш точного уявлення про звільнення від покарання ті вітчизняні науковці, які, наприклад, під звільненням від покарання розуміють: 1) випадки, коли обвинувальним вироком особа визнається винною у вчиненні протиправного посягання, але покарання їй або взагалі не призначається, або призначене покарання, за встановленими у законі підставами, виконанню не підлягає, або від повного або часткового відбування його вона звільняється [127, с. 401, 406]; 2) або випадки незастосування судом до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, покарання чи припинення подальшого його відбування [128, с. 373]. Тут також варто зауважити, що в останньому варіанті розуміння звільнення від покарання його автор у своїх більш пізніх наукових публікаціях зазначає, що заміна покарання на більш м'яке покарання ні в якому разі не може бути проявом звільнення від покарання. Обґрунтовується така позиції тим, що заміна покарання є самостійним щодо звільнення від покарання чи звільнення від відбування призначеного покарання кримінально-правовим явищем. За своєю кримінально-правовою природою це явище не може претендувати на статус самостійної форми кримінальної відповідальності, оскільки стосуються першої

форми кримінальної відповідальності – покарання. Тому його слід розуміти як своєрідне урізноманітнення зовнішнього прояву саме цієї форми кримінальної відповідальності, а не звільнення від покарання. У сучасній кримінально-правовій літературі заміну покарання справедливо ще іменують як «корегування призначеного покарання» [129, с. 17–18].

Таким чином, під звільненням від покарання за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого суб'єкта-кривдника слід розуміти реалізацію судом свого повноваження, за наявності передбачених КК України підстав, не призначати суб'єкту кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, покарання або повністю чи частково припинити виконання вже призначеного обвинувальним вироком покарання та одночасно покласти на нього виконання примусових інших заходів кримінально-правового характеру, змістом яких є певні обов'язки, заборони або обмеження щодо реалізації його прав і свобод. Як правове явище таке звільнення від покарання характеризується наступними ознаками:

1) передумовою цього варіанту звільнення є вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) таке звільнення здійснюється судом на стадії ухвалення вироку або його виконання шляхом прийняття рішення, викладеного у формі вироку або ухвали;

3) воно полягає або у не призначенні суб'єкту-кривднику на стадії ухвалення вироку покарання взагалі, або у повному чи частковому припиненні виконання вже призначеного обвинувальним вироком покарання*;*

4) одночасно з таким звільненням від покарання в різних його фактичних зовнішніх проявах на суб'єкта-кривдника можуть бути покладені певні заборони та обмеження щодо реалізації її прав і свобод, а також обов'язки щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію соціальної поведінки особи, передбачені ст. 76 та 91-1 КК України;

5) власне саме звільнення від покарання в різних його проявах, як і одночасне покладання на суб'єкта-кривдника одного або декількох заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, переважно є правом суду.

З огляду на вищенаведене, а також з урахуванням аналізу положень чинного кримінального законодавства України можна припустити, що звільнення від покарання з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника як альтернативний покаранню інший кримінально-правовий наслідок вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути реалізоване щодо певної категорії спеціальних суб'єктів на певних стадіях кримінальної процесуальної діяльності за такими передбаченими кримінальним законом України нормами:

1) за ч. 4 і 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84 КК України – види звільнення від призначення кривднику покарання на стадії ухвалення вироку;

2) за ст. 75–77, ч. 1–3 ст. 79, ст. 85–86 КК України – види звільнення від відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного кривднику покарання на стадії ухвалення вироку;

3) за ст. 78, ч. 4–6 ст. 79, ст. 80, 81, ч. 4 ст. 83, ч. 1, 2 і 3 ст. 84, ст. 85, 87 КК України – види звільнення від подальшого відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного покарання на стадії виконання вироку після набрання ним чинності.

Розглянемо ці різновиди звільнення від покарання з позиції причинно-факторного комплексу їх здійснення, тобто з позиції аналізу власне тих юридичних фактів, із наявністю яких пов'язана можливість застосування відповідних кримінально-правових норм. Тут доречно зазначати, що будь-яке звільнення від покарання, як й звільнення від кримінальної відповідальності, про що більш детально мова буде йти у наступному підрозділі цього дослідження, можливе лише за наявності визначених законом обставин, які в науковій літературі іменують, як: а) умови; б) передумови, підстави та умови; в) підстави; г) підстави та умови; ґ) фактори; д) чинники і т. ін. Не вдаючись до дискусії з приводу віддання пріоритету у виборі конкретних із вищезазначених

складових причинно-факторного комплексу здійснення різних видів звільнення від покарання та визначення їх змісту, зазначимо, що нам імпонує підхід щодо визначення складових такого комплексу у вигляді передумов та підстав. Що ж стосується змісту вказаних складових, то *передумовою* будь-якого звільнення від покарання, як, до речі, й звільнення особи від кримінальної відповідальності, за справедливим зауваженням Ю. В. Бауліна, є вчинення нею певного закінченого або незакінченого кримінального правопорушення. *Підставою* переважної більшості видів звільнення від цих двох різних за своєю суттю правових явищ за КК України є: а) або певна посткримінальна поведінка особи, що заохочується державою; б) або настання певної події, з якою КК України пов'язує звільнення особи від покарання або звільнення від кримінальної відповідальності; в) або сполучення певної події і відповідної поведінки особи (скажімо, сплив строків давності та поведінка особи, що не пов'язана з ухиленням від досудового слідства або суду чи вчиненням нового кримінального правопорушення: кримінального проступку або злочину, відповідного ступеня тяжкості) [91, с. 329–330].

Як ми вже задекларували вище, перша група таких видів репрезентована, звільненням певної категорії осіб від призначення покарання за прояви домашнього насильства на стадії ухвалення вироку. До такої певної категорії осіб, як ми вже зазначали, належать різні види спеціального суб'єкта (кривдника), зокрема теперішній або колишній чоловік або дружина, партнер, батьки, діти тощо. У зв'язку з цим, зазначимо, що аналіз змісту положень ч. 4 ст. 74 КК України дозволяє стверджувати, що передумовою цього факультативного звільнення від призначення покарання за прояви домашнього насильства є вчинення спеціальним суб'єктом (кривдником) кримінального проступку або нетяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Матеріально-правовою підставою цього виду звільнення є висновок суду про недоцільність призначення покарання спеціальному суб'єкту (кривднику) у зв'язку з втратою ним суспільної небезпечності, що ґрунтується на основі аналізу бездоганної поведінки такого суб'єкта та сумлінного його ставлення до

праці як проявів позитивної посткримінальної поведінки під час розгляду справи в суді.

Передумовою звільнення від призначення покарання за прояви домашнього насильства у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74 КК України) є вчинення спеціальним суб'єктом (кривдником) будь-якого кримінального проступку або злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Матеріально-правовою підставою звільнення від покарання за ч. 5 ст. 74 КК України є закінчення строків давності, визначених у ч. 1 ст. 49 КК України, та відповідна поведінка спеціального суб'єкта (кривдника) – поведінка, що не пов'язана з ухиленням від досудового слідства або суду чи вчиненням ним нового кримінального правопорушення (ч. 2 і 3 ст. 49 КК України). Тут варто зауважити, що звільнення від призначення покарання за прояви домашнього насильства у зв'язку із закінченням строків давності застосовується у випадках, коли суд не може звільнити спеціального суб'єкта (кривдника) від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України. Річ у тім, що згідно з КПК України особа має право заперечувати проти закриття справи щодо неї за нереабілітуючою обставиною, тобто у зв'язку із закінченням строків давності, та, вважаючи себе невинуватою, вимагати виправдання. У такому разі суд, за наявності відповідних підстав, зобов'язаний визнати її винною у вчиненні кримінального правопорушення та ухвалити обвинувальний вирок зі звільненням від призначення покарання [127, с. 85-86; 88, с. 164].

Звільнення від призначення покарання за ч. 2 ст. 84 КК України потенційно може бути здійснено лише щодо спеціального суб'єкта (кривдника), який після вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, захворів на тяжку хворобу, що не є психічною. Отже, передумовою цього факультативного виду звільнення від призначення покарання за прояви домашнього насильства є вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Матеріально-правовою підставою такого звільнення від покарання на стадії ухвалення обвинувального вироку є висновок суду про неможливість призначення покарання внаслідок

наявності у спеціального суб'єкта (кривдника) будь-якої тяжкої хвороби, що не є психічною, який ґрунтується на аналізі тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характері захворювання, особи засудженого та інших обставин справи.

Таким чином, суб'єктом звільнення від призначення покарання на стадії ухвалення вироку за ч. 4, 5 ст. 74 КК України, може бути будь-який спеціальний суб'єкт (кривдник), мається на увазі колишній чоловік або дружина, партнер, батька, мати, дитина, а за ч. 2 ст. 84 КК України лише спеціальний суб'єкт (кривдник) у вказаних його зовнішніх проявах, який після вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, захворів на тяжку хворобу. Що стосується примусового обмеження статусу звільненого спеціального суб'єкта кривдника за вказаними кримінально-правовими нормами, то воно власне може полягати у тих обов'язках, заборонах або обмеженнях щодо реалізації його прав і свобод, що визначені у ч. 1 ст. 91-1 КК України та можуть бути застосовані до кривдника одночасно зі звільненням його від покарання за цими нормами виключно в інтересах потерпілої особи, від відповідного кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. У зв'язку з цим, скажімо, примусове обмеження статусу звільненого кривдника за цими частинами статей, будучи дискреційним за своїм характером, якщо і можливе у випадках звільнення від призначення покарання на підставі ч. 4 ст. 74 та ч. 2 ст. 84 КК України, то навряд чи доцільне у разі звільнення на підставі ч. 5 ст. 74 КК України, оскільки якщо кривдник неухилявся від слідства та суду, а також не вчиняв будь-якого нового кримінального правопорушення протягом тривалого часу, то це очевидно свідчить про те, що він довів своє виправлення, а тому не лише необхідність в досягненні такої мети покарання, як виправлення тут відпадає [127, с. 324], а й необхідність захисту потерпілого від кривдника також.

Наступна група таких видів представлена звільненням певної категорії осіб від призначеного покарання за прояви домашнього насильства на стадії ухвалення вироку. Тут доречно зазначити, що аналіз практики звільнення від

призначеного покарання за вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, засвідчує, що таке звільнення на стадії ухвалення вироку переважно здійснюється у вигляді звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75–77 КК України.

Зі змісту ст. 75 КК України випливає, що в ній задекларовано фактично два види звільнення від відбування покарання з випробуванням: а) загальне звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75); спеціальне звільнення від відбування покарання з випробуванням – звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини (ч. 2 ст. 75).

О. П. Горох справедливо зазначає, що звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 КК України здійснюється судом у кілька етапів: 1) спочатку ухвалюється рішення про можливість виправлення засудженого без відбування призначеного йому основного покарання; 2) встановлення для засудженого випробування у вигляді іспитового строку, протягом якого він має довести своє виправлення; 3) ухвалення рішення про остаточне звільнення від відбування покарання після закінчення іспитового строку. Певними етапами може бути охарактеризовано і звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини на підставі ч. 2 ст. 75 КК України. Так, спочатку судом затверджується угода про примирення або про визнання вини, в якій сторонами узгоджується сама постановка питання про таке звільнення. Потім судом встановлюються для засудженого випробування у вигляді іспитового строку. Нарешті, третій етап характеризується також ухваленням рішення про остаточне звільнення від відбування покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку [51, с. 206].

Опрацювання законодавчих положень, передбачених ч. 1 ст. 75 КК України, дозволяє стверджувати, що *передумовами* такого загального звільнення від відбування покарання є: 1) засудження особи за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, окрім корупційного кримінального

правопорушення, а також порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; 2) призначення певного виду та міри покарання, зокрема у вигляді: а) виправних робіт; б) службового обмеження для військовослужбовців; в) обмеження волі; г) позбавлення волі на строк не більше п'яти років. *Матеріально-правову підставу* цього загального звільнення від відбування покарання з випробуванням становить висновок суду про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, до якого суд може дійти лише зважаючи на аналіз та оцінку у своїй сукупності тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та інших обставини справи, якими вочевидь є обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Аналіз змісту диспозиції ч. 2 ст. 75 КК України дозволяє дійти висновку, що передумовами такого спеціального звільнення за вчинення будь-якого кримінального правопорушення певного виду та ступеня тяжкості є: 1) узгодження сторонами угоди про примирення або про визнання вини покарання у вигляді: а) виправних робіт; б) службового обмеження для військовослужбовців у випадку його заміни замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років; в) обмеження волі; г) позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгодження сторонами угоди про примирення або про визнання вини власне звільнення від відбування покарання з випробуванням. Матеріально-правовою підставою звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини є затвердження угоди про примирення або про визнання вини.

Отже, у цілому причинно-факторний комплекс здійснення звільнення від відбування покарання з випробуванням як різновиду звільнення від покарання характеризується необхідністю констатації судом наявності певних передумов та комплексної матеріально-правової підстави. З огляду на це, можна дійти

висновку, що передумовами загального звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 КК України за різні прояви домашнього насильства є: 1) засудження спеціального суб'єкта (кривдника) за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; 2) призначенні певного виду та міри покарання, зокрема у вигляді: а) виправних робіт; б) службового обмеження для військовослужбовців у випадку його заміни замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років; в) обмеження волі; г) позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Матеріально-правову підставу загального звільнення від відбування покарання з випробуванням за ч. 1 ст. 75 КК України у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, становить висновок суду про можливість виправлення засудженого спеціального суб'єкта (кривдника) без відбування покарання, до якого суд може дійти лише зважаючи на аналіз та оцінку у своїй сукупності тяжкості вчиненого конкретного кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, особи винного спеціального суб'єкта (кривдника) та інших обставини справи, якими є обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Передумови спеціального звільнення від відбування покарання з випробуванням за прояви домашнього насильства мають певну специфіку з огляду на конкретні види угоди. Доречно також зазначити, що їх визначення ґрунтується на підставі аналізу судом не лише законодавчих положень ч. 2 ст. 76 КК України, а ще обов'язково й приписів, передбачених ч. 3 і 4 ст. 469 КПК України. Так, передумовами звільнення від відбування покарання з випробуванням за прояви домашнього насильства на підставі *угоди про примирення* є: 1) узгодження сторонами такої угоди покарання за вчинення кримінального проступку, нетяжкого злочину та кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, у вигляді: а) виправних робіт; б) службового обмеження для військовослужбовців у випадку його заміни

замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років; в) обмеження волі; г) позбавлення волі на строк не більше п’яти років; 2) узгодження сторонами угоди про примирення власне звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Передумовами звільнення від відбування покарання з випробуванням за прояви домашнього насильства на підставі *угоди про визнання вини* є: 1) узгодження сторонами такої угоди покарання за вчинення кримінального проступку, нетяжкого та тяжкого злочину, пов’язаного з домашнім насильством, у вигляді: а) виправних робіт; б) службового обмеження для військовослужбовців у випадку його заміни замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років; в) обмеження волі; г) позбавлення волі на строк не більше п’яти років; 2) узгодження сторонами угоди про визнання вини власне звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Підставою звільнення від відбування покарання з випробуванням за ч. 2 ст. 75 КК України у випадку вчинення певного виду та ступеня тяжкості кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, є досягнення домовленості про укладання угоди про примирення або про визнання вини та затвердження відповідної такої угоди судом у зв’язку з відповідністю вимогам КПК та КК України.

Зазначимо, що згідно з ч. 2 ст. 76 КК України у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 і 2 ст. 75 КК України, суд має право обмежити статус звільненого спеціального суб’єкта (кривдника), зокрема покласти на нього певні обов’язки, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України або не робити цього. Водночас у випадку, якщо суд все ж таки прийде до висновку, що застосування будь-якого з обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91 КК України є недоцільним та не буде відповідати інтересам потерплого від кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, то він усе одно зобов’язаний обмежити статус звільненого спеціального суб’єкта (кривдника), зокрема покласти на нього

обов’язки, окремі з яких носять імперативний (ч. 1 ст. 76 КК України) або факультативний (ч. 3 ст. 76 КК України) характер. Показовими з цього приводу є такі приклади судової практики. Так, вироком Борівського районного суду Харківської області від 11.03.2020 ОСОБА_1 визнана винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та йому призначено покарання у вигляді одного року позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_1 звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням, якщо він протягом 1 (одного) року іспитового строку не вчинить нового кримінального правопорушення та виконає покладені на нього судом обов’язки відповідно до п. 1 ч. 1, п. 2 ч. 3 ст. 76 КК України, а саме: періодично з’являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації, не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації [25].

Інший подібний приклад. Вироком Тернівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05.02.2020 ОСОБА_1 визнана винуватим у вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та йому призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 1 (один) рік. Згідно зі ст. 75 КК України засудженого звільнено від відбування покарання з випробуванням з покладанням на нього обов’язків, передбачених п. 1 і 2 ч. 1, п. 2 ч. 3 ст. 76 КК України, протягом 1 (одного) року, а саме: періодично з’являтись для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання; не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації [41].

Зі змісту наведених прикладів судової практики, таким чином, вбачається, що засуджений за вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, був звільнений від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 та ч. 1 і 3 ст. 76 КК України без одночасного застосування щодо нього обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, оскільки суд дійшов висновку, що їх застосування буде

недоцільним та не відповідатиме інтересам потерпілої особи, зважаючи на вік обвинуваченого та думку потерпілої ОСОБИ_2. Тут лише варто звернути увагу на те, що у вироку Борівського районного суду Харківської області від 11.03.2020 рішення про недоцільність застосування обмежувальних заходів судом відповідним чином обґрунтовано в його мотивувальній частині, а у вироку Тернівського районного суду м. Кривого Рогу від 05.02.2020 очевидно, що вбачається, хоча, на жаль, безпосередньо в ньому й не мотивовано.

Якщо суд все ж таки прийде до висновку, що застосування будь-якого з обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91 КК України, навпаки, є доцільним та буде відповідати інтересам потерплого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, то він відповідно до положень ч. 2 ст. 76 КК України може покласти на засудженого кривдника інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України. Ми схильні погодитися з тими вітчизняними науковцями, які наголошують, що обов'язки, які покладаються на звільненого від відбування покарання з випробуванням, класифіковано за характером призначення на три групи: обов'язкові (ч. 1 ст. 76 КК України), факультативні загальні (ч. 3 ст. 76 КК України) та факультативні спеціальні (ч. 2 ст. 76 КК України). Не виконання звільненим від відбування покарання з випробуванням приписів, покладених на нього згідно зі ст. 91-1 КК України, тягне настання не тільки кримінальної відповідальності за ст. 390-1 КК України, а й свідчить про те, що засуджений не виконав умов іспитового строку. Тобто, такій особі повинно призначатися покарання за правилами, передбаченими ст. ст. 71, 72 КК України [74, с. 75, 79]. Принагідно зауважимо, що суд має право покладати обов'язки та заборони, передбачені ст. 91-1 КК України, замість факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них. Такий висновок випливає не лише з огляду на граматичне (філологічне) тлумачення законодавчої конструкції ч. 1, 2, 3 та 4 ст. 76, а також ст. 91-1 КК України, але й зважаючи на те, що застосування одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, враховуючи їх зміст та суб'єктів контролю за виконанням,

взаємно виключає доцільність і необхідність покладання на кривдника ще й тих обов'язків, що безпосередньо визначені у ч. 3 ст. 76 КК України. Тут доречно звернути увагу на те, що, на думку окремих вітчизняних науковців, положення ч. 2 ст. 76 КК України слід розуміти таким чином, що під час ухвалення рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням суд замість обов'язків, коло яких визначається у ст. 76 КК України, вправі застосувати один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, щодо специфічної категорії осіб – тих, які засуджені за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством [114, с. 230]. Отже, зі змісту наведеного доктринальної позиції вбачається, що положення ч. 2 ст. 76 КК України можна розуміти й таким чином, що під час ухвалення рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням суд вправі застосувати один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, замість імперативних та загальних факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 1 та 3 ст. 76 КК України. У зв'язку з цим, з метою уникнення дуалістичного тлумачення змісту ч. 2 ст. 76 КК України (як теоретичного, так і практичного), уявляється, що на законодавчому рівні доцільно уточнити положення ч. 2 цієї статті.

Доречно звернути увагу й на те, що згідно з чинною редакцією ч. 2 ст. 76 КК України суд може покласти обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України, на осіб, засуджених за *злочини, пов'язані з домашнім насильством* [93]. Водночас право покладання судом обов'язків та заборон, передбачених статтею 91-1 КК України, лише на засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, на що ми вже звертали увагу, уявляється є технічним недоліком законодавця, зумовленим впровадженням у КК України інституту кримінальних проступків. Злочин є лише однією з окремих категорій кримінального правопорушення. Такою ж окремою категорією є й кримінальний проступок, у тому числі й кримінальний проступок, пов'язаний з вчиненням домашнього насильства.

Наступним можливим варіантом звільнення від основного та додаткового покарання за прояви домашнього насильства з можливим примусовим обмеженням статусу звільненого спеціального суб'єкта (кривдника), попри переважну розповсюдженість такого звільнення саме за ст. 75–77 КК України, є звільнення від відбування покарання з випробуванням особливої категорії спеціальних суб'єктів (кривдників) – вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України). До такого висновку можна дійти на підставі аналізу офіційної статистичної інформації за обвинувальними вироками, що набрали законної сили, зокрема, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК. Так, у 2019 р. серед засуджених за це кримінальне правопорушення 8 осіб становили жінки [71]. У 2020 р. кількість засуджених жінок за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, вже становила 20 осіб [72]. Отже, наявна статистична інформація засвідчує тенденцію до збільшення випадків вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, з боку жінок. Тому не виключено, що серед жінок як особливої категорії спеціальних суб'єктів (кривдників) на момент вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, можуть бути жінки, які мають дітей віком до семи років, або жінки, які перебувають у стані вагітності.

Ознайомлення зі змістом ч. 1 ст. 79 КК України дозволяє стверджувати, що передумовою цього факультативного та спеціального виду звільнення від відбування покарання з випробуванням, у порівнянні зі ст. 75 КК України, є призначення вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, покарання у вигляді: а) обмеження волі; б) позбавлення волі, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини. Матеріально-правову підставу цього виду звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, становить той факт, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, пов'язаного з

домашнім насильством, є вагітна жінка або жінка, яка має дітей віком до семи років.

Згідно з ч. 2 ст. 79 КК України у випадку такого звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засуджену особу обов'язки, передбачені ст. 76 КК України, із встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку. Отже, до вагітних жінок, а також жінок, які мають дітей віком до семи років, також можуть бути застосовані один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України. Але тут варто зазначити, що якщо їх застосування буде відповідати інтересам потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, то обмежувальні заходи можуть бути застосовані лише замість факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них.

Нарешті, ми схильні не виключати можливість звільнення кривдників від покарання за окремі прояви домашнього насильства й на підставі закону України про амністію, кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб ще не набрали законної сили (ст. 85, 86 КК України).

Опрацювання спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що передумовою звільнення від вже призначеного покарання на підставі закону України про амністію на стадії ухвалення вироку є засудження кривдника обвинувальним вироком суду, що не набрав чинності, за вчинення певного виду кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, з призначенням йому відповідного покарання. При цьому, доречно зауважити, що констатація передумови цього виду звільнення від покарання, за справедливим зауваженням окремих вітчизняних дослідників, залежить від врахування не лише окремих положень ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні», але й особливостей конкретного закону про амністію, що ухвалюється Верховною Радою України. Формальною підставою такого

імперативного виду звільнення від покарання є набрання чинності законом України про застосування амністії [89, с. 337–339]. Однак, такою матеріально-правовою підставою є гуманне ставлення держави до кривдника, змістом якого є довіра до нього та його прощення [58, с. 63]. Амністія здатна сприяти процесам ресоціалізації. Водночас її потенціал в якості ресоціалізаційного механізму неможна переоцінювати. Психологічно вона може бути сприйнята як пільга, що надається певній категорії громадян, але пільги своєю чергою мають хибну особливість: в їх розподілі неможливо в повному обсязі дотриматися принципу справедливості [217, с. 117]. Саме тому, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду, розглянувши у відкритому судовому засіданні кримінальне провадження за касаційною скаргою прокурора, який брав участь у розгляді кримінального провадження в суді апеляційної інстанції, на вирок Апеляційного суду Одеської області від 30 березня 2018 року за обвинуваченням ОСОБА_1, зазначив, що апеляційний суд, приймаючи рішення про звільнення ОСОБА_1 від покарання на підставі п. «в» ст. 1 Закону України «Про амністію у 2016 році», ретельно не перевірив наявність обмежень щодо застосування амністії, передбачених пунктом «г» статті 9 цього Закону. Як встановлено судами першої та апеляційної інстанцій, ОСОБА_1 обвинувачувався у тому, що він заподіяв умисне тяжке тілесне ушкодження своїй дружині ОСОБА_2 у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок тяжкої образи з боку потерпілої. Внаслідок злочинних дій потерпіла ОСОБА_2 померла. При цьому, ОСОБА_1 та ОСОБА_2 є батьками двох неповнолітніх дітей. Таким чином, злочинні дії ОСОБА_1, що призвели до смерті його дружини ОСОБА_2, на думку колегії суддів, є такими, що у розумінні п. «г» ст. 1 Закону України «Про амністію у 2016 році» посягають на охоронювані законом права та інтереси їхніх спільних дітей, передбачені Конвенцією ООН «Про права дитини» та Законом України «Про охорону дитинства», а саме права на батьківське піклування, повноцінний фізичний, інтелектуальний, моральний, культурний, духовний і соціальний

розвиток. За таких обставин, на підставі п. «г» ст. 9 Закону України «Про амністію у 2016 році», амністія до ОСОБА_1 не може бути застосована [137].

Що стосується примусового обмеження статусу звільненого кривдника за ст. 85, 86 КК України на стадії ухвалення вироку, то з огляду на те, що таке звільнення потенційно можливе лише після ухвалення обвинувального вироку суду, який ще не набрав законної сили, можливість примусового обмеження статусу кривдника, на нашу думку, може ставитися у залежність від того чи призначалися такі заходи судом під час власне ухвалення обвинувального вироку, тобто призначення конкретного виду та міри покарання за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Зважаючи на те, що на підставі закону України про амністію кривдник може бути звільнений від покарання, а не від покладання на нього обмежувальних заходів, визначених в обвинувальному вироку, у разі їх призначення вони мають бути виконанні. Якщо ж обвинувальним вироком суду один або декілька обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, до кривдника не були покладені судом одночасно з призначеним покаранням, то навряд чи вони можуть бути покладені на нього законом України про амністію.

Третя група видів звільнення від покарання представлена звільненням окремих категорій осіб від подальшого відбування вже призначеного покарання за прояви домашнього насильства на стадії виконання вироку. Характеризуючи ці різновиди звільнення від подальшого відбування вже призначеного покарання насамперед зазначимо, що, скажімо, проаналізоване нами вище звільнення від відбування покарання з випробуванням є різновидом так званих умовних видів звільнення від покарання в тому сенсі, що остаточне звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України здійснюється виключно на стадії виконання вироку, за умови виконання протягом визначеного іспитового строку покладених на засудженого обов'язків, визначених законом у ст. 76 КК України. У зв'язку з цим, таке остаточне звільнення від відбування покарання з випробуванням на стадії виконання вироку суду ми схильні розглядати як самостійне звільнення від

покарання, а не як «правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням» (ст. 78 КК України), тому, що його практична реалізація вимагає від суду ухвалення окремого процесуального рішення – ухвали суду про таке звільнення. Власне через це передумовою такого остаточного звільнення від вже призначеного покарання є набрання обвинувальним вироком суду законної сили, на підставі якого особа звільняється від відбування покарання з випробування та покладання на неї певних обов'язків, зокрема передбачених ч. 1 та (або) 3 ст. 76, або ч. 1 ст. 91-1 КК України. Матеріально-правову підставу такого звільнення становить сполучення схвалюваної поведінки особи та певної події, а саме: а) виконання спеціальним суб'єктом (кривдником) всіх покладених на нього обвинувальним вироком обов'язків, зокрема передбачених ч. 1 та (або) 3 ст. 76, або ч. 1 ст. 91-1 КК України, та не вчинення ним будь-якого нового кримінального правопорушення; б) закінчення іспитового строку.

Окремим самостійним видом звільнення від вже призначеного покарання на стадії ухвалення вироку, з одного боку, а також спеціальним видом остаточного звільнення від відбування покарання з випробуванням, з іншого боку, є звільнення на підставі ч. 4–6 ст. 79 КК України. Передумовою такого остаточного звільнення від вже призначеного покарання є набрання обвинувальним вироком суду законної сили, на підставі якого вагітна жінка або жінка, яка має дітей віком до семи років, звільняється від відбування покарання з випробування та покладання на неї певних обов'язків, передбачених ч. 1 та (або) 3 ст. 76, або ч. 1 ст. 91-1 КК України. Матеріально-правову підставу цього виду звільнення також становить сполучення схвалюваної поведінки жінки та певної події, а саме: а) відсутність відмови жінки від дитини або передачі її в дитячий будинок, зникнення з місця проживання, ухилення від виховання дитини, догляду за нею, а також не виконання покладених на неї судом обов'язків, передбачених ч. 1 та (або) 3 ст. 76, або ч. 1 ст. 91-1 КК України, а так само відсутність факту систематичного вчинення правопорушень, що

потягли за собою адміністративні стягнення та не вчинення нею будь-якого нового кримінального правопорушення; б) закінчення іспитового строку.

Передумовою звільнення за ст. 80 КК України є засудження спеціального суб'єкта (кривдника) за будь-яке кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, із призначенням йому будь-якого виду основного покарання у будь-якому розмірі. Підставою цього виду звільнення є закінчення строків давності виконання обвинувального вироку, що визначені у ч. 1 цієї статті, а також не ухилення засудженої особи від відбування покарання та не вчинення засудженим до закінчення строків, зазначених у ч. 1 та 3 цієї статті нового середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину [89, с. 390–391].

Під умовно-достроковим звільненням слід розуміти вид звільнення від покарання на стадії виконання вироку, що застосовується після фактичного відбуття засудженим визначеної законодавцем частини призначеного покарання з метою його ресоціалізації [217, с. 70]. Передумовами звільнення за ст. 81 КК України є: 1) засудження особи за будь-яке кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, із призначенням певного виду основного покарання у вигляді виправних робіт; службове обмеження для військовослужбовців у випадку його заміни замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців у випадку заміни позбавлення волі на строк не більше двох років; позбавлення волі; 2) фактичне відбуття передбаченої законом певної частини покарання (ч. 3 ст. 81 КК України). Матеріально-правова підстава цього факультативного виду звільнення полягає у доведені засудженим під час відбування покарання свого виправлення в результаті наявної позитивної посткримінальної поведінки, а саме: сумлінної поведінки та ставлення до праці (ч. 2 ст. 81 КК України). Цей вид звільнення є умовним, тобто до поведінки особи, яка звільняється, висувається вимога не вчинити будь-якого нового кримінального правопорушення, у тому числі й пов'язаного з домашнім насильством, під час

строку, який залишається від моменту дострокового звільнення від подальшого відбування покарання, й до моменту, в який мало б завершитися відбування особою цього покарання [89, с. 392–393].

Доречно зазначити, що вагітні жінки, а також жінки, які мають дітей віком до трьох років, є окремою категорією спеціальних суб'єктів (кривдників) щодо яких також судом може бути прийнято рішення про звільнення їх від відбування покарання. Зокрема, вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років, можуть бути звільненні від відбування покарання на підставі ст. 83 КК України, у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

Зазначимо, що цією статтею на стадії виконання вироку фактично передбачено два види звільнення від відбування покарання: а) так зване попереднє звільнення від відбування покарання на підставі ч. 1–3 ст. 83 КК України; б) остаточне звільнення від відбування покарання на підставі ч. 4–6 ст. 83 КК України.

Передумовою звільнення від відбування покарання на підставі ч. 1–3 ст. 83 КК України є: а) засудження таких жінок до покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім засудження до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини; б) наявність у засудженої особи сім'ї або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання, або яка має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини. Підставою цього виду звільнення від відбування покарання є вагітність жінок або народження дітей під час відбування покарання [89, с. 333–334; 87; 90, с. 920–921].

Передумовою звільнення від відбування покарання на підставі ч. 4–6 ст. 83 КК України є набрання обвинувальним вироком суду законної сили, на підставі якого жінка, яка стала вагітною або народила дітей під час відбування покарання, звільняється від відбування покарання. Матеріально-правовою підставою цього факультативного виду звільнення від відбування покарання є

сполучення позитивної схвалюваної поведінки жінки та певної події, а саме: а) відсутність відмови жінки від дитини або передачі її в дитячий будинок, зникнення з місця проживання, ухилення від виховання дитини, догляду за нею, а також відсутність факту систематичного вчинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення та не вчинення нею будь-якого нового кримінального правопорушення; б) відсутність закінчення строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

На стадії виконання вироку суду від подальшого відбування покарання має бути звільненні й кривдники, які під час його відбування захворіли на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. Передумовою звільнення від відбування покарання за ч. 1 ст. 84 КК України є засудження кривдника за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а підставою наявність у нього психічного захворювання, що позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої категорії спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, згідно з приписами цієї частини статті можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру відповідно до статей 92–95 КК України.

Доречно звернути увагу на те, що на стадії виконання вироку спеціальний суб'єкт (кривдник), який після постановлення вироку за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, захворів на тяжку хворобу, може бути й суб'єктом звільнення від подальшого відбування покарання. Передумова та підстава такого звільнення від відбування покарання фактично така ж сама як і передумова та підстава звільнення від призначення покарання за ч. 2 ст. 84 КК України на стадії ухвалення обвинувального вироку суду. Єдина відмінність полягає в тому, що матеріально-правова підстава цього виду звільнення від відбування покарання, якою є висновок суду про неможливість подальшого відбування покарання

внаслідок наявності у спеціального суб'єкта (кривдника) будь-якої тяжкої хвороби, що не є психічною, що ґрунтується на аналізі тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характері захворювання, особи засудженого та інших обставин справи, виникає вже під час відбування покарання, тобто на стадії його виконання.

На стадії виконання вироку суду від вже призначеного покарання може бути звільнена й така окрема категорія спеціальних суб'єктів (кривдників) як військовослужбовці. Аналіз положень ч. 3 ст. 84 КК України дозволяє стверджувати, що передумовою такого звільнення є вчинення військовослужбовцями будь-якого з кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, та їх засудження до покарання у вигляді службового обмеження, арешту. Матеріально-правовою підставою цього виду звільнення є визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я.

Особливістю звільнення від відбування покарання кривдників на підставі ч. 1–2 ст. 84 КК України є те, що вони звільняються або можуть бути звільнені від покарання лише на строк, необхідний для відповідного їх лікування у зв'язку з наявною хворобою. Тому такі варіанти звільнення мають певним чином умовний характер. У зв'язку з цим, у разі їх одужання, вони повинні бути направлені для відбування покарання, але якщо не закінчилися строки давності, передбачені статтями 49 або 80 КК України, або відсутні інші підстави для звільнення від покарання (ч. 4 ст. 84 КК України).

Нарешті, ми схильні не виключати можливість звільнення кривдників від покарання за окремі прояви домашнього насильства на стадії виконання вироку суду й на підставі акта про помилування (ст. 85, 87 КК України). У зв'язку з цим, зазначимо, що передумовою факультативного звільнення від покарання на підставі акта про помилування є: 1) засудження особи з призначенням їй покарання, а також його реальне відбування; 2) наявність клопотання від особи, яка: а) була засуджена судом України й відбуває покарання в Україні; б) є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї чи законним представником особи, зазначеної у пунктах «а». Формальною

підставою такого факультативного звільнення від покарання є набрання чинності відповідним указом Президента України про помилування [89, с. 337–339]. Матеріально-правовою підставою звільнення від покарання на підставі акта про помилування, як і звільнення від покарання на підставі закону України про амністію, є також гуманне ставлення держави до кривдника, змістом якого є довіра до нього та його прощення [58, с. 63].

Що стосується примусового обмеження статусу звільненого кривдника на стадії виконання вироку суду на підставі наведених вище кримінально-правових норм, зазначимо, що обмеження такого статусу у вигляді одночасного застосування зі звільненням від покарання навряд чи може бути доцільним з огляду на характер і сутність різних видів такого звільнення від покарання. У зв'язку з цим, звільнення від покарання за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника у вигляді застосування в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, якщо й доцільне, то лише у випадках такого звільнення на стадії ухвалення обвинувального вироку суду.

3.2 Звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

Досягнення завдань, що стоять перед кримінальним законодавством України, у тому числі у сфері протидії різним проявам домашнього насильства, можуть бути здійсненні не лише завдяки реалізації різних видів звільнення від покарання, а й за допомогою застосування, в передбачених законом випадках, звільнення від кримінальної відповідальності. Кримінально-правове заохочення у такій формі є сьогодні одним з необхідних та доволі ефективних засобів реалізації завдань, що стоять перед кримінальним законодавством [162, с. 64–65]. На думку переважної більшості вітчизняних науковців, звільнення від кримінальної відповідальності являє собою реалізацію державою в особі суду

повноваження, відповідно до якого вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК, від державного осуду особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення цього кримінального правопорушення [91, с. 328; 87, с. 135; 89, с. 298]. З цього приводу цікавим є розуміння окремими вітчизняними науковцями звільнення від кримінальної відповідальності як звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності, тобто відмови від продовження процесу встановлення причетності суб'єкта до факту кримінального правопорушення та збору доказів його винуватості у вчиненому діянні [104, с. 122]. Але тут доречно зазначити, що авторами такої позиції тлумачення звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності, тобто звільнення від кримінальної відповідальності в її традиційному термінологічному позначені, здійснюється через «відмову від продовження процесу встановлення причетності суб'єкта до факту кримінального правопорушення…». Однак, у попередньому підрозділі дослідження ми вже звертали увагу на те, що за твердженням самих науковців уявлення про звільнення від покарання, а в цьому випадку й від кримінальної відповідальності, як про відмову від його (її) застосування є алогічним, адже відмовитися можна лише від того, що ще не настало. Якщо ж дослідниками звільнення від кримінальної відповідальності розуміється в контексті дещо іншого правового явища, а саме звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності, то належить звернути увагу на те, що з моменту повідомлення особи про підозру, така особа вважається вже притягненою до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, визначення цього правового явища виключно через «відмову від …» очевидно, що є хибним.

Зважаючи на це, під звільненням від кримінальної відповідальності необхідно розуміти реалізацію судом свого повноваження щодо припинення вже розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з встановленням винуватості особи у вчиненні нею певного кримінального

правопорушення. У зв’язку з цим, у широкому розумінні власне під звільненням від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого спеціального суб’єкта (кривдника) або без такого ми схильні вважати реалізацію судом з моменту повідомлення особі про підозру у вчинені кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, свого повноваження щодо припинення вже розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов’язаної з встановленням її винуватості у вчиненні такого кримінального правопорушення та одночасним покладанням на таку особу примусових заходів кримінально-правового характеру, змістом яких є певні заборони та обмеження щодо реалізації її прав і свобод, а також обов’язки щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію соціальної поведінки особи, або без покладання таких заходів примусового характеру через невідповідність їх інтересам потерпілої особи.

У вузькому визначенні під звільненням від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого спеціального суб’єкта (кривдника) або без такого ми схильні розуміти реалізацію судом свого повноваження щодо припинення вже розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов’язаної з встановленням її винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, та одночасним покладанням на таку особу обмежувальних заходів або без їх покладання через невідповідність їх інтересам потерпілої особи.

Із запропонованого визначення поняття звільненням від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого суб’єкта-кривдника або без такого можна виокремити наступні ознаки такого звільнення:

1) передумовою цього звільнення є вчинення кримінального проступку або певного ступеня тяжкості злочину, пов’язаного з домашнім насильством;

2) таке звільнення здійснюється виключно судом виключно на підставі норм Загальної частини КК України шляхом прийняття рішення, викладеного у формі ухвали;

3) воно можливе з моменту повідомлення особі про підозру у вчинені кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, і до прийняття судом рішення, викладеного у формі вироку;

4) сутність цього звільнення полягає у припиненні здійснення розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з встановленням винуватості особи у вчиненні такого кримінального правопорушення;

5) одночасно з таким звільненням на особу можуть бути покладені певні заборони та обмеження щодо реалізації її прав і свобод, а також обов'язки щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію соціальної поведінки особи;

6) саме звільнення від кримінальної відповідальності суб'єкта-кривдника може бути як обов'язковими, так і факультативним; водночас покладання на нього одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, є правом суду, що здійснюється виключно в інтересах потерпілої особи.

Уявляється, що таке розуміння інституту звільнення від кримінальної відповідальності повністю відповідає всім відомому принципу презумпції невинуватості (ст. 61 Конституції України), на що вже зверталася увага у науковому середовищі та відмовлятися від нього не слід [104, с. 122–131; 228, с. 123–126; 163, с. 74]. Тут доречно звернути увагу на те, що окремі вітчизняні дослідники напроти вважають, що цей інститут суперечить не лише зазначеному принципу, але й принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Скажімо, В. М. Бурдін, поділяючи саме таку думку, зазначає, що вирішити проблему суперечності принципу невідворотності кримінальної відповідальності та принципу презумпції невинуватості можливо лише завдяки відмові від цього інституту та заміни його звільненням від покарання [22, с. 161–162]. Подібну позицію у свій час відстоював й С. С. Яценко [218, с. 43–48]. До речі, у проєкті нового КК України його автори вже відмовилися від

інституту звільнення від кримінальної відповідальності, замінивши його власне звільненням від призначення покарання [149]. З цього приводу нам імпонує твердження, що у правовій сфері не існує вічних принципів, вони змінюються разом зі зміною соціальних умов життєдіяльності людей. Так, на зміну принципу невідворотності покарання у свій час прийшов принцип невідворотності кримінальної відповідальності [225, с. 3]. Однак, сьогодні й цей принцип дістав певної трансформації, оскільки навряд чи, хто буде заперечувати той факт, що у кримінальному праві вже давно існує принцип невідворотності кримінально-правового впливу, а не кримінальної відповідальності, сутність якого полягає у тому, що неминучим юридичним наслідком вчиненого кримінального правопорушення є не лише власне кримінальна відповідальність, але й інші кримінально-правові наслідки, які у своїй динаміці є результатом як вчинення кримінального правопорушення, так і суспільно небезпечного діяння, що таким не є, та знаходять свою реалізацію завжди поза межами кримінальної відповідальності. Доречно зазначити, що на думку окремих вітчизняних науковців цей принцип фактично постає у вигляді сукупності таких принципів як: 1) принцип невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру; 2) принцип застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у Кримінальному кодексі [13, с. 158–160].

Ознайомлення з положеннями розділу IX Загальної частини КК України дозволяє стверджувати, що звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством, є обов’язком суду у випадку: 1) дійового каяття (ст. 45 КК України); 2) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України), закінчення строків давності (ст. 49 КК України).

Певним чином такий висновок узгоджується і з наявною офіційною статистичною інформацією щодо такого звільнення від кримінальної відповідальності. Так, у 2019 р. за вчинення кримінальних правопорушень,

пов’язаних з домашнім насильством, від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) була звільнена 1 особа, а у зв’язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) – 37 осіб. Натомість у 2020 р. за вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) вже було звільнено 9 осіб, у зв’язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) – 154 особи [71; 72]. Коротко проаналізуємо такі випадки.

У попередньому підрозділі дослідження ми вже звертали увагу на те, що причинно-факторний комплекс здійснення різних видів звільнення від покарання, як власне й звільнення від кримінальної відповідальності, цілком виправдано вбачати в передбачених кримінальним законом України передумовах та підставах. Взявши за основу запропоноване Ю. В. Бауліним розуміння безпосереднього змісту вказаних складових, а також з урахуванням запровадження до системи Загальної та Особливої частини КК України інституту кримінальних проступків, зазначимо, що передумовою будь-якого виду звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України є вчинення особою вперше закінченого або незакінченого кримінального правопорушення у вигляді кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Підставою ж такого звільнення є або певна посткримінальна поведінка особи, що заохочується державою, або настання певної події, з якою на підставі принципу гуманізму вітчизняний законодавець пов’язує звільнення особи від кримінальної відповідальності, або сполучення певної події і відповідної поведінки особи, з наявністю якої суд доходить висновку про недоцільність здійснення подальшого притягнення її до кримінальної відповідальності.

Зважаючи на таке розуміння причинно-факторного комплексу здійснення будь-якого виду звільнення від кримінальної відповідальності, зазначимо, що передумовою обов'язкових видів звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства, а саме, зокрема, у зв'язку з дійовим каяттям, а також примиренням винного з потерпілим є вчинення вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Натомість передумовою звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства у зв'язку із закінченням строків давності є вчинення будь-якого кримінального проступку або злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 45 КК України є недоцільність здійснення подальшого притягнення особи до кримінальної відповідальності внаслідок наявності такого різновиду позитивної посткримінальної поведінки як дійове каяття, що утворює у сукупності: а) щире каяття; б) активне сприяння розкриттю вказаних категорій кримінального правопорушення; в) повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Підставою звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК України є примирення з потерпілим, що, за справедливим зауваженням окремих вітчизняних дослідників, як правило, досягається через відшкодування завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди [104, с. 140].

Нарешті, підставою звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 49 КК України є сполучення певної події (закінчення строків давності, визначених у частині 1 цієї статті) та відповідної поведінки особи, з наявністю якої суд доходить висновку про недоцільність здійснення подальшого притягнення до кримінальної відповідальності (поведінки, що не пов'язана з ухиленням від досудового слідства або суду (ч. 2 ст. 49 КК України) чи вчинення нового кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 49 КК України)).

Зазначимо, що до кримінальних проступків, пов'язаних з домашнім насильством, вчиненням яких констатується передумова звільнення від

кримінальної відповідальності за ст. 45 та 46 КК України, належать кримінальні протиправні діяння, передбачені ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129, ч. 1 ст. 150, ч. 1, 2 ст. 154, 164, 165, 195, ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 302 КК України. До необережних нетяжких злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, відносяться лише злочин, передбачених ст. 128 КК України.

Вчинення кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством, вперше означає, що, по-перше, раніше особа ніколи не порушувала кримінальний закон, а, по-друге, що особа, хоча раніше і вчиняла кримінальні правопорушення, але їх кримінально-правові наслідки на момент вчинення нового порушення кримінального закону вже минули [89, с. 302]. Отже, наявність у спеціального суб'єкта (кривдника) незнятої або непогашеної судимості за вчинення раніше кримінального проступку, що згідно з п. 2-1 ч. 1 ст. 88 КК України має місце лише протягом відбування призначеного обвинувальним вироком покарання, або будь-якого за ступенем тяжкості злочину, пов'язаного чи не пов'язаного з домашнім насильством, позбавляє суд можливості застосувати щодо нього норми, передбачені ст. ст. 45 і 46 КК України.

Певним чином характеризуючи підставу звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 49 КК України, доречно зазначити, що за загальним правилом початковим моментом перебігу строку давності (як диференційованого, так і недиференційованого) є день учення особою кримінального правопорушення. У такому разі обчислення строку давності починається не з години чи хвилини, в яку було вчинено кримінальне правопорушення, а з початку (00 год. 00 хв.) доби, наступної за днем вчинення кримінального правопорушення. Кінцевий момент перебігу строку давності настає о 24-й год. Останньої доби встановленого законом періоду, який обчислюється календарними роками(а якщо відлік зупинявся – також місяцями й днями) [89, с. 310–311]. При цьому, згідно з ч. 6 ст. 49 КК України, у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями 151-2–156-1, 301-1–303 КК України, стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи

обчислення строків, визначених частинами першою і другою цієї статті, розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття [93]. Тобто початковий момент перебігу строку давності (як диференційованого, так і недиференційованого) вже не пов'язується з днем учення особою кримінального правопорушення, передбаченого цими статтями Особливої частини КК України.

Звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, є правом суду у випадках: 1) передачі особи на поруки (ст. 47 КК України); 2) зміни обстановки (ст. 48 КК України), закінчення строків давності за вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі (ч. 5 ст. 49 КК України). За наявною офіційною статистичною інформацією у 2020 р. за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, від кримінальної відповідальності, зокрема, у зв'язку з передачею особи на поруки була звільнена – 1 особа, а у зв'язку зі зміною обстановки – 4 особи [72].

Зазначимо, що передумови таких факультативних видів звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства як звільнення у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України), а також у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України) фактично такі ж самі як і в обов'язкових видах такого звільнення – вчинення вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Своєю чергою, передумовою факультативного звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 49 КК України) є вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі (п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 152, ч. 6 ст. 152, ч. 4 ст. 153, ч. 6 ст. 153 КК України).

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 47 КК України є недоцільність здійснення подальшого притягнення особи до кримінальної відповідальності внаслідок наявності такого різновиду позитивної

посткримінальної поведінки як дійове каяття, що утворює у сукупності: а) щире каяття; б) клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передання спеціального суб'єкта (кривдника) на поруки. Підставою звільнення від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 48 КК України є: а) або зміна обстановки, яка зумовила втрату суспільної небезпечності діяння, пов'язаного з домашнім насильством, або б) зміна обстановки, яка зумовила втрату суспільної небезпечності спеціального суб'єкта (кривдника).

Нарешті, підставою звільнення від кримінальної відповідальності згідно з ч. 5 ст. 49 КК України є закінчення строків давності за вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення вол (зокрема, 15 років) та констатація відсутності факту ухилення спеціального суб'єкта (кривдника) від досудового слідства або суду, а також не вчинення ним нового кримінального правопорушення.

Характеризуючи таке факультативне звільнення за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки належить зазначити, що воно є умовним. Так, упродовж одного року з дня передачі на поруки спеціальний суб'єкт (кривдник) повинен виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадського порядку. Лише після сприятливого закінчення зазначеного фактично іспитового строку такий суб'єкт без ухвалення судом будь-якого додаткового рішення з цього приводу, на відміну, до речі, від звільнення від відбування покарання з випробуванням, вважається такою, що остаточно звільнена від кримінальної відповідальності [89, с. 307].

Що стосується зміни обстановки, то у навчальній та спеціальній літературі звертається увага на те, що під останньою належить розуміти значну відозміну зовнішніх умов, в яких діяння спеціального суб'єкта (кривдника) та/або сам такий суб'єкт оцінювались як суспільно небезпечні. Така зміна, у тому числі в контексті можливої реалізації звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з

домашнім насильством, передбачає зникнення якихось конкретних обставин, за відсутності яких спеціальний суб'єкт (кривдник) не порушував би кримінальний закон або ж вчинене ним діяння, пов'язане з домашнім насильством, не розглядалося б як кримінальне протиправне. У юридичній літературі зазначається, що існують як масштабні, так і локальні види зміни обстановки. Особливість зміни обстановки як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України має виключно об'єктивний характер і не залежить від волі й поведінки особи [89, с. 308].

Нарешті, доречно зазначити й те, що відповідно до ч. 5 ст. 49 КК України звільнення від кримінальної відповідальності має дискреційний характер. Це означає, що якщо суд не визнає за можливе застосувати давність та звільнити особу від кримінальної відповідальності, то за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, довічне позбавлення волі не може бути призначено і заміняється позбавленням волі на певний строк.

Наведена вище статистична інформація інформативно засвідчує той факт, що звільнення від кримінальної відповідальності у випадку вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, у більшому ступені здійснюється на підставі ст. 45, 46, а в меншому – на підставі ст. 47 та 48 КК України. Показовими з цього приводу є такі приклади судової практики. Так, ОСОБА_1, умисно та безпричинно, в проміжок часу з 06 січня 2020 року по 19 травня 2020 року, систематично вчиняв стосовно свого сина ОСОБА_2 домашнє насильство, в наслідок чого неодноразово був притягнутим до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП постановами Сколівського районного суду Львівської області, однак черговий раз вчинив психологічне насильство. У підготовчому судовому засіданні від ОСОБА_1 надійшло клопотання від 30 червня 2020 року про звільнення його від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження на підставі ст. 45 КК України з мотивів, викладених у клопотанні. Враховуючи вищевикладене та беручи до уваги те, що ОСОБА_1 вчинив кримінальне правопорушення вперше, скоєне ним кримінальне правопорушення відноситься

до злочину невеликої тяжкості, щиро покаявся у вчиненому, активно сприяв розкриттю злочину та повністю відшкодував завдані ним збитки, є всі законні підстави для звільнення ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям [197]. Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, на підставі ст. 45 КК України знаходить практичну реалізацію і в діяльності інших судів України [194].

Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством, на підставі ст. 47 КК України може бути репрезентоване рішеннями Дзержинського міського суду Донецької області від 22.03.2021 р. [184], Кролевецького районного суду Сумської області від 03.03.2021 р. [188], Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 09.12.2020 р. [199] тощо. Скажімо, в ухвалі Кролевецького районного суду Сумської області від 03.03.2021 р. під час встановлення причинно-факторного комплексу здійснення звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК України, а саме такої передумови вчинення кримінального правопорушення як «вперше», зазначено, що особою, яка вчинила кримінальне правопорушення вперше, вважається особа, яка раніше не вчиняла кримінальних правопорушень або раніше вчинила кримінальне правопорушення, що вже втратило правове значення. Згідно зі ст. 12 КК України, ОСОБА_1 своїми протиправними діями вчинив кримінальний проступок (ч. 1 ст. 125 КК України) в період 15 січня 2021 року та 17 січня 2021 року та злочин (ст. 126-1 КК України) в період з 27 травня 2020 року по 26 жовтня 2020 року. З огляду на викладене слід дійти висновку, що злочин передбачений ст. 126-1 КК України, ОСОБА_1 вчинив вперше, відомості про який внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 15 січня 2021 року, а кримінальний проступок, передбачений ст. 125 КК України, вважається вчиненим вдруге, відомості про який внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 18 січня 2021 р., що не дає можливості звільнити ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення,

передбачене ст. 125 КК України, з передачею його на поруки колективу за ст. 47 КК України. У зв'язку з цим, суд дійшов висновку, що кримінальне провадження за № 12021200510000011 від 15.01.2021 року, за обвинуваченням ОСОБА_1 у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України доцільно закрити за ст. 47 КК України та передати ОСОБА_1 на поруки колективу ФОП «ОСОБА_3», а розгляд кримінального провадження за № 12021205460000003 від 18.01.2021 року, по обвинуваченню ОСОБА_1 у скоєнні кримінального проступку, передбаченого ст. 125 КК України, продовжити в загальному порядку [188].

Однак першість серед випадків звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства займає звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України. Зокрема, Тернопільським міськрайонним судом Тернопільської області встановлено, що обвинувачений, ОСОБА_2 протягом 2019-2020 років, в останнє 13.01.2020, умисно, систематично вчиняв психологічне та фізичне насильство щодо свого батька ОСОБА_1, що призводило до фізичних та психологічних страждань та погіршення якості життя останнього. Вказані дії були обґрунтовано кваліфіковані за ст. 126-1 КК України. Однак, від потерпілого ОСОБА_1 до суду надійшла заява, в якій останній повідомив про те, що він примирився з обвинуваченим, а тому просить кримінальне провадження про обвинувачення ОСОБА_2 за ст. 126-1 КК України закрити на підставі ст. 46 КК України. Клопотання потерпілого ОСОБА_1 про звільнення ОСОБА_2 від кримінальної відповідальності у зв`язку із примиренням з потерпілим та закриття кримінального провадження судом було задовільнено. У зв'язку з чим, ОСОБА_1 звільнено від кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України на підставі ст. 46 КК України, у зв'язку із примиренням з потерпілим, а кримінальне провадження №12020210010000149 від 14 січня 2020 року за даним фактом закрито [198]. Приклади звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України у випадках вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з

домашнім насильством, можуть бути яскраво проілюстровано й іншими судовими провадженнями у таких справах: № 292/1406/19 [202], № 336/1211/20 [205], № 185/2962/20 [195], № 950/602/20 [189], № 292/127/20 [201], № 569/7603/20 [196], № 284/95/20 [193], № 945/2148/19 [192], № 459/2767/19 [203], № 700/75/20 [190], № 938/575/20 [181], № 277/258/20 [185], № 301/888/20 [186], № 170/355/20 [204], № 283/735/20 [191] тощо.

Вищенаведені приклади судової практики засвідчують той факт, що у жодних випадках звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45, 46, 47 КК України одночасно з таким звільненням до кривдника не було застосовано будь-якого з передбачених ст. 91-1 КК України обмежувальних заходів кримінально-правового характеру. Водночас в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством разом зі звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька таких обмежувальних заходів. І якщо з фактом незастосування обмежувальних заходів у випадку звільнення від кримінальної відповідальності кривдника у зв’язку з його примиренням з потерпілим ще й можна погодитися, оскільки навряд чи у разі досягнення примирення між цими учасниками кримінально-правових відносин застосування таких заходів буде доцільним, то навряд чи з такою практикою можна погодитися у разі звільнення кривдника від кримінальної відповідальності за іншими статтями, зокрема за ст. 45, 47, 48. Ми свідомі того, що дійове каяття (ст. 45 КК України), щире каяття (ст. 47 КК України) чи зміна обстановки, внаслідок якої констатується втрата суспільної небезпечності діяння або особи, яка його вчинила (ст. 48 КК України), дійсно може свідчити про недоцільність їх застосування в конкретних кримінально-правових відносинах. Однак, уявляється, що таке рішення суду має бути певним чином обґрунтовано ним у відповідному процесуальному документі. Утім на жаль жодної такої аргументації у вищенаведених прикладах судової практики ми не знайшли. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне доповнити ст. 91-1 КК України

положеннями такого змісту: *«Якщо суд дійде до висновку, що застосування одного або декількох обмежувальних заходів буде недоцільним та не відповідатиме інтересам потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного за домашнім насильством, таке рішення суду має бути належним чином вмотивовано»*.

3.3 Проблеми застосування звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності з обмеженням статусу кривдника або без такого у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

У попередніх підрозділах дійсного дослідження ми аналізували передумови та підстави потенційно можливих видів звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства. У результаті ми можемо констатувати, що у цілому під час застосування судами кримінального законодавства у кримінальних проваджень щодо звільнення кривдника від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності за різні прояви домашнього насильства особливих складнощів не викликає. Водночас вказане твердження не може бути оцінено як таке, що з нього однозначно випливає висновок про те, що таких складнощів взагалі ніколи не виникає. Іноді все ж таки вони з'являються, що зумовлено насамперед відсутністю у суб'єктів правозастосовної діяльності єдиних підходів до тлумачення змісту окремих положень чинного кримінального законодавства України та, як наслідок, наявною неоднозначною судовою практикою з цього приводу. У зв'язку з цим, безпосередньо у цьому підрозділі нашого дослідження ми пропонуємо розглянути ті проблемні аспекти застосування звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника або без такого, які все ж таки об'єктивно можна спостерігати під час практичної реалізації цих правових явищ. І розпочнемо ми

з проблем звільнення від покарання за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника або без такого.

Аналіз практики застосування звільнення від покарання за прояви домашнього насильства, на наш погляд, засвідчує, що однією з проблем, що виникає під час такого звільнення, є одночасне покладання на кривдника, звільненого від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), обов'язків, передбачених як ч. 1 і 3 ст. 76, так і ч. 1 ст. 91-1 КК України, що спрямовані на забезпечення цього виду звільнення від покарання та досягнення тих завдань, які стоять перед кримінальним законодавством України, у тому числі й завдань забезпечення безпеки потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством та його можливого примирення з обвинуваченим. Показовими з цього приводу є такі приклади судової практики. Так, вироком Голосіївського районного суду міста Києва від 12.02.2020 ОСОБА_1 визнана винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, і йому призначено покарання у вигляді обмеження волі строком на 2 (два) роки. На підставі ст. 75 КК України засудженого звільнено від відбування призначеного покарання у вигляді обмеження волі з випробуванням з іспитовим строком 1 (один) рік та на підставі ст. 76 КК України на нього покладені обов'язки протягом іспитового строку не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу уповноваженого органу з питань пробації (п. 2 ч. 3 ст. 76 КК України), повідомляти зазначений орган про зміну місця проживання (п. 2 ч. 1 ст. 76 КК України), періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації (п. 1 ч. 1 ст. 76 КК України), виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою (п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України). Крім того, на підставі п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України до засудженого додатково застосовані обмежувальні заходи у вигляді обов'язку пройти програму для кривдників та пробаційну програму протягом 2 (двох) місяців [31].

Інший приклад. Вироком Дніпровського районного суду м. Києва від 26.02.2020 ОСОБА_1 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст.

126-1 КК України, і йому призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 2 (два) роки та на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 2 (два) роки. На підставі ст. 76 КК України на засудженого покладені обов'язки протягом іспитового строку не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу уповноваженого органу з питань пробації (п. 2 ч. 3 ст. 76 КК України), повідомляти зазначений орган про зміну місця проживання (п. 2 ч. 1 ст. 76 КК України), періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації (п. 1 ч. 1 ст. 76 КК України), виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою (п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України). Крім того, також як і у першому наведеному прикладі судом до засудженого, на підставі п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, застосовані обмежувальні заходи у вигляді обов'язку пройти програму для кривдників та пробаційну програму протягом 2 (двох) місяців [32].

Отже, з наведених прикладів судової практики вбачається, що засуджений та водночас звільнений від відбування покарання з випробуванням кривдник зобов'язаний одночасно виконувати не лише всі обов'язки імперативні та окремі факультативні обов'язки, передбачені ч. 1 і 3 ст. 76 КК України, а ще й додатково – окремі обов'язки, передбачені ст. 91-1 КК України. На додаток, особливо варто зазначити, що кривдник одночасно має виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою на підставі п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України, а також пройти програму для кривдників та пробаційну програму протягом 2 (двох) місяців на підставі п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України. Подібна практика навряд чи відповідає критеріям логіки та заслуговує схвальної оцінки.

У підрозділі 3.1 дійсного дослідження ми обґрунтовували позицію, згідно з якою реалізація звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (ст. 75 КК України), зумовлена покладанням на кривдника обов'язків та заборон, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, замість факультативних

обов’язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них.

У зв’язку з цим, з одного боку, навряд чи можна погодитися з тією практикою застосування обмежувальних заходів, коли вони застосовуються у додаток до обов’язків, вже покладених судом на кривдника підставі ч. 1 та 3 ст. 76 КК України. З іншого боку, як ми вже зазначали у підрозділі 2.2 нашого дослідження належить відрізняти «направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми» (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України) від обов’язку, визначеного п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України – «виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою». По-перше, у п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України йдеться не лише про направлення для проходження пробаційної програми, але й для програми для кривдників. Такого обов’язку у п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України законом не передбачено. По-друге, необхідно враховувати те, що «направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми» (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України) може бути кримінально-правовим наслідком звільнення кривдника від відбування покарання з випробуванням у випадку вчинення ним кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством. Вказаний кримінально-правовий наслідок знаходить нормативне визначення у ст. 91-1 КК України, що розміщена у розділі XIII-1 Загальної частини КК України «Обмежувальні заходи» та стосується повнолітніх осіб, які на момент вчинення домашнього насильства досягли 18-річного віку. Водночас ст. 76 КК України має назву «Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням» та розміщена в розділі «Звільнення від покарання та його відбування». У зв’язку з цим, обов’язок пройти пробаційну програму в цих двох випадках слід розглядати в різному контексті: в першому – це обмежувальний захід щодо засудженого та звільненого від відбування покарання з випробуванням, який вчинив кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством, насильством, на підставі ч. 2 ст. 76 КК України, в іншому – обов’язок для особи

звільненої від відбування покарання з випробуванням, яка вчинила будь-яке кримінальне правопорушення, що не пов’язано з домашнім насильством.

Крім того, уявляється, що необхідно розрізняти й такий обов’язок, який може бути покладений судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, як обов’язок *«дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля»* (п. 6 ч. 3 ст. 76 КК України) якому можуть бути протиставлені обмежувальні заходи, передбачені п. 1, 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України. У цьому випадку зазначимо, що обов’язок *«дотримуватись встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій»* полягає у визначенні для засудженого конкретних правил поведінки, які, на думку суду, мають сприяти запобіганню вчинення нових правопорушень, утримувати його від продовження тотожної або однорідної кримінальної протиправної діяльності (наприклад, у нічний час не відвідувати громадські місця без супроводу близьких осіб). «*Обмеження спілкування*» передбачає, що суд установлює для засудженого певні межі передачі інформації іншим особам, наприклад, забороняє спілкуватись з потерпілим або неповнолітніми. Таке обмеження може бути повним, виключаючи спілкування у будь-якій формі і з використанням будь-яких засобів зв’язку, або частковим, що унеможливлює лише певний тип комунікації (наприклад, пряме спілкування). «*Обмеження пересування»* – це вимога суду, яка висувається до засудженого, та стосується часу, маршруту і способу його пересування. Так, суд може визначити час, протягом якого особа не повинна залишати місце проживання, або заборонити рухатись у певний спосіб. *«Обмеження проведення дозвілля»* є вимогою суду про недопущення перебування засудженого в закладах дозвілля певного типу, зокрема громадського харчування, розважальних закладах та інших подібних місцях [114, с. 231]. Натомість у п. 1, 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України йдеться про певні обов’язки, заборони, у першу чергу, щодо спеціального суб’єкта кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, які застосовують в

інтересах потерпілого від домашнього насильства з метою забезпечення його безпеки та можливого примирення з кривдником.

Доречно звернути увагу й на те, що іноді обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, застосовуються судами не лише у додаток до імперативних та факультативних обов'язків, визначених у ч. 1 та ч. 3 ст. 76 КК України, а ще й без конкретизації строку, протягом якого щодо засудженого кривдника мав би бути реалізований такий обмежувальний захід як *«направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми»* (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України). На вказаний проблемний аспект практики застосування обмежувальних заходів вже зверталася увага окремими вітчизняними дослідниками [110, с. 40]. Ми додатково звертаємо увагу суб'єктів правозастосовної діяльності на цей аспект, адже він не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Так, вироком Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 07.10.2020 ОСОБА_1 визнана винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та йому призначено покарання у вигляді двох років обмеження волі. Відповідно до ст. 75, 76 КК України засудженого звільнено від відбування призначеного покарання, якщо він протягом іспитового строку у три роки не вчинить нового злочину, буде періодично з'являтися на реєстрацію до уповноваженого органу з питань пробації та повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця свого мешкання, роботи або навчання. Згідно з ч. 3 ст. 76 КК України на засудженого додатково покладені такі обов'язки: не виїжджати за межі України без дозволу уповноваженого органу з питань пробації; обов'язок працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу). Окрім того, до засудженого додатково застосовані ще й обмежувальний захід, встановлений п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, у вигляді направлення для проходження пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки» [35]. Отже, у цьому прикладі судової практики обмежувальний

захід, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, застосований не лише у додаток до імперативних та додаткових факультативних обов'язків, визначених ч. 1 та ч. 3 ст. 76 КК України, а ще й без конкретизації строку, протягом якого засуджений мав би пройти пробаційну програму «Подолання агресивної поведінки», що навряд чи відповідає загальним приписам ч. 3 ст. 91-1 КК України.

Не можна не звернути увагу і на те, що за справедливим зауваженням окремих вітчизняних дослідників певні проблеми виникають у суб'єктів правозастосовної діяльності й під час прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у випадках затвердження угоди про примирення або про визнання вини (ч. 2 ст. 75 КК України). Основна така проблема на їх думку насамперед полягає у тому, що практично в усіх обвинувальних вироках суди безпосередньо не посилаються та не враховують положення п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України, згідно з якими зокрема угода про примирення в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, може бути укладена винятково лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника. Крім того, дослідники звертають увагу й на те, що чинне законодавство не забороняє укладення угод про визнання винуватості в справах про домашнє насильство за умови попередньої письмової згоди потерпілої особи, наданої прокурору. Однак, при укладенні угод про визнання винуватості потерпіла особа перебуває в менш вигідному становищі порівняно, наприклад, із ситуацією, коли укладається угода про примирення. Тож, у цьому випадку фактично йдеться про певний законодавчий недолік, який на практиці може призвести до порушення прав та законних інтересів постраждалих від домашнього насильства осіб. Тому у своїй практичній роботі суди мають з особливою увагою ставитися до затвердження угод про визнання винуватості в справах про домашнє насильство та стежити за тим, щоб права потерпілої особи не були порушені, а її думка була почута та врахована [110, с. 35–37].

Що ж стосується проблем звільнення від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства, то доречно звернути увагу на таке. Іноді суди під час прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, визначають передумови та підстави такого звільнення, що визначенні кримінальним законом, який діяв не на час вчинення протиправного діяння. Так, Дзержинським міським судом Донецької області було розглянуто кримінальне провадження, внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12021052220000054 від 16 лютого 2021 про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки трудового колективу. В ухвалі цього суду зокрема зазначено, що захисником обвинуваченого заявлено клопотання про звільнення кривдника від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, на підставі ст. 47 КК України. Дослідив матеріали кримінального провадження, суд дійшов висновку, що клопотання захисника слід задовольнити, з огляду на те, що відповідно до положень ст. 47 КК України особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку. У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин [183]. На час вчиненого кримінального правопорушення, а саме, як вказано в самій ухвалі суду, «14.02.2021 о 13:00» положення ст. 47 КК України мали інший вигляд, зокрема у ч. 1 цієї статті зазначалося, що «1. Особу, яка вперше вчинила *кримінальний проступок або нетяжкий злочин*, крім корупційних кримінальних правопорушень, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу

підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку» [93].

Не можна не звернути увагу й на те, що окремими вітчизняними науковцями зазначається, що найбільшу кількість помилок при звільненні від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України становить неправильне встановлення судами такої підстави цього виду звільнення як втрата особою суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки. Зміна обстановки – це певний позитивний процес, який відбувається в житті особи і настільки впливає на його світогляд, що в майбутньому вона не вчинить нового кримінального правопорушення.

Підтвердити той факт, що обстановка змінилася й особа перестала бути суспільно небезпечною, можна лише за умови аналізу обстановки, яка оточувала її до, під час вчинення кримінального правопорушення, а також на момент розгляду справи в суді. Однак в абсолютній більшості випадків судді, розглядаючи питання про можливість звільнення від кримінальної відповідальності за цією статтею, встановлюють лише обставини, які характеризують її з позитивної сторони вже після вчинення протиправного діяння. В ухвалах найчастіше фігурує формулювання, що обстановка змінилася, бо особа перестала бути суспільно небезпечною. Тому від цього виду звільнення від кримінальної відповідальності слід відмовитися [65, с. 135–137].

На наше переконання відмовлятися від цього виду звільнення від кримінальної відповідальності не слід. Необхідно лише чітко розмежувати звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України від звільнення від призначення покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України.

Висновки до розділу 3

1. Під звільненням від покарання за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника слід розуміти реалізацію судом свого повноваження, за наявності передбачених КК України підстав, не призначати суб'єкту кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, покарання або повністю чи частково припинити виконання вже призначеного обвинувальним вироком покарання та одночасно покласти на нього виконання примусових інших заходів кримінально-правового характеру, змістом яких є певні обов'язки, заборони або обмеження щодо реалізації його прав і свобод.

2. Звільнення від покарання з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника як альтернативний покаранню інший кримінально-правовий наслідок вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, теоретично може бути реалізоване щодо певної категорії спеціальних суб'єктів на певних стадіях кримінальної процесуальної діяльності за такими передбаченими кримінальним законом України нормами: а) за ч. 4 і 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84 КК України – види звільнення від призначення кривднику покарання на стадії ухвалення вироку; б) за ст. 75–77, ч. 1–3 ст. 79, ст. 85–86 КК України – види звільнення від відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного кривднику покарання на стадії ухвалення вироку; в) за ст. 78, ч. 4–6 ст. 79, ст. 80, 81, ч. 4 ст. 83, ч. 1, 2 і 3 ст. 84, ст. 85, 87 КК України – види звільнення від подальшого відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного покарання на стадії виконання вироку після набрання ним чинності. Водночас аналіз відповідної судової практики засвідчує той факт, що звільнення від покарання за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника здійснюється на стадії ухвалення вироку та переважно у вигляді звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75–77 КК України.

3. У разі звільнення від покарання на підставі ст. 75 КК України суд має право покладати обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України, замість факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них. Такий висновок випливає з огляду на граматичне (філологічне) тлумачення законодавчої конструкції ч. 1, 2, 3 та 4 ст. 76, а також ст. 91-1 КК України, але й зважаючи на те, що застосування одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, враховуючи їх зміст та суб'єктів контролю за виконанням, взаємно виключає доцільність і необхідність покладання на кривдника ще й тих обов'язків, що безпосередньо визначені у ч. 3 ст. 76 КК України.

4. Згідно з чинною редакцією ч. 2 ст. 76 КК України на осіб, засуджених за *злочини*, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України. У зв'язку з цим, право покладання судом обов'язків та заборон, передбачених статтею 91-1 КК України, лише на засуджених *за злочини*, пов'язані з домашнім насильством слід вважати технічним недоліком законодавця, зумовленим впровадженням у КК України інституту кримінальних проступків. Злочин є лише однією з окремих категорій кримінального правопорушення. Такою ж окремою категорією є й кримінальний проступок, у тому числі і кримінальний проступок, пов'язаний з вчиненням домашнього насильства. У зв'язку з цим, пропонується на законодавчому рівні уточнити положення ч. 2 ст. 76 КК України.

5. У широкому розумінні під звільненням від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого спеціального суб'єкта (кривдника) або без такого слід розуміти реалізацію судом з моменту повідомлення особі про підозру у вчинені кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, свого повноваження щодо припинення вже розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з встановленням її винуватості у вчиненні такого кримінального правопорушення та одночасним покладанням на таку особу

примусових заходів кримінально-правового характеру, змістом яких є певні заборони та обмеження щодо реалізації її прав і свобод, а також обов'язки щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію соціальної поведінки особи, або без покладання таких заходів примусового характеру через невідповідність їх інтересам потерпілої особи.

6. У вузькому визначенні під звільненням від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого спеціального суб'єкта (кривдника) або без такого слід розуміти реалізацію судом свого повноваження щодо припинення вже розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з встановленням її винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, та одночасним покладанням на таку особу обмежувальних заходів або без їх покладання через невідповідність їх інтересам потерпілої особи.

7. Звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, є обов'язком суду у випадку: 1) дійового каяття (ст. 45 КК України); 2) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України), закінчення строків давності (ст. 49 КК України).

8. Звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, є правом суду у випадках: 1) передачі особи на поруки (ст. 47 КК України); 2) зміни обстановки (ст. 48 КК України), закінчення строків давності за вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі (ч. 5 ст. 49 КК України).

9. Аналіз судової практики засвідчує факт, що у жодних випадках звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45, 46, 47 КК України одночасно з таким звільненням до кривдника не було застосовано будь-якого з передбачених ст. 91-1 КК України обмежувальних заходів кримінально-правового характеру. Водночас в інтересах потерпілого від кримінального

правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, одночасно зі звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька таких обмежувальних заходів. І якщо з фактом незастосування обмежувальних заходів у випадку звільнення від кримінальної відповідальності кривдника у зв’язку з його примиренням з потерпілим ще й можна погодитися, то навряд чи з такою практикою можна погодитися у разі його звільнення від кримінальної відповідальності за іншими статтями, зокрема за ст. 45, 47, 48. Ми свідомі того, що дійове каяття (ст. 45 КК України), а також щире каяття (ст. 47 КК України) чи зміна обстановки, внаслідок якої констатується втрата суспільної небезпечності діяння або особи, яка його вчинила (ст. 48 КК України), дійсно може свідчити про недоцільність їх застосування в конкретних кримінально-правових відносинах. Однак, уявляється, що таке рішення суду має бути певним чином обґрунтовано ним у відповідному процесуальному документі. Утім на жаль жодної такої аргументації у проаналізованих нами прикладах судової практики ми не знайшли. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне уточнити окремі положення ст. 91-1 КК України.

10. Аналіз судової практики засвідчує той факт, що під час звільнення від відбування покарання з випробуванням за прояви домашнього насильства (ст. 75 КК України) на кривдника одночасно покладаються обов’язки, передбачені як ч. 1 і 3 ст. 76, так і ч. 1 ст. 91-1 КК України. Водночас подібна практика навряд чи заслуговує схвальної оцінки, оскільки реалізація звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, зумовлена покладанням на кривдника протягом певного строку обов’язків та заборон, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, замість загальних факультативних обов’язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них.

11. Необхідно розрізняти обов’язок «дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та

проведення дозвілля» (п. 6 ч. 3 ст. 76 КК України) від обмежувальних заходів, передбачених п. 1, 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України. У п. 1, 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України йдеться про певні обов'язки, заборони, у першу чергу, щодо спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, які застосовуються в інтересах потерпілого від домашнього насильства.

12. Іноді обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, застосовуються судами не лише у додаток до факультативних обов'язків, визначених у ч. 3 ст. 76 КК України, а ще й без конкретизації строку, протягом якого щодо засудженого кривдника мав би бути реалізований такі обмежувальні заходи. Йдеться насамперед про такий обмежувальний захід як «направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми» (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України).

13. Певні проблеми виникають у суб'єктів правозастосовної діяльності й під час прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у випадках затвердження угоди про примирення або про визнання вини (ч. 2 ст. 75 КК України). Основна така проблема полягає у тому, що практично в усіх обвинувальних вироках суди безпосередньо не посилаються та не враховують положення п. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України.

14. Аналіз судової практики щодо звільнення кривдника від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства засвідчує той факт, що іноді суди під час прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності визначають передумови та підстави такого звільнення, що визначенні кримінальним законом, який діяв не на час вчинення відповідного протиправного діяння.

15. Найбільшу кількість помилок при звільненні від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України становить неправильне встановлення судами такої підстави цього виду звільнення як втрата особою суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі вивчення доктринальних позицій, аналізу чинного кримінального законодавства України, зарубіжного законодавства та судової практики здійснено теоретичне узагальнення й сформовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на вирішення важливого наукового завдання, що має істотне значення для подальшого розвитку й удосконалення проблем теоретичної інтерпретації і нормативної визначеності заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, основними з яких є такі.

1. Сучасні дослідження заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства знаходяться на початковому етапі свого становлення, оскільки у вже наявних роботах низки вітчизняних науковців вивчення проблем кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства, прив'язано лише до одного з можливих варіантів його прояву – кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Водночас кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, не вичерпуються лише цим протиправним посяганням й комплексне кримінально-правове дослідження не лише різних за ступенем своєї суворості каральних та некаральних обмежувальних, але й деяких інших примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового реагування на інші передбачені кримінальним законом кримінальні правопорушення, пов'язанні з домашнім насильством, ще не здійснювалося.

2. Під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, доцільно розуміти суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства, що вчиняється у стосунках інтимних партнерів (теперішнього і колишнього чоловіка і дружини або партнера) або між поколіннями (батьками і дітьми) незалежно від місця їх проживання та того, чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України,

а також призводить до настання кримінально-правових наслідків у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру. За зовнішнім виявом ці кримінальні правопорушення можуть бути репрезентовані суспільно небезпечними діяннями у формі фізичного, сексуального, психічного і економічного насильства. В основі їх класифікації можуть бути покладені різні критерії, до яких належать: а) положення ст. 12 КК України; б) специфічний зв'язок «спеціальний суб'єкт – спеціальний потерпілий»; в) форма зовнішнього вияву цих кримінальних протиправних посягань; г) врахування або неврахування фактору домашнього насильства в конструкції основних чи кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК; ґ) кримінально-правові наслідки, що настають щодо фізичної або юридичної особи.

Загальносоціальний і спеціально-кримінологічний рівень запобігання проявам домашнього насильства представлений низкою заходів попереджувальної діяльності, які за механізмом дії можуть бути поділені на наступні категорії заходів: 1) заходи соціально-економічного характеру; 2) організаційно-управлінські заходи; 3) заходи медичного характеру; 4) правові заходи тощо.

Заходи організаційно-управлінського характеру, будучи тісно пов'язаними із заходами соціально-економічного характеру, у свою чергу представлені колом заходів із удосконалення спеціальної профілактики різних проявів домашнього насильства, її нормативного, інформаційного і навчально-методичного забезпечення.

Кримінально-юстиційний рівень протидії проявам домашнього насильства представлений низкою каральних і некаральних (примусових або заохочувальних) заходів кримінально-правового характеру, що є наслідком державного реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення, і заходами кримінального процесуального характеру або іншими заходами, що здійснюються уповноваженими суб'єктами протидії різним проявам домашнього насильства під час кримінального провадження через

профілактику кримінальних правопорушень, попередження вчиненню кримінального правопорушення.

3. Вивчення зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінально-правових заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства дозволило дійти висновку, що модель кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства у кримінальному законодавстві Польської Республіки представлена можливістю реалізації одночасно з призначеним покаранням стосовно винної фізичної особи окремих видів інших заходів кримінально-правового характеру, які в певних аспектах є подібними до тих обмежувальних заходів кримінально-правового характеру, що регламентовані у ст. 91-1 КК України. Однак у кримінальному законодавстві Французької Республіки, Королівства Іспанії, Чеської Республіки такі подібні заходи кримінально-правового характеру постають у вигляді основних або додаткових видів покарань, хоча насправді окремі з таких видів основних і додаткових покарань є завуальованими проявами інших відмінних від покарання заходів кримінально-правового характеру. Зважаючи на це, наявна у кримінальному законодавстві України і Республіки Польща система «багатоколійності» кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства виглядає більше розгалуженою у порівнянні з системою таких заходів впливу у кримінальному законодавстві не лише вказаних європейських країн, але й більшості країн пострадянського простору. Варіантна властивість притаманна також не лише системі примусових заходів кримінально-правового реагування на різні прояви домашнього насильства, але й системі інших заходів кримінально-правового характеру, що зокрема засновані на заохочені (стимулюванні) позитивної посткримінальної поведінки особи, оскільки у кримінальному законодавстві України наразі передбачена можливість не лише звільнення винних у домашньому насильстві осіб від покарання, але й звільнення осіб від кримінальної відповідальності, чого не існує у кримінальному законодавстві європейських країн.

4. Система каральних заходів кримінально-правового реагування, зважаючи на загальну систему покарань, визначену у ст. 51 КК України, може бути репрезентована наступними різними за ступнем своєї суворості видами покарань: 1) штрафом; 2) позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3) громадськими та виправними роботами; 4) арештом; 5) обмеженням та позбавленням волі; 6) довічним позбавленням волі. Водночас за офіційною статистичною інформацією каральні заходи кримінально-правового реагування на різні прояви домашнього насильства наразі фактично постають у вигляді таких видів основних покарань як: 1) штраф; 2) громадські та виправні роботи; 4) арешт; 5) обмеження та позбавлення волі (ст. 125, 126, 126-1, 152 КК України).

5. Обмежувальні заходи, будучи іншими заходами кримінально-правового характеру, у випадку їх реалізації одночасно з призначенням покарання або звільненням з підстав, передбачених КК України, від покарання, очевидно, що становлять змістовні ознаки кримінальної відповідальності. Такий висновок ґрунтується на тому, що ознаки кримінальної відповідальності не вичерпуються лише обмеженнями прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру, а можуть проявлятися й в інших кримінально-правових наслідках, які можуть характеризуватися одночасним симбіозом як примусу, так і заохочення. Це також дає підстави стверджувати, що, принаймні поки що обмежувальні заходи кримінально-правового характеру мають подвійну правову природу, оскільки, з одного боку, вони можуть бути формою кримінальної відповідальності, а, з іншого, – бути примусовими заходами кримінально-правового характеру, що належать до групи заходів безпеки.

Під обмежувальними заходами, які, до речі, належить відрізняти за підставою, метою, порядком і строком застосування, а також за суб’єктним складом контролю виконання від подібних за назвою нормативно визначених заходів в інших галузях національного законодавства, слід розуміти інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та

обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки, і застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільненням з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання.

Правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути не лише застосування обмежувальних заходів, але також й застосування щодо кривдника окремих інших примусових заходів кримінально-правового характеру, а саме: примусових заходів медичного характеру; примусового лікування; заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

6. Аналіз проблемних аспектів застосування каральних, обмежувальних та інших примусових заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, дозволив зазначити, що, зокрема, під час вирішення питання про застосування до винних осіб різних за ступенем своєї суворості каральних заходів кримінально-правового характеру певні труднощі можуть виникати як на етапі реалізації законодавчих положень щодо загальних засад призначення покарання, так й на етапі виконання певних видів покарань, зокрема штрафу. У судовій практиці наявні також окремі проблеми судового провадження щодо певних кримінальних проступків, пов'язаних з домашнім насильством. У зв'язку з чим пропонуються варіанти їх розв'язання.

7. Під звільненням від покарання за прояви домашнього насильства з обмеженням статусу звільненого кривдника слід розуміти реалізацію судом свого повноваження, за наявності передбачених КК України підстав, не призначати суб'єкту кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, покарання або повністю чи частково припинити виконання вже призначеного обвинувальним вироком покарання та одночасно покласти на нього виконання примусових інших заходів кримінально-правового характеру,

змістом яких є певні обов'язки, заборони або обмеження щодо реалізації його прав і свобод. Таке звільнення теоретично може бути реалізоване щодо певної категорії спеціальних суб'єктів на певних стадіях кримінальної процесуальної діяльності за такими передбаченими кримінальним законом України нормами: а) за ч. 4 і 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84 КК України – звільнення від призначення кривднику покарання на стадії ухвалення вироку; б) за ст. 75–77, ч. 1–3 ст. 79, ст. 85–86 КК України – звільнення від відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного кривднику покарання на стадії ухвалення вироку; в) за ст. 78, ч. 4–6 ст. 79, ст. 80, 81, ч. 4 ст. 83, ч. 1, 2 і 3 ст. 84, ст. 85, 87 КК України – звільнення від подальшого відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного покарання на стадії виконання вироку після набрання ним чинності. Водночас аналіз відповідної судової практики засвідчує той факт, що звільнення від покарання за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника здійснюється, як правило, на стадії ухвалення вироку та переважно у вигляді звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75–77 КК України.

У разі звільнення від покарання на підставі ст. 75 КК України суд має право покладати обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України, замість загальних факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них.

Згідно з чинною редакцією ч. 2 ст. 76 КК України на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України. У зв'язку з цим, право покладання судом обов'язків та заборон, передбачених статтею 91-1 КК України, лише на засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, є технічним недоліком законодавця, зумовленим впровадженням у КК України інституту кримінальних проступків. З огляду на наведені обставини пропонується на законодавчому рівні уточнити положення ч. 2 ст. 76 КК України.

8. Під звільненням від кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства з примусовим обмеженням статусу звільненого кривдника або без такого доцільно розуміти реалізацію судом свого повноваження щодо припинення вже розпочатої кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з встановленням його винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, та одночасним покладанням на таку особу обмежувальних заходів або без їх покладання через невідповідність їх інтересам потерпілої особи. Таке звільнення може бути реалізовано судом переважно на підстави норм Загальної частини КК України (ст. ст. 45–49). Водночас у жодних наявних в судовій практиці випадках звільнення від кримінальної відповідальності за цими нормами Загальної частини КК України одночасно з таким звільненням до кривдника не було застосовано жодного з передбачених ст. 91-1 КК України обмежувальних заходів кримінально-правового характеру. І якщо з фактом незастосування обмежувальних заходів у випадку звільнення кривдника від кримінальної відповідальності у зв'язку з його примиренням з потерпілим ще й можна погодитися, то навряд чи з такою практикою можна погодитися у разі звільнення кривдника від кримінальної відповідальності за іншими статтями, зокрема за ст. 45, 47, 48. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 91-1 КК України положеннями, згідно з якими не застосування одного або декількох обмежувальних заходів щодо кривдника у разі звільнення його від кримінальної відповідальності має бути належним чином вмотивовано судом.

9. Однією з проблем, що виникає під час звільнення від покарання за прояви домашнього насильства є одночасне покладання на кривдника, звільненого від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), обов'язків, передбачених як ч. 1 і 3 ст. 76, так і ч. 1 ст. 91-1 КК України. Подібна практика навряд чи заслуговує схвальної оцінки, оскільки реалізація звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (ст. 75 КК України), зумовлена покладанням на кривдника обов'язків та заборон,

передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, замість загальних факультативних обов'язків, коло яких визначається у ч. 3 ст. 76 КК України, а не у додаток до них. Необхідно розрізняти й такий обов'язок, який може бути покладений судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, як обов'язок «дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля» (п. 6 ч. 3 ст. 76 КК України), якому можуть бути протиставлені обмежувальні заходи, передбачені п. 1, 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України. У п. 1, 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України йдеться про певні обов'язки, заборони, у першу чергу, щодо спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, які застосовують в інтересах потерпілого від домашнього насильства.

Аналіз судової практики засвідчує той факт, що іноді обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, застосовуються судами не лише у додаток до загальних факультативних обов'язків, визначених у ч. 3 ст. 76 КК України, а ще й без конкретизації строку, протягом якого щодо засудженого кривдника мали би бути реалізовані такі обмежувальні заходи.

Іноді суди під час прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, визначають передумови та підстави такого звільнення, що визначенні кримінальним законом, який діяв не на час вчинення відповідного протиправного діяння.

10. На підставі проведеного дисертаційного дослідження розроблено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України. Вони, зокрема, зводяться до такого.

І. Пропонується внести такі зміни і доповнення до КК України:

1) ч. 2 ст. 76 КК України викласти в такій редакції: «*2. На осіб, засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти обов'язки та заборони,*

передбачені статтею 91-1 цього Кодексу, лише замість обов'язків, визначених у частині 3 цієї статті.»

2) ч. 1, 2 і 4 ст. 91-1 КК України викласти в такій редакції: «1. В інтересах потерпілого *від кримінального правопорушення,* пов'язаного з домашнім насильством, одночасно … .

4. Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації …, а в разі вчинення *кримінального правопорушення* військовослужбовцем – командир військової частини.»;

3) ч. 3 ст. 91-1 КК України доповнити положеннями такого змісту: «*... Якщо суд дійде до висновку, що застосування одного або декількох обмежувальних заходів буде недоцільним та не відповідатиме інтересам потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного за домашнім насильством, таке рішення судом має бути належним чином вмотивовано»*.

4) розділ XIII-1 Загальної частини КК України «Обмежувальні заходи» доповнити статтею 91-2 такого змісту: «***Стаття 91-2. Кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством***

1. Кримінальними правопорушенням, пов'язаними з домашнім насильством, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 115, 116, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 134, 142, 143, 149, 150, 150-1, 151-2, 152–156-1, 164, 165, 166, 167, 194, 195, 301-1–304, вчиненні одним з інтимних партнерів щодо іншого або однією з близьких осіб щодо іншої близької особи, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтею 126-1 цього Кодексу, та інші кримінальні правопорушення, якщо їх вчинення поєднано з насильством фізичного, сексуального, психічного або економічного характеру щодо одного з таких осіб.

2. Кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім кримінальних

правопорушень, в яких ознаки домашнього насильства впливають на його кваліфікацію, настає за статтею 91-2 і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення»;

5) розділ XV Загальної частини КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» доповнити статтею такого змісту:

«***Стаття … Обмежувальні заходи, що застосовуються до неповнолітньої особи***

У разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, особою, якій на момент його вчинення не виповнилося 18-го віку, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, а також застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім направлення до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, суд може застосувати до неповнолітньої особи один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на неї можуть бути покладені такі обов'язки та заборони:

1) на прохання батьків або опікунів за згодою неповнолітнього пройти повний курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії або венеричної хвороби;

2) заборона відвідувати місця, де можливий негативний вплив на поведінку неповнолітнього, або обмеження в спілкуванні з людьми, які здійснюють на нього негативний вплив;

3) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

4) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітнього, а також рівня його інтелектуального розвитку».

6) санкцію частини першої статті 126–1, з урахуванням положень Проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо редакції статті 126–1 «Домашнє насильство», розробленим окремими вітчизняними науковцями викласти у такій редакції:

«Стаття 126-1 . Домашнє насильство

1. ... ,

– карається штрафом у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами строком один рік, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років».

II. Внести такі зміни і доповнення до КПК України:

1) ч. 3 ст. 395 КПК України може бути доповнене абзацом третім, положення якого мають такий зміст: «*У разі ухилення особи, щодо якої ухвалений обвинувальний вирок суду, від отримання нею копії судового рішення, днем отримання копії судового рішення є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, яка зареєстрована у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншої адреси*».

III. Внести такі зміни і доповнення до Кримінально-виконавчого кодексу України:

1) у статті 26 слова «*кримінально-виконавчій інспекції*» замінити словами «*орган пробації*».

IV. Пункт 9 Порядку виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 27.04.2018 № 1301/5:

1) пропонуємо доповнити положенням такого змісту: «*9. Якщо ... , лише після вжиття заходів з примусового виконання рішень у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження»*.».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shinkarchuk, Anastasia (2019). RESPONSIVE MEASURES TO DOMESTIC VIOLENCE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES. Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal, 04 (24). Available at: https://sp-sciences.io.ua/s2664191/shinkarchuk_anastasia_2019._responsive_measures_to_domestic_violence_a_comparative_analysis_of_criminal_legislation_of_ukraine_and_european_countries._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_24_ (дата звернення: 10.03.2021).

2. Академічний тлумачний словник : словник української мови (1970 – 1980). URL: http://sum.in.ua/s/zviljnjaty (дата звернення: 03.01.2021).

3. Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства : монографія. Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. 212 с.

4. Аносова Ю. В. , Капур А., Легенька М. М., Черепаха К. В. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статті: 2019. ГО «Ла Страда-Україна» за підтримки Європейського Союзу в рамках Проєкту ЄС «Право-Justice». 62 с.

5. Антипов В. В., Антипов В. І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання: монографія. Київ : Атіка, 2004. 208 с.

6. Антонян Ю. М. Насильственная преступность в России / отв. ред. Л. Л. Ананиан ; гл. ред. Н. Н. Кондрашков. Москва : ИНИОН РАН, 2002. 104 с.

7. Антонян Ю. М. Преступная жестокость : монография. Москва : Изд-во ВНИИ МВЖ России, 1994. 216 с.

8. Бабанін С. В. Юридична відповідальність за домашнє насильство // Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: матер. ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (15 березня 2018 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2018. С. 200–202.

9. Байда А. О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 79–95.

10. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення: монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 358 с.

11. Бандурка А. М. Политическая криминология : монография. Харьков : Золотая миля, 2017. 412 с.

12. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 318 с.

13. Берзін П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник: у 3-х т. Т. І. Загальні засади ; 2-ге вид., виправ. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2019. С. 158 – 160 (562 с.) .

14. Бесчастный В. Н. Направления совершенствования организационного обеспечения противодействия преступности в Украине. *Право и политика : науч.-метод. журнал*. 2016. № 3. С. 77–82.

15. Біленко П. С. Домашнє насильство як прояв кримінального насильства. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 95–102.

16. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

17. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища : дис. … канд. соціолог. наук : 22.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 211 с.

18. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 102–107.

19. Борисов В. И., Куц В. Н. Преступления против жизни и здоровья : монография. Харьков : НПКФ «Консум», 1995. 104 с.

20. Брус І. Контроль за виконанням обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1 (59). С. 112–123.

21. Бугаєць Т. Судовий розгляд справ про видачу обмежувального припису у справах домашнього насильства: міжнародні стандарти та огляд національної практики» : проект Ради Європи «Стамбульська конвенція:

інструмент для посилення боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством в Україні» (2018–2020). Рада Європи, 2020. 100 с.

22. Бурдін В. М. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності: доцільність існування та проблеми правозастосування // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / упоряд. : Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. С.159–163.

23. Васильєв А. А., Юртаєва К. В. Реалізація положень Стамбульської конвенції в законодавстві України про кримінальну відповідальність: системно-правовий аналіз внесених змін та доповнень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 279–284).

24. Вирок Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 10.03.2020 по справі № 338/1208/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88087743 (дата звернення: 26.01.2021).

25. Вирок Борівського районного суду Харківської області від 11.03.2020 по справі № 614/172/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88131998 (дата звернення: 26.01.2021).

26. Вирок Буринського районного суду Сумської області від 07.10.2020 по справі № 574/1100/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92060713 (дата звернення: 26.01.2021).

27. Вирок Буського районного суду Львівської області від 08.07.2019 по справі № 440/1062/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82871869 (дата звернення: 16.12.2020).

28. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 13.12.2019 по справі № 473/4467/19 / / Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85607751 (дата звернення: 26.12.2020).

29. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 04.06.2019 по справі № 473/1847/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82175923 (дата звернення: 26.12.2020).

30. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 02.04.2019 по справі № 473/888/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80863064 (дата звернення: 16.12.2020).

31. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 12.02.2020 року по справі № 752/25784/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87519572 (дата звернення: 26.01.2021).

32. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 26.02.2020 по справі № 755/2656/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87872710 (дата звернення: 26.01.2021)

33. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 04.06.2020 по справі № 444/737/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89632817 (дата звернення: 26.01.2021).

34. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 16.12.2019 по справі № 946/7907/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86337431 (дата звернення: дата звернення: 26.01.2021)

35. Вирок Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 07.10.2020 по справі № 213/416/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92093754 (дата звернення: 26.01.2021).

36. Вирок Макарівського районного суду Київської області від 04.12.2020 по справі № 370/2044/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93306881 (дата звернення: 26.01.2021).

37. Вирок Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 11.03.2020 по справі № 483/1562/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88129436 (дата звернення: 26.01.2021).

38. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 12.05.2020 по справі № 350/459/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89171414 (дата звернення: 26.01.2021).

39. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16.11.2020 по справі № 214/5915/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92904546 (дата звернення: 26.01.2021)

40. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 23.02.2021 по справі 452/223/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95123780 (дата звернення: 10.01.2021).

41. Вирок Тернівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05.02.2020 по справі № 215/5218/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87369229 (дата звернення: 26.01.2021)

42. Вирок Тростянецького районного суду Вінницької області від 26.11.2020 по справі № 47/924/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93110565 (дата звернення: 26.01.2021).

43. Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 12.08.2020 по справі № 457/529/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90951579 (дата звернення: 26.01.2021).

44. Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 28.10.2020 по справі № 710/131/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень

: офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92553620 (дата звернення: 26.01.2021).

45. Відмова – це що таке? Значення, синоніми, пропозиції і тлумачення // BigBro: сайт. URL: http://bigbro.com.ua/vidmova-tse-shho-take-znachennya-sinonimi-propozitsiyi-i-tlumachennya/ (дата звернення: 13.03.2021).

46. Вілс Е., Калашник О. Протидія домашньому насильству: практ. посіб. для поліцейських // Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей в Україні». URL : https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0 (дата звернення: 13.01.2021).

47. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права: електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС.* 2019. № 2. С. 6–14.

48. Голіна В. В., Васильєв А. А., Калініна А. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо редакції статті 126-1 «Домашнє насильство» // Збірник нормотворчої та науково-аналітичної діяльності фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України у 2019 р.: законопроекти, науково-правові висновки, пропозиції та зауваження до законодавства / упоряд.: В. С. Батиргареєва, Д. П. Євтєєва, В. І. Борисов, С. С. Шрамко та ін. Харків : Право, 2020. С. 21–26.

49. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються в сімейно-побутовій сфері : монографія. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.

50. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Одеськ. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 21 с.

51. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування : монографія / За наук. ред. А. А. Музики. Київ : ВД «Дакор», 2019. 676 с.

52. Грищенко О. В. Кримінально-правова характеристика побоїв і мордування (ст. 126 КК України): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. Харків, 2014. 200 с.

53. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : дис … докт. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2011. 628 с.

54. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин. Провозглашена резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 10.01.2021).

55. Денисова О. В. Кримінально-правова характеристика катування : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 /Акад. адвокатури України. Київ, 2014. 200 с.

56. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

57. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

58. Егоров В. С. Освобождение от уголовной ответственности: монография. Москва: МПСИ, 2002. 191 с.

59. Європейській конвенції про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 17.01.2021).

60. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2020 р.: форма 1 // Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820 (дата звернення: 10.01.2021).

61. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2019 р.: форма 1 // Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113897&libid=100820 (дата звернення: 10.01.2021).

62. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2018 р.: форма 1 // Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820 (дата звернення: 10.01.2021).

63. Єрмак О. В., Куц В. М. Конфіскація як засіб кримінально-правового реагування: монографія. Чернігів ; Видавець Лозовий В.М., 2018. 232 с.

64. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право : монография. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 560 с.

65. Забуга Ю. Ю., Михайличенко Т. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки: проблеми і виклики сьогодення // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / упоряд. : Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. С. 134–138.

66. Запобігання та протидія проявам домашнього насильства: діяльність закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / Кол. автор. : Андрієнкова В.Л., Аносова Ю.В., Байдик В.В., Калашник О.А. та ін. Київ : ФОП Нічога О.С., 2020. 196 с.

67. Звільнено: значення, синоніми, антоніми, вживання // WARBLETONCOUNCIL: наука. URL: https://uk.warbletoncouncil.org/exentar-3585 (дата звернення: 13.01.2021).

68. Ігнатов О. М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загально кримінальній насильницькій злочинності в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 598 с.

69. Йосипів А. О. Детермінанти насильницької злочинності та протидія їй органами внутрішніх справ : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 276 с.

70. Казміренко В. О. Вияви домашнього насилля над дітьми. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 78–92.

71. Кількість засуджених осіб та види покарань, за судовими рішеннями, що набрали законної сили за 2019 рік // Судова статистика: інформація про результати розгляду справ у сфері протидії домашньому насильству / Судова влада України : офіц. веб-портал. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_19 (дата звернення: 20.09.2020).

72. Кількість засуджених осіб, види покарань, за судовими рішеннями, що набрали законної сили за 2020 рік // Судова статистика за 2020 рік / Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_20 (дата звернення: 03.01.2021).

73. Книженко О. О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 45–52.

74. Книженко О. О. Обмежувальні заходи щодо звільненого від відбування покарання з випробуванням. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 73–80.

75. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 21.09.2020).

76. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08 / НУ «ОЮА». Одеса, 2012. 430 с.

77. Комплексна Програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення: інформаційно-методичні матеріли / за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. 284 с.

78. Комплексна програма реалізації гендерної та сімейної політики в місті Харкові на 2018-2021 роки : Рішення Харківської міської ради Харківської області від 08.11.2017 № 833/17 // Реєстр актів Харківської міської ради. URL: http://kharkiv.rocks/reestr/663869 (дата звернення: 10.11.2020).

79. Комплексна Програма соціального захисту населення Харківської області на 2016–2020 роки // Харкіцвська обласна рада: офіц. сайт. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/779/77844/files/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.pdf (дата звернення: 10.11.2020).

80. Конвенція Організації Об’єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 10.11.2020).

81. Конституція України : Закон України в ред. від 01.01.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 21.09.2020).

82. Корнякова Т. Організаціно-методичне забезпечення діяльності органів прокуратури щодо запобігання злочинам проти довкілля. *Право України.* 2011. № 7. С. 210–217.

83. Коротюк О. В. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / Переклад на українську мову О. В. Коротюк. Київ : ОВК, 2020. 264 с.

84. Крижановський М. В., Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: монографія. Харків : Право, 2020. 264 с.

85. Криминология: учеб. / авт. кол.: М. Н. Голоднюк, А. И. Гуров, Ю. Г. Козлов и др.; под общ. ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 415 с.

86. Криминология: учебник / Под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. Москва: Юрист, 1995. 512 с.

87. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях): навч. посіб. / О. М. Литвинов, О. О. Житний, М. М. Клемпарський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: Харків, нац. ун-т внутр. справ., 2016. 328 с.

88. Кримінальне право України : навч. посіб. / С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук, В. М. Ярін та ін.; За ред. О. М. Омельчука. Київ : Наукова думка; Прецедент, 2004. 297 с.;

89. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / А. М. Ященко, В. Б. Харченко, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2019. 480 с.

90. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ: Істина, 2011. 1112 с.

91. Кримінальне право України: Загальна частин : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна; 5-те вид. переробл. і доп. Харків: Право, 2015. 528 с.

92. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад – К. В. Менченя; під ред. О. В. Коротюк. Київ : ОВК, 2021. 158 с.

93. Кримінальний кодекс України : Закон України в редакції від 30.12.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20201230#Text (дата звернення: 12.01.2021).

94. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна

Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.11.2020).

95. Кримінально-виконавче право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. заклад. / За ред. проф. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2005. 256 с.

96. Кримінально-правові заходи в Україні : підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2015. 216 с.

97. Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

98. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни; 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

99. Курс российского уголовного права. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. Москва: Спарк, 2001. 767 с.

100. Куц В. М. Від дихотомії «злочин – покарання» до кримінального правопорушення та кримінально-правових засобів реагування // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 листопада 2013 р. ; у 2 ч. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2013. Ч. 1. С. 53–55.

101. Куц В. М. Кримінальна відповідальність у системі засобів кримінально-правового реагування // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. наук. полілогу (м. Харків, 7 верес. 2018 р.) / упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. С. 53–56;

102. Куц В. М. Новий Кримінальний кодекс України : яким йому бути. Харків, 1999. 204 с.

103. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.

104. Куц В. М., Ященко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект) : монографія. Харків, Юрайт, 2013. 328 с.

105. Лащук Н. Р. Кримінальна відповідальність та обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство / Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / упоряд. : Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. С.159–163.

106. Мельянков В. С., Усатий Г. О. Проблематика криміналізації домашнього насильства. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ΛΌГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. 2020. № 10. С. 91–99.

107. Митрофанов І. І. Актуальні проблеми регулювання відповідальності у кримінальному праві : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 450 с.

108. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

109. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї / О. Шаповалова. Київ : ВАІТЕ, 2014. 190 с.

110. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019 : публікація / Кол. автор.: Ю. В. Аносов, А. Капур, М. М. Легенька, К. В. Черепаха та ін. Київ : ГО «Ла Страда-Україна» за фінансової підтримки Європейського Союзу в рамках Проєкту ЄС «Право-Justice», 2019. 62 с.

111. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка; 2-е вид. Київ : Дакор, 2008. С. 226–227.

112. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (3-тє вид., переробл. та доповн.) / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: «Атіка», 2003. 1056 с.

113. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

114. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

115. Науковці стривожені останньою практикою ВС відмовляти в касаційних поданнях прокурорів щодо злочинів, пов`язаних з домашнім насильством, тож надали практичні поради правникам // Чек-лист юриста / CONTRACTUM від Ліга-Закон. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/192450_zlochin-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats (дата звернення: 10.01.2021).

116. Нікіфорова Т. І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с.

117. Новини України: подробиці вбивства 16-річним підлітком своєї родини в Києві // ТСН. URL: https://kyiv.tsn.ua/ru/skazal-chto-pereklyuchilo-a-brat-ne-ispravilsya-podrobnosti-ubiystva-16-letnim-podrostkom-svoey-semi-v-kieve-1774774.html (дата звернення: 27.01.2021).

118. Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання : автореф. дис. … канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2015. 24 с.

119. Новікова К. А. Обмеження свободи як вид покарання : монографія. Харків : Право, 2019. 288 с.

120. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.

121. Остапчук С. В. Противодействие домашнему насилию : учеб.-метод. комплекс. Новополоцк : Полоц. гос. ун-т, 2016. 120 с.

122. Павлова Т. О., Кривошликова А. С. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 159–167.

123. Панов М. І. Проблеми кримінальної відповідальності та її правового регулювання // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2013. С. 7–13.

124. Пащенко А. С. Особенности расследования преступлений, связанных с домашним насилием : автореф. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Волгоград акад. МВД России. Волгоград, 2005. 26 с.

125. Пащенко А. С. Особенности расследования преступлений, связанных с домашним насилием: дисс. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Волгоградская академия внутренних дел. Волгоград, 2005. 186 с.

126. Пенитенциарный кодекс Эстонии : закон : (в ред. от 20.07.2020) // juristaitab.ee: сайт. URL: https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/penitenciarnyy-kodeks (дата звернення: 21.01.2021).

127. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права : курс лекцій. Харков : Харьков юридический, 2005. 664 с.

128. Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія : перед. д-ра юрид. наук, доц. М. І. Хавронюка. Луганськ : ТОВВ «Віртуальна реальність», 2011. 388 с.

129. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : автореф. … дис. докт. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. 40 с.

130. Пліш Ю. М. Співвідношення кримінальної відповідальності та обмежувальних заходів у кримінальному праві України. *Соціально-правові студії.* 2021. Вип. 1 (11). С. 116–123.

131. Пліш Ю. М. Кримінально-правова характеристика окремих обмежувальних заходів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Право*. 2021. Вип. 63. С. 251–260.

132. Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : монография. Харьков : Издательство «ФИНН», 2009. 344 с.

133. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

134. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / наук. ред. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2012. 80 с.

135. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України: монографія. Харків : Право, 2009. 224 с.

136. Порядок виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 27.04.2018 № 1301/5 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0544-18#Text (дата звернення: 11.01.2021).

137. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12.11.2019 по справі № 522/20208/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836384 (дата звернення: 23.11.2020).

138. Постанова Чугуївського міського суду Харківської області від 16.03.2009 (справа № 7-15/09) // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/3204123 (дата звернення: 30.01.2021).

139. Постол О. І. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 9. С. 185–192.

140. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи : Закон України від 19.12.2019 № 409-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text (дата звернення: 21.09.2020).

141. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 21.09.2020).

142. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 21.09.2020).

143. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту; МВС України від 07.09.2009 № 3131/386 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09#Text (дата звернення: 21.09.2020).

144. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 № 62/95-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: Про заходи протидії незакон... | від 15.02.1995 № 62/95-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 10.01.2021).

145. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 21.09.2020).

146. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text (дата звернення: 27.09.2020).

147. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення: 21.09.2020).

148. Програма сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення міста Харкова на 2017–2020 роки // Реєстр актів Харківської міської ради: офіц. сайт. URL: http://kharkiv.rocks/reestr/653770 (дата звернення: 10.01.2021).

149. Проєкт тексту Нового Кримінального кодексу України (станом на 29.03.2021) / EUAM: Ukraine: Новий Кримінальний кодекс. URL: https://newcriminalcode.org.ua/ (дата звернення: 21.09.2020).

150. Пушкар Г. Примусове лікування від наркоманії як інший кримінально-правовий захід: ефективність та необхідність застосування. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв, 2016. С. 345–360.

151. Результати розгляду судами кримінальних справ (проваджень), кількість потерпілих за 2020 рік (ст. 126-1, 390-1 КК України) // Судова статистика за 2020 рік / Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_20 (дата звернення: 03.01.2021).

152. Результати розгляду судами кримінальних справ (проваджень); кількість потерпілих осіб за 2019 рік // Судова статистика: інформація про

результати розгляду справ у сфері протидії домашньому насильству / Судова влада України : офіц. веб-портал. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_19 (дата звернення: 20.09.2020).

153. Рекомендація R(85)4 Комітету Міністрів державам-членам «Про насильство в сім'ї» // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_264#Text (дата звернення: 21.09.2020).

154. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерств внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) : Рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 № 9-рп/99 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99 (дата звернення: 10.10.2020).

155. Садонцева Л. К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (68). С. 149–153.

156. Сімейне насильство: групи реагування з'являться по всій Україні / Українська правда: офіц. сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/7/7228318/ (дата звернення: 27.01.2021).

157. Скок О. С., Молчанов Р. Ю. Обмежувальні заходи як спосіб захисту потерпілого від домашнього насильства. матер. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (28 лютого 2020 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2019. С. 132–136.

158. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія (із змінами станом на 01.01.2016 р.) / під ред. В. Л. Менчинського; пер. на укр. мову К. І. Лішевської. Київ : ОВК, 2016. 284 с.

159. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща (із змінами станом на 01.01.2016 р.) / під ред. В. Л. Менчинського; пер. на укр. мову В. С. Станіч. Київ : ОВК, 2016. 138 с.

160. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Французької Республіки (із змінами станом на 01.01.2017 р.) / під ред. В. Л. Менчинського; пер. на укр. мову К. І. Мазуренко. Київ : ОВК, 2017. 348 с.

161. Сторчак Н. А. Поняття позбавлення волі на певний строк. *Форум права: електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС.* 2013. № 1. С. 962–967.

162. Ступник Я. В. Кримінально-правове заохочення як засіб протидії злочинам проти здоров'я населення (деякі питання теорії та законотворчості). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право.* 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 63–68.

163. Ступник Я. В. Проблеми забезпечення відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційній та міжнародно-правовій презумпції невинуватості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право.* 2015. Вип. 35. Ч. 1 Т. 3. С. 70–75.

164. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення. Науково-практичний посібник / Євсюкова М. В., Христова Г. О., Шаповалова О. А. та ін. / За заг. ред. Шаповалової О. А., Павлиш С. О. Київ : ТОВ «Компанія «Ваіте», 2011. 196 с.

165. Тавлуй О. В. Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння): дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2014. 200 с.

166. Триньова Я. О. Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності : монографія. Харків : Право, 2019. 536 с.

167. Трубников В. М., Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 288 с.

168. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учеб. пособ. / Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. Москва : Омега-Л, Ин-т междун. права и эконом. им. А. С. Грибоедова, 2003. 576 с.

169. Уголовное право. Общая часть: учебн. / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, Т. В. Кондрашина и др.; отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. 3-е изд. изм. и доп. Москва: НОРМА; НОРМА–ИНФРА-М, 2001. 576 с.

170. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова с изменен. от 02.06.2016 // Legislationline.org : сайт. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Moldova_CPC_2003_am2016_ru.pdf (дата звернення: 27.09.2020).

171. Уголовный кодекс Азербайджанской республики : Закон Азербайджанской Республики : (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.10.2020) // http://continent-online.com/ : сайт. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=5;-124 (дата звернення: 16.01.2021).

172. Уголовный кодекс Грузии : закон : (Контрольный текст по состоянию на 18.09.2020 г.) // Законодательный вестник Грузии : сайт. URL: https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229 (дата звернення: 05.01.2021).

173. Уголовный кодекс Кыргызкой Республики : Закон Кыргызкой Республики : (в ред. от 31.12.2020) // Централизованный банк данных правовой информации Кыргызкой Республики : сайт. URL: http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527/50?mode=tekst (дата звернення:03.01.2021).

174. Уголовный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения : (по состоянию на 29.12.2020) / / www.parliament.am : сайт. URL: http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus#3a (дата звернення: 16.01.2021).

175. Уголовный кодекс Республики Белорусь : закон : (с изменен. от 2019 г.) // Legislationline.org: сайт. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8314/file/Belarus_CC_1999_am2019_ru.pdf (дата звернення: 28.01.2021).

176. Уголовный кодекс Республики Казахстан : закон : (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) // Континент / Онлайн закон: офіц. сайт. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5;-106 (дата звернення: 12.01.2021).

177. Уголовный кодекс Республики Молдова: Закон Республики Молдова : (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020) // Континент / Онлайн закон: офіц. сайт. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=179;-162 (дата звернення: 18.01.2021).

178. Уголовный кодекс Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан : (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.12.2020) // Континент / Онлайн закон: офіц. сайт. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325#pos=8;-164 (дата звернення: 16.01.2021).

179. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: Закон Республики Узбекистан: (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.01.20201) // Континент / Онлайн закон: офіц. сайт. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30421110#pos=377;-122 (дата звернення: 18.01.2021).

180. Уголовный кодекс Российской Федерации : закон : (с изменениями на 8 декабря 2020 года) // Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации : ойфіц. сайт. URL: http://docs.cntd.ru/document/9017477 (дата звернення: 29.01.2021).

181. Ухвала Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 24.12.2020 по справі № 938/575/20 // Єдиний державний реєстр судових

рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93808260 (дата звернення: 23.01.2021).

182. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 26.09.2019 по справі № 127/9266/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84648323 (дата звернення: 26.01.2021).

183. Ухвала Дзержинського міського суд Донецької області від 22.01.2021 по справі № 225/1322/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95760156 (дата звернення: 27.01.2021).

184. Ухвала Дзержинського міського суд Донецької області від 22.02.2021 по справі № 225/1322/21// Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95760156 (дата звернення: 23.02.2021).

185. Ухвала Ємільчинського районного суду Житомирської області від 05.05.2020 по справі № 277/258/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89065544 (дата звернення: 23.11.2020).

186. Ухвала Іршавського районного суду Закарпатської області від 14.05.2020 по справі № 301/888/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89258439 (дата звернення: 23.11.2020).

187. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Чернігівського апеляційного суду від 12.08.2020 по справі № 729/419/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua) (дата звернення: 26.01.2021).

188. Ухвала Кролевецького районного суду Сумської області від 03.03.2021 по справі № 579/77/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95328888 (дата звернення: 08.03.2021).

189. Ухвала Лебединського районного суду Сумської області від 14.05.2020 по справі № 950/602/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89242318 (дата звернення: 23.12.2020).

190. Ухвала Лисянського районного суду Черкаської області від 27.04.2020 по справі № 700/75/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88938664 (дата звернення: 23.12.2020).

191. Ухвала Малинського районного суду Житомирської області від 05.06 2020 по справі № 283/735/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89654067 (дата звернення: 23.12.2020).

192. Ухвала Миколаївського районного суду Миколаївської області від 05.12.2019 по справі № 945/2148/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86132241 (дата звернення: 23.12.2020).

193. Ухвала Народицького районного суду Житомирської області від 05.03.2020 по справі № 284/95/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88024093 (дата звернення: 23.11.2020).

194. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 20.11.2020 по справі № 335/6390/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92981055 (дата звернення: 10.11.2020).

195. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.05.2020 по справі № 185/2962/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89504731 (дата звернення: 23.11.2020).

196. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 15.06.2020 по справі № 569/7603/20 // Єдиний державний реєстр судових

рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89831498 (дата звернення: 23.11.2020).

197. Ухвала Сколівського районного суду Львівської області від 30.06.2020 по справі № 453/734/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90102489 (дата звернення: 10.11.2020).

198. Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 13.05.2020 по справі № 607/1928/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89978827 (дата звернення: 10.11.2020).

199. Ухвала Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 09.12.2020 по справі № 195/1761/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93443333 (дата звернення: 10.11.2020).

200. Ухвала Трускавецького міського суду Львівської області від 05.08.2019 по справі № 457/842/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83605658 (дата звернення: 26.10.2020).

201. Ухвала Червоноармійського районного суду Житомирської області від 24.02.2020 по справі № 292/127/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87772705 (дата звернення: 24.11.2020).

202. Ухвала Червоноармійського районного суду Житомирської області від 22.01.2020 по справі № 292/1406/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87060248 (дата звернення: 23.11.2020).

203. Ухвала Червоноградського міського суду Львівської області від 11.12.2019 по справі № 459/2767/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86349316 (дата звернення: 23.11.2020).

204. Ухвала Шацького районного суду Волинської області від 24.06.2020 по справі № 170/355/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90021944 (дата звернення: 17.11.2020).

205. Ухвала Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 24.07.2020 по справі № 336/1211/20 / / Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90573191 (дата звернення: 23.12.2020).

206. Фатеев А. Н. Домашнее насилие: опыт криминологического исследования: автореф. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ин-т межд. права и эконом. им. А. С. Грибоедова. Москва, 2006. 20 с.

207. Фатеев А. Н. Домашнее насилие: опыт криминологического исследования : дисс…. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ин-т межд. права и эконом. им. А. С. Грибоедова. Москва, 2006. 153 с.

208. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Харків: ТОВ «Вид-во «Права людини», 2018. 344 с.

209. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства (теорія та практика): автореф. … докт. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 36 с.

210. Храмцов О. М. Насильство як категорія Загальної частини кримінального права України (теорія, практика, зарубіжний досвід) : монографія. Харків : Колегіум, 2017. 216 с.

211. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 21.09.2020).

212. Шаблистий В. В., Людвік В. Д. Нові підходи до кримінально-правового забезпечення безпеки людини від насильства за ознакою статі //

Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (15 березня 2019 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2019. С. 84–86.

213. Шинкарчук А. Я. Деякі міркування щодо ефективності спрощеного порядку провадження щодо кримінальних проступків, пов’язаних з домашнім насильством, в суді першої інстанції // Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 14 трав. 2020 р.). С. 51–54. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200514/article/view/shynkarchuk (дата звернення: 10.01.2021).

214. Шинкарчук А. Я. Заходи протидії проявам домашнього насильства: кримінологічний та кримінально-правовий аспект. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 76–84.

215. Шинкарчук А. Я. Злочини, пов’язані із домашнім насильством: поняття, ознаки, основні форми та види. *Наше право*. 2018. № 3. С. 98–104.

216. Шинкарчук А. Я. Каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, що не пов’язані із позбавленням волі: поняття, види та випадки їх заміни на некаральні заходи кримінально-правового впливу // Актуальні питання юридичної науки та практики : тези доп. учасників I Наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 квіт. 2020 р.). С. 179–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/shynkarchuk (дата звернення: 10.01.2021).

217. Энциклопедия уголовного права. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина; СПб ГКА, СПб., 2008. Т. 10: Освобождение от уголовной ответственности и наказания / В. Б. Малинин, Ю. В. Баранов, П. В. Коробов. 2008. 881 с.

218. Яценко С. С. Щодо відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції

невинуватості: порівняльно-правовий підхід. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 7. (107). С. 43–48.

219. Ященко А. М. Інші заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. *Право та державне управління: збірник наук. праць*. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 149–154.

220. Ященко А. М. Деякі міркування щодо співвідношення кримінально-правових наслідків із заходами кримінально-правового характеру // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 08-09 жовтня 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 231–233.

221. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру : монографія. Харків: НікаНова, 2014. 338 с.

222. Ященко А. М. Заходи щодо протидії домашньому насильству: порівняльно-правовий аналіз законодавства України і республіки Молдова. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2018. Вип. 6. С. 189–197.

223. Ященко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України і окремих європейських країн. *Вісник кримінологічної асоціації*. 2018. № 2 (19). С. 35–45.

224. Ященко А. М. Обмежувальні заходи: деякі міркування щодо законодавчої регламентації у Загальній частині КК України // Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 18–19 жовтня 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 363–369.

225. Ященко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 20 с.

226. Ященко А. М. Штраф і конфіскація майна як покарання та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб / Політика в сфері боротьби зі злочинністю: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (8–10 червня

2017 р., м. Івано-Франківськ); ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника»; кафед. криміналь. права навч.-наук. ін.-ту; Навч.-наук. лаборат. дослідж. політ. в сфері бороть. зі злочинн. Наук.-дослід. ін-ту вивч. пробл. злочинн. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ; СБУ; Львівськ форум з криміналь. юстиц.; Ів.-Франківськ. осеред. Всеукр. громадськ. орг. «Асоціац. криміналь. права». Івано-Франковськ, 2017. С. 123–126.

227. Ященко А. М., Брящей Р. І. Звільнення від покарання та від його відбування: idem per idem. *Наше право*. 2013. № 1. С. 110–115.

228. Ященко А. М., Ященко С. О. Деякі міркування щодо трансформації звільнення від кримінальної відповідальності у звільнення від покарання // Становлення та перспективи розвитку державної системи захисту критичної інфраструктури в Україні: міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 12–14 вересня 2019 р.) ; СБУ, ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника»; кафед. криміналь. права навч.-наук. ін.-ту; Навч.-наук. лаборат. дослідж. політ. в сфері бороть. зі злочинн. Наук.-дослід. ін-ту вивч. пробл. злочинн. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ; СБУ; Львівськ форум з криміналь. юстиц.; Ів.-Франківськ. осеред. Всеукр. громадськ. орг. «Асоціац. криміналь. права». Івано-Франківськ, 2019. С. 123–126.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Відповідальний секретар
Кримінологічної асоціації України
доктор юридичних наук, професор

Олексій ЛИТВИНОВ

«11» 11 2020 р.

А К Т

впровадження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Шинкарчук Анастасії Ярославівни на тему «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства», поданого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:
1) Харченка В. Б., доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України
2) Денисова С. Ф., доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України
3) Черевка К. О., кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Шинкарчук Анастасії Ярославівни на тему «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства» використовуються у науковій діяльності Кримінологічної асоціації України.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних положень кримінального права та судової практики щодо заходів кримінально-

правового реагування на прояви домашнього насильства, у результаті якого розроблено науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства з нормативно-правової їх визначеності та практики застосування.

В дисертації вперше з урахуванням зарубіжного досвіду кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, а також системного аналізу чинного законодавства України доведено необхідність нормативного визначення: а) підстави кримінальної відповідальності у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; б) можливості застосування обмежувальних заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх осіб у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством; в) внесення окремих уточнень до чинного законодавства України щодо примусового виконання покарання у вигляді штрафу за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, за відсутності добровільності в його виконанні як передумови вирішення питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

Авторкою дослідження розвинуті наукові уявлення щодо відмежування обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, від подібних за назвою заходів, передбачених у Кримінальному процесуальному, Цивільному процесуальному кодексах України та Законах України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» й «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також особливості їх застосування у разі звільнення кривдника від відбування покарання з випробуванням

Комісія констатує, що отримані Шинкарчук Анастасією Ярославівною результати, які містяться у виконаному нею дисертаційному дослідженні, мають високий теоретичний та науковий рівень, а також практичну спрямованість. Розроблені в ході дисертаційного дослідження висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані для нормативно-правового забезпечення реалізації кримінально-правової політики у сфері застосування і виконання кримінально-правових заходів реагування на різні прояви кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Члени комісії:

_____ **Вадим ХАРЧЕНКО**

_____ **Сергій ДЕНИСОВ**

_____ **Кирило ЧЕРЕВКО**

«11» 11 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Олександр МУЗИЧУК

«18» 11 2020 р.

А К Т

впровадження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Шинкарчук Анастасії Ярославівни на тему «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства», поданого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

1) Литвинова О. М., доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

2) Юртаєвої К. В., кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

3) Фоменко М. В., кандидата юридичних наук, викладача кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Шинкарчук Анастасії Ярославівни на тему «Кримінально-правові заходи реагування на

прояви домашнього насильства» використовуються співробітниками кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право», «Кримінологія», «Актуальні проблеми кримінального права», «Основи кримінального права», «Напрями розвитку науки кримінального права», а також похідних від них спеціальних курсів.

Дисертація Шинкарчук Анастасії Ярославівни є одним з перших в Україні комплексних теоретичних досліджень кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України в частині оптимізації нормативної визначеності кримінально-правових заходів реагування на випадки вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Отримані під час проведення дисертаційного дослідження результати вирішують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для подальшого розвитку й удосконалення нормативної регламентації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Комісія констатує, що сформульовані в дисертаційному дослідженні Шинкарчук Анастасії Ярославівни висновки, а також запропоновані пропозиції з удосконалення чинного законодавства України можуть бути використані для підготовки навчальної, науково-практичної та методичної літератури з кримінального права та кримінології.

Члени комісії:

_____ **Олексій ЛИТВИНОВ**

_____ **Ксенія ЮРТАЄВА**

_____ **Марина ФОМЕНКО**

«18» 11 2020 р.

Додаток Б

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Шинкарчук А. Я. Заходи протидії проявам домашнього насильства: кримінологічний та кримінально-правовий аспект. *Європейські перспективи.* 2017. № 4. С. 76–84.

2. Шинкарчук А. Я. Злочини, пов’язані з домашнім насильством: поняття, ознаки основні форми та види. *Наше право*. 2018. № 3. С. 124–130.

3. Shinkarchuk A. Responsive measures to domestic violence: a comparative analysis of criminal legislation of ukraine and european countries. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal.* 2019. 04 (24). URL: https://sp-sciences.io.ua/s2664191/shinkarchuk_anastasia_2019_._responsive_measures_to_domestic_violence_a_comparative_analysis_of_criminal_legislation_of_ukraine_and_european_countries._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_24_ (дата звернення: 10.03.2021).

4. Шинкарчук А. Я. Каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, що не пов’язані із позбавленням волі: поняття, види та випадки їх заміни на некаральні заходи кримінально-правового впливу // Актуальні питання юридичної науки та практики: тези доп. учасників І Наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 23 квітня 2020 р.). С.179–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/shynkarchuk (дата звернення: 10.03.2021).

5. Шинкарчук А. Я. Деякі міркування щодо ефективності спрощеного порядку провадження щодо кримінальних проступків, пов’язаних з домашнім насильством, в суді першої інстанції // Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності: тези доп. учасників наук.-практ. семін. (м. Харків, 14 травня 2020 р.). С. 51–54. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200514/article/view/shynkarchuk (дата звернення: 10.03.2021).